

Festa, tradició i identitat

FUNDACIÓ
JAUME I

Nadala 2003
Any XXXVII

El drac és la figura més popular de les que han subsistit fins a les festes d'avui. Drac de Solsona. (Foto Ramon Manent)

Pandero, instrument musical popular, segle XIX. Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars, Barcelona. (Foto Ramon Manent)

Les diablasses de Vilafranca del Penedès. (Foto Ramon Manent)

Als Països Catalans l'escola serà catalana, o no serà

Amb aquesta Nadala, la Fundació Jaume I felicita les festes i agraeix les aportacions voluntàries de les persones que fan possible la dotació dels Premis Baldiri Reixac d'estímul i reconeixement a l'escola catalana.

La generositat de tants amics ha fet que la dotació dels premis hagi anat creixent any rere any fins assolir els 107.600 euros de la convocatòria per al curs actual, i els fa els més ben dotats i importants en l'àmbit educatiu.

FUNDACIÓ JAUME I

Desembre de 2003

ISBN: 84-7226-707-5

Dipòsit legal: B-19-420-2003

Disseny Lamosca - www.lamosca.com

Gravats Sorrosal S.A. - Pujades, 68 - 08005 Barcelona

Impressió Edigraf S.L. - Indústria 15-21. Pol. Industrial El Pedregar 08160. Montmeló

Taula

El calendari festiu dels catalans

Pàgina

Festa i identitat nacional Jan Grau i Martí	8
Orígens del calendari festiu i tradicional català Albert Rumbo i Soler	14
El calendari català Antoni Serés i Aguilar	30
Els efectes de la globalització en el calendari Jan Grau i Martí	54
Tipologia de festes i celebracions Jan Grau i Martí	62
Les festes locals Albert Rumbo i Soler	84
Els símbols de la festa i la festa com a símbol Jan Grau i Martí	100
Bibliografia	103
Fundació Jaume I Memòria de l'any 2003	105

Festa, tradició i identitat

El calendari festiu
dels catalans

Nadal del 2003

Algunes festes del nostre calendari tradicional. Imatges vuitcentistes de l'auca de les *Funcions de Barcelona*. (Fotos Ramon Manent)

Algú va escriure amb una gran lucidesa, que «la Cultura —que l'autor escriu en majúscula; Cultura, doncs, com a sinònim de civilització i expressió d'identitat col·lectiva— és la manera de fer que correspon a una determinada manera de ser».

La Cultura Popular és una d'aquestes maneres de fer (probablement la més coneguda gràcies a les manifestacions festives que integra) que corresponen a una determinada manera de ser, és a dir, un dels elements que contribueixen a definir la nostra identitat col·lectiva.

Però la Cultura Popular no és només la festa. És essencialment la tradició, és el conjunt de coneixements que han anat teixint les generacions que ens han precedit per desenvolupar les seves activitats professionals, culturals, domèstiques, etc., per adaptar-se al medi i salvar les dificultats que l'ambient i la vida mateixa han plantejat i plantegen a l'ésser humà de totes les èpoques, és l'imaginari, la mitologia, la interpretació de la transcendència. La Cultura Popular és el fons de la saviesa popular.

Evidentment, aquest conjunt de coneixements i d'actituds enfront de la vida i de la interpretació del més enllà evolucionen amb el transcurs del temps; però, sigui quina sigui la transformació que experimenten, hi roman, per més moderns i actuals que puguin semblar, el pòsit de la tradició.

La nostra cultura és com una bóta immensa, amb una mare de vi antic que transmet un sabor i una aroma inconfusible al vi nou que hi aboca cada anyada. Segons la seva qualitat i la seva procedència, el sabor i l'aroma del vi nou pot tenir matisos diversos, però en el fons la mare és la mateixa. Enfortir la Cultura Popular contribueix decisivament a mantenir poderosa i vital aquesta mare que ens dóna personalitat.

Deixeu-me acabar dient que si la Cultura, i en ella la Cultura Popular, és la manera de fer que correspon a una manera de ser, la millor forma de continuar essent el que som és seguir fent el que ens correspon fer; per dir-ho més clar, mantenir vives, naturals, habituals, les manifestacions de la nostra Cultura, la nostra forma de fer, és mantenir viva la nostra manera de ser.

En la mesura que la Cultura Popular hi contribueix de forma decisiva, conreeu-la, protegiu-la i ajudeu-la.

Joan Vidal i Gayolà

President del Centre de Promoció
de la Cultura Popular i Tradicional Catalana
de la Generalitat de Catalunya

Armats o manaies de la Dansa de la Mort de Verges. (Foto Josep Moragues, Alfa-Omega)

Mites que arrelen en un subsòl de conviccions profundes, poblat de creences irracionals, de pors i d'il·lusions antigues, en el transcurs dels segles s'han transformat en hàbits, costums i cerimònies, i han convertit els habitants de Catalunya en una tribu particular.
Xavier Fàbregas, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

La fira de Santa Llúcia, a Barcelona, preludi de les jornades nadalenques.
 (Foto J. L. Pérez de Rozas, Alfa-Omega)

El calendari festiu dels catalans

La cultura popular i la identitat nacional

Jan Grau i Martí

Les tradicions, un tret essencial de país

Un país es configura a partir d'un territori i dels seus habitants, però aquests dos elements són incomplets si no estan avalats per altres factors essencials com són la història, la llengua, el dret, els símbols, els costums i les tradicions. Tots aquests elements, que són els trets bàsics d'una nació, s'entretreixeixen i generen un sentiment i una forma de ser comuns entre tots els qui els comparteixen.

És per això que, sempre que es vol reprimir un país, s'intenta eliminar o diluir aquests elements essencials. Ara bé, mentre que la prohibició és relativament fàcil a l'hora d'intentar negar la història i afeblir el dret, els símbols, fins i tot la llengua, els costums i les tradicions, encara que pateixin també la repressió, conserven un substrat que els manté vius, al mateix temps que ajuda a sobreviure els altres elements dins la memòria col·lectiva. Com a mostra més recent, només cal fixar-nos en el fenomen que va significar la recuperació de les tradicions amb l'arribada de la democràcia i l'empenta que va prendre la cultura popular a tot el territori. Després d'anys de lluita per la identitat nacional, el folklore va ser, i de fet és, un vehicle de consolidació de la identitat.

Mentre en l'àmbit nacional els altres elements essencials esmentats es recuperaven, mentre s'iniciaven campanyes de normalització lingüística, es restablien les institucions i els símbols recobraven el seu paper, el poble català, d'inquietud activista després de tants anys de resistència, es llançava a la recuperació de la consciència del territori més immediat. El mateix esperit que els havia mogut a defensar la identitat nacional, va fer implicar la gent en la tasca de recuperació dels símbols i els elements d'identitat lo-

cal. Un poble dinàmic com el català no pot restar inactiu i sense assumir cap paper en la consciència cultural del país i ho fa de la mà d'allò de què se sent partícip i custodi: els costums i les tradicions. Aquests són els únics elements essencials d'un país no directament gestionats per les institucions i que van ser veritables eines de conscienciació i de resistència populars durant el franquisme, i la gent del carrer mai no ha deixat de sentir-les seves.

La quantitat i la qualitat dels grups, persones i col·lectius que s'hi interessen fan que la cultura popular catalana sigui avui excepcional. No és que aquesta compti de manera especial amb uns elements únics al món. Moltes danses i cançons que ens semblen només nostres tenen el seu equivalent a d'altres terres; de gegants, n'hi ha a bona part d'Europa, i fins i tot els castells, que ens semblen tant únics, no són privatis de la nostra cultura, atès que coneixem construccions humanes a d'altres indrets. El que de debò ens fa diferents és el volum de gent que conrea una o altra disciplina, és la voluntat de recuperar les tradicions, de mantenir-les, fins i tot de crear-ne de noves, malgrat que aquesta afirmació pugui semblar incongruent a primer cop d'ull. Joan Amades ens diu: «Les produccions populars tenen un segell propi, inconfusible i molt difícil de definir, els replecs de l'ànima humana són immensament múltiples i diversos, com ho són també els replecs de l'ànima col·lectiva, o sia del poble.»

Quan es parla del manteniment de les tradicions hi ha la tendència de justificar-les dient que són «de tota la vida», i justament aquesta totalitat de la vida depèn de l'edat de qui ho diu. La memòria col·lectiva

No és exagerat de dir que la mitologia de la Catalunya contemporània ha estat bastida primordialment sobre dos fets: la revolta dels Segadors, esdevinguda el 1640, amb el fet central del Corpus de Sang, i la caiguda de Barcelona l'onze de setembre de 1714, data que assenyalava la fi de la Guerra de Successió i de les institucions autòctones de Catalunya. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

La bandera catalana, símbol i esperança en mans dels joves. Onze de Setembre. (Foto Lluís Salom, Alfa-Omega)

Ja al segle xv apareixen gegants i bestiaris a llocs com Nivelles (Bèlgica), Bergen-op-zoom (Holanda), Lisboa (Portugal) i Dijon (França). Desfilada de gegants a Bèlgica. (Foto Albert Rumbo)

La festa del Corpus a la Garriga. Estores de flors. (Foto arxiu Jan Grau)

La festa del Corpus a Argentona. Estores de flors. (Foto Ramon Manent)

o la familiar es pot remuntar, en el millor dels casos, a un parell de generacions enrere, als avis, que són el nostre nexa directe, més antic, amb el passat, que no sempre és un moment que vulguem repetir. Si prenem com a exemple els infants d'avui, el seu referent més llunyà són els avis, que varen viure la postguerra, mentre que ells han nascut dins la democràcia.

Les tradicions neixen, desapareixen i poden reapareixer encara que sigui sota noves formes; el que compta és la voluntat de mantenir, de recuperar o de recrear la tradició com a expressió de la forma de ser de la comunitat. Un bon exemple d'això són les festes del Corpus, mantingudes des del segle XIV fins a mitjan anys seixanta, en què es van deixar de celebrar a partir de les conclusions del Concili Vaticà II. El dijou de Corpus va esdevenir laborable, els actes litúrgics es van passar al diumenge i es van limitar a l'interior de les esglésies, amb la consegüent desaparició de les processons i altres activitats festives. Malgrat això, algunes poblacions van mantenir el caire festiu de la diada, o bé perquè la seva festa major s'esqueia en Corpus, o bé perquè la mateixa força de la celebració festiva va afavorir-ne el manteniment. Les catifes de flors de la Garriga i les de Sitges en són un

bon exemple. Després d'uns quants anys, en els quals el Corpus ha passat més o menys desapercbut, darrerament, tot i que no podem considerar que estiguem en un moment d'especial religiositat, tornen a desfilar processons en poblacions on feia anys que no n'hi havia, com és el cas de Barcelona o de Badalona; i a d'altres localitats, com Girona o Caldes de Montbui, s'ha recuperat amb molta empena la tradició de fer catifes de flors.

Les tradicions no són rígides, evolucionen al llarg del temps de forma natural i les mutacions que s'hi poden produir es deuen a la voluntat de la mateixa gent que les vol mantenir. Totes les tradicions han nascut un moment o altre, potser com un fet aïllat que pel seu encert i acceptació s'ha anat repetint; ara bé, aquest fet esdevé tradició quan, per la força d'aquesta repetició, la gent l'assumeix com a pròpia, i accepta de forma indiscutible que es fa «des de sempre», «de tota la vida» o «de fa molts anys». Moltes de les festes que es van crear fa deu, quinze o vint anys ja són considerades tradicionals pels qui les viuen. És a dir, és la voluntat popular, la legitimació de la comunitat, la que li atorga la condició de tradició. La força, la vitalitat i la vigència de les tradicions rau,

encara que sigui de forma inconscient, en el fet que formen part de projectes col·lectius que es forgen o es mantenen per la il·lusió, per la voluntat i pel tarannà de la mateixa gent.

El cineasta Woody Allen diu que la tradició és la il·lusió per la permanència. De fet, moltes vegades una tradició neix sense que es tingui consciència que esdevindrà una tradició, i és només quan li atorguem un valor especial, quan considerem que forma part de la nostra manera de ser, que desitgem llegar-la intacta als nostres descendents. Ells segurament la mantindran, però a la seva manera, que de ben segur serà diferent de la nostra.

La identitat nacional comença per la identitat local

Per lògica, el sentiment nacional de la gent ha de començar per força per la identitat local. De fet, si no tenim consciència d'una identitat local, si no en reconeixem els elements essencials, difícilment podem sentir-nos identificats amb una realitat nacional. Fins i tot podríem dir que la identitat nacional es configura per la suma d'identitats locals, legitimades per la voluntat popular i avalades per les tradicions. Hi ha

tradicions locals que, per les seves característiques singulars i la seva qualitat, sense perdre la seva condició de locals, han esdevingut patrimoni nacional, com seria el cas de les festes declarades d'Interès Nacional. És possible, fins i tot, que traspassin fronteres i prenguin una dimensió molt més àmplia, com és el cas en aquests moments de la Patum de Berga, que ha estat proposada a la UNESCO com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat.

Davant del repte actual de la globalització, la singularitat es converteix en una peça clau per al manteniment de la identitat. La cultura popular és una eina identitària de primera perquè és allò que ens fa singulars respecte als forans i és alhora perfectament comprensible per a la gent del país. No existeix un ventall de costums i de tradicions que se celebri exactament igual a tot el territori, de la mateixa manera que no existeix un únic vestit típic per a tot Catalunya a causa de les diferències geogràfiques. És evident que no són iguals els hiverns al Pirineu que al Delta de l'Ebre, com tampoc són les mateixes les condicions climàtiques de cada estació a cada indret del país, i això té conseqüències pel que fa a la indumentària. De la mateixa manera, cada població té les

seves característiques tradicionals pròpies, però aquestes diferències, enriquidores justament per la varietat, es distingeixen per la forma, perquè conceptualment es regeixen pel mateix llegendari i per un calendari tradicional comú.

El llegendari, la història i el territori

La història escrita, la considerada oficial, conté tot sovint destacades diferències amb la història popular, fornida de cançons, de romanços i de llegendes que acostumen a idealitzar els episodis que expliquen. Durant anys, però, les cançons, els romanços i les llegendes, memoritzades i transmeses habitualment de forma oral, han estat el mitjà utilitzat per llegar la història als nostres descendents. Aquest llegendari, amb elements en el territori que en són referents, esdevé un aspecte legitimador de la identitat local, alhora que es converteix en una característica singular, atractiva per al turisme, que, ben portat, pot ser una garantia del manteniment de les tradicions.

Així, de la mà del llegendari trobem que sant Jordi va matar el drac a Montblanc, que el Pont del Diable de Martorell va ser construït pel dimoni en una juguesca amb una velleta, que totes les dones de Centelles són bruixes o que el darrer punt de resistència dels templers va ser el castell de Miravet, per citar alguns exemples. Cada un d'aquests episodis, històrics o fantàstics, el trobem en forma de festa, de representació o d'element tradicional, per al gaudi de locals i forans, a la Setmana Medieval de Montblanc, en els gegants de Martorell, a la festa de les bruixes de Centelles o a la representació del setge de Miravet.

Fins i tot l'acostament a la natura per mitjà dels personatges de la mitologia popular ens acosta a la manera de viure i de pensar dels nostres avantpassats. Els follets, les dones d'aigua, els gegants, els dracs, els ogres o les bruixes, a Catalunya adquireixen unes característiques que són pròpies del territori i de la gent. Els mateixos sants han deixat petja en la llegenda bastint mites, com per exemple la capella del Peu del Romeu que hi ha a Lleida, on sant Jaume es va treure una molesta punxa del peu amb l'ajut de la llum que van fer-li els àngels baixats del cel. O també personatges històrics com Carlemany, el qual no està clar que arribés a venir a Catalunya, però que té la cadira a la catedral de Girona.

Tot plegat, història, contalla o llegenda, configura elements que nodreixen la identitat local, rememorant un possible passat i revivint-lo en format modern per mitjà de festes o atractius turístics. Per als forans no deixa de ser una aventura més de descoberta del territori, però per als locals és la possibilitat de ser protagonistes del propi passat, reviscut per mitjà d'activitats que cohesionen la comunitat i refermen la identitat local.

El calendari tradicional

L'element tradicional que més marca les nostres vides és el calendari. Aparentment és un calendari ensopit i convencional, alterat solament pel dia afegit en els anys de traspàs; això no obstant, és un calendari que es mou regit pel sol i per la lluna, i que està fornit de cicles i de diades, de celebracions festives, familiars i comunitàries. El calendari és una veritable teranyina de celebracions, que són l'eix a l'entorn del qual gira el nostre univers tradicional.

Després que Catalunya va patir les conseqüències de la Guerra de Successió i del Decret de Nova Planta de Felip V, van caldre molts anys, fins i tot segles, abans de tornar a una certa normalitat pel que fa a la llengua i les institucions. En aquells moments foscos, el calendari tradicional, amb més o menys ingerències per part del poder establert, va ser el camí per mantenir les tradicions. Malgrat les prohibicions, les festes es van continuar celebrant amb signe borbònic, però per sota conservaven una pàtina evidentment catalana. Els gremis van ser dissolts i els van ser expropiades les propietats, entre elles els elements festius dels quals tenien cura, com els elements propis de les danses, els gegants o el bestiar. A poc a poc, però, i per mitjà de les confraries, els elements festius que havien sobreviscut van tornar a les mans del poble, que si bé havia perdut bous i esquelles, almenys mantenia el desig i la il·lusió de celebrar les diades tradicionals.

El nostre calendari manté un seguit de diades que no només tenen a veure amb la vida quotidiana o amb les celebracions locals, sinó que també tenen una dimensió festiva a tot el país. Són diades com els Reis, Sant Jordi o Sant Joan, que tenen una incidència nacional perquè pràcticament tot el país les celebra amb més o menys força; fins i tot hi ha casos com els

Tres Tombs, que es mantenen vigents a Barcelona, en un context completament urbà i en uns temps en els quals les cavalleries i els carruatges ja fa temps que han deixat pas als cavalls de motor. Totes aquestes celebracions tenen el rerefons religiós de dos mil anys de cristianisme, que han deixat petja, però fins i tot ara que la religiositat es troba en hores baixes, o es viu d'una altra manera, les celebracions segueixen mantenint el nom del sant al qual estan dedicades. Algunes són diades vinculades a la família, com Nadal o Sant Esteve; d'altres, amb els avantpassats, com Tots Sants; d'altres, amb la vida marinera, com la mare de Déu del Carme; d'altres, amb els enamorats, com Sant Jordi; d'altres, amb la fertilitat i el sol, com Sant Joan...

Algunes celebracions han perdut la importància que en altres temps tenien, com Sant Roc o Sant Sebastià, protectors contra la pesta; com Sant Nin i Sant Non, per vetllar pels horts; com Santa Llúcia, perquè ens conservi la vista, o com sant Antoni de Pàdua, ad-

vocat de les solteres que volen aconseguir marit. L'antiga rellevància d'aquests sants queda perfectament reflectida en el nombre de festes majors que s'escauen en la seva diada. Al marge de les diades d'incidència nacional tenim les que a cada localitat, i moltes vegades en coincidència amb d'altres poblacions, aglutinen festes nascudes d'un vot de poble: aplecs i romiatges d'ermita, festes majors grans i petites, d'estiu o d'hivern.

El calendari tradicional és un recordatori cíclic que ens fa memòria, d'acord amb cada moment de l'any, de la diada i de la festa que correspon. Celebrar-ho sempre significa desvetllar les tradicions, siguin els gegants per la Festa Major, siguin els torrons per Nadal o siguin les catifes de flors per Corpus. El calendari tradicional és una eina que ens ajuda a mantenir viva la memòria col·lectiva, ressuscitant any rere any les tradicions, maldant per mantenir-les com a tret identitari que pretenem llegar als nostres descendents.

Si el patrimoni cultural són els béns que rebem dels nostres avantpassats, hem de saber gestionar-lo i conservar-lo; si el destruïm i no podem llegar res a les generacions futures, farem un mal favor a la identitat de la nostra comunitat. **Jordi Bertran**, *Quaderns de Cultura Popular*, 1. La festa.

El llibre i la rosa, símbols de la diada de Sant Jordi, una festa que ha transcendit el nostre àmbit cultural i és molt celebrada al Japó. (Foto Josep Moragues, Alfa-Omega)

Orígens del calendari festiu i tradicional català

Albert Rumbo i Soler

La configuració del nostre calendari festiu

Des de la llunyana prehistòria, l'espècie humana ha tingut l'angoixant necessitat de mesurar i, en certa manera, estructurar el temps. Un temps que ve donat per la natura i que els humans no podem variar, motiu pel qual aquesta estructura no fa res més que plasmar una realitat natural existent, atès que, per més que ens hi esforcem, la nit segueix el dia i les estacions discorren sempre amb el mateix ordre.

L'entelèquia que suposa aquesta estructuració i el presumpte control del temps, però, varen acabar donant una irreal sensació de seguretat als nostres avantpassats més remots, els quals, malgrat no poder variar-lo, acabaren coneixent el seu ritme i la seva evolució, i podent predir el que s'esdevindria. Aquest fenomen de controlar el temps, el trobem en totes les civilitzacions i, fruit d'aquesta voluntat, al llarg de la història han sorgit nombrosos sistemes per dividir el temps. Són els calendaris.

El mot calendari prové del mot llatí *calendes*, amb el qual els antics romans designaven el primer dia del mes, i és la racionalització humana dels cicles de la natura. Es tracta d'un instrument cultural i festiu, nascut essencialment del fet de ritmar i pautar els cicles del sol i de la lluna. És per aquest motiu que l'origen de la major part de les diades, festes i commemoracions que celebrem tenen un origen vinculat o relacionat amb la natura.

L'estructuració del temps és important per conèixer a l'avançada què ens oferirà la natura, però també ho és per tal de poder organitzar la nostra vida i preparar tots els esdeveniments que han de marcar-la. És per aquest motiu que el nostre calendari actual no només

és gairebé perfecte astronòmicament parlant, sinó que també ho és des d'un punt de vista cultural. Així, si la diferència que existeix entre el nostre any oficial i l'any real solar (marcat per dues passades consecutives del sol pel mateix equinocci) és només de tres dies cada 10.000 anys, la cadència de festes en el nostre calendari cultural és extraordinàriament regular. De la mateixa manera que, seguint la tradició bíblica, treballem durant sis dies (cada cop menys) i descansem al setè per tal de mantenir l'ordre establert i alternar la jornada laboral amb el necessari descans dominical, al nostre calendari les grans festes anuals es troben sàviament repartides: la distància que hi ha de l'una a l'altra és sempre d'un nombre de dies semblant, entre un mes i un mes i mig. I si la cadència no és més perfecta és, com veurem més endavant, perquè el nostre calendari festiu té mig any de base solar i l'altre mig de base lunar.

Si comencem pel solstici d'estiu ens trobem amb la celebració de la Nit de Sant Joan, i uns cinquanta dies després l'Assumpció, la Mare de Déu d'Agost, diada tradicional de festa major. Prop de cinquanta dies més tard arribem a la festivitat de Sant Miquel, sant que en els darrers temps ha perdut part de la importància que en altres èpoques havia tingut, com a principal dels arcàngels, expulsor d'Adam i Eva del paradís terrenal i vencedor dels arcàngels rebels liderats per Llucifer. Poc més de trenta dies després tenim la diada de Tots Sants, i al cap de cinquanta dies el solstici d'hivern i el Nadal. Quaranta dies més tard, la Candellera marca una mica el punt d'inflexió cap a la segona part del calendari, la de base lunar, que comença amb el Carnaval, festivitat que es pot escaure a partir de l'1 de febrer. A partir d'aquí, cinquanta

Les festes cristianes més antigues, les que procedeixen directament de la tradició jueva, situen la Passió de Jesús dins l'òrbita dels cultes lunars. Per això les dates de la Setmana Santa diem que cada any "pugen o baixen", és a dir, oscil·len dins el calendari solar. El Nadal, que en el segle iv és instaurat per substituir l'antic culte del solstici d'hivern, s'acobla ja al ritme del calendari solar. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

La tradició hebraica ha tingut una influència notable en la formació del calendari català tradicional. Portada del Haggadà de Sarajevo, escrit a Catalunya al segle xiv. (Foto Jan Grau)

dies després trobarem la Setmana Santa i Pasqua Florida, i cinquanta dies més tard la Segona Pasqua, Granada o Cinquagesma. Aquest cicle es clou amb el Corpus, diada que se situa entre trenta dies abans de Sant Joan i la diada del Baptista.

Calendaris que han influït en el nostre

Sens cap mena de dubte, els primers calendaris dels quals som hereus són els calendaris que s'estructuren entorn dels cicles naturals del sol i la lluna. I, d'aquests dos, el primer que s'utilitzà fou el lunar, la mostra més antiga del qual s'ha documentat en un os trobat a la Dordonya. Es tracta d'un os amb tot d'incisions circulars que semblen representar el curs de la lluna durant dos mesos i mig, i al qual els arqueòlegs atorguen una antiguitat de trenta mil anys. Un altre objecte a remarcar és la Venus de Laussel, datada de fa vint-i-set mil anys, la qual ens mostra una dona embarassada que aguanta una banya amb tretze osques. Aquesta figureta femenina podria representar un calendari basat en l'any lunar i ensems ja ens podria mostrar el tradicional caràcter femení de la lluna.

El motiu pel qual la lluna fou el primer referent que l'espècie humana va utilitzar per tal d'estructurar el temps és ben clar: la lluna canvia constantment i resulta molt més fàcil d'observar, creixent i decreixent, de manera que, a simple vista, hom pot observar-ne el canvi d'un dia per l'altre. Contràriament, el sol no canvia, i el seu cicle és molt més llarg que les llunacions. Així, mentre el cicle del sol és de tres-cents seixanta-cinc dies i escaig, cadascuna de les quatre fases de la lluna té una durada aproximada d'una setmana.

Calendari lunar

A banda dels referents prehistòrics, els calendaris lunars són els més antics a la majoria de civilitzacions, molt especialment a la Mediterrània. Així, des dels grecs fins als xinesos, passant pels mesopotàmics, els jueus i els musulmans, la major part de les cultures antigues, amb l'excepció de l'egípcia, disposen d'un primer calendari lunar. Encara avui, el calendari musulmà es basa exclusivament en el cicle lunar, motiu pel qual cada trenta-tres anys musulmans es corresponen a trenta-dos dels nostres. Habitual-

ment, aquests calendaris alternaven dotze mesos de vint-i-nou i trenta dies, fins a un total de tres-cents cinquanta quatre o tres-cents cinquanta-cinc dies, segons els anys. Malgrat aquests desajustaments en relació amb l'any solar, aquest calendari resultava extremadament útil perquè es troba dividit en quatre fases fàcilment observables: lluna nova, quart creixent, lluna plena i quart minvant.

Calendari solar

Per la seva banda, el calendari solar també presenta quatre fases, que coincideixen amb les quatre estacions (primavera, estiu, tardor i hivern), i la seva durada és marcada per dues passades del sol pel mateix equinocci. De fet, les quatre estacions concorden amb les quatre fases de la lluna: creixent, plena, minvant i nova, vers primavera, estiu, tardor i hivern.

Tal com acabem de comentar, només els antics egipcis disposaren d'un calendari solar, dividit en dotze mesos de trenta dies i amb l'afegit anual de cinc dies suplementaris. Ara bé, aquest calendari no s'havia basat en observacions astronòmiques, sinó en consideracions agrícoles, ja que, en l'època d'elaboració del calendari, la sortida per l'horitzó de l'estrella Sírius coincidint amb el sol tenia lloc just abans que es produís la crescuda del Nil, motiu pel qual es va prendre com a origen del calendari. El fet que aquest tingués tres-cents seixanta-cinc dies va provocar un desfasament aproximat d'un mes cada cent vint anys i, gradualment, els egipcis anaren adoptant un calendari basat en el cicle de la lluna.

En l'àmbit festiu, d'aquest calendari encara avui ens resta un element prou significatiu com és la celebració dels solsticis i els equinoccis, els quals, malgrat haver estat convenientment cristianitzats, continuen presents al calendari festiu, amb una important presència del foc i les fogueres. El foc és, per excel·lència, el millor imitador de l'astre rei, i és per aquest motiu que un gran nombre de cultures n'han celebrat els punts culminants amb grans fogueres, la representació més perfecta que els humans podien fer del sol.

Altres calendaris que influïren, en major o menor mesura, en el nostre foren el celta, l'hebreu i el romà. La refosa de tots aquests, la trobem en el calendari li-

El tractor ha substituït la mula, l'insecticida ha reduït les malures. Però una veu molt fonda li diu al pagès que la lluna regeix el ritme de la vida, i, sense creure-ho ni deixar de creure-ho, amb un escepticisme murri però pragmàtic, continua fitant el cel: per a ell el firmament continua essent el de sempre. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

El cicle de l'any i les feines agrícoles estan molt ben representats en el Tapís de la Creació, segles XI-XII, que es conserva al Museu de la Catedral de Girona. (Foto Escudo de Oro, Alfa-Omega)

Ball del despertar o Cacera de l'Os, a Prats de Molló, anunci de l'arribada del bon temps i model de carnaval en l'àmbit rural. (Foto Arxiu Joan Amades - CPCPTC)

túrgic cristià que, amb poques variacions, continua marcant el ritme del nostre temps.

Calendari celta

El celta és un calendari lunar del qual actualment queden petites restes relacionades bàsicament amb els oficis. Val a dir que amb el nom de *celtes* fem referència als habitants de les nostres terres anteriors a l'arribada dels romans; de fet, el mot *celta* designava a les fonts clàssiques tot un seguit de pobles situats al nord de la Mediterrània, que s'estenien des de la península Ibèrica fins a la zona d'Anatòlia.

Sembla ser que els antics celtes celebraven una gran festa cada tres mesos, les fites dels quals (a començaments de mes) constitueixen un tipus de celebracions que en alguns casos, més o menys variables, han perdurat fins a l'actualitat. Així, cada any tenia quatre grans festes, per bé que tot sembla indicar que aquestes festes agafaven una importància cabdal i se celebraven amb major intensitat cada nou mesos, de manera que, d'entre totes, cada any n'excelsia una (o dues) per sobre les altres. Tot i que no és el nostre objecte d'estudi, cal fer esment al fet que alguns estudiosos han volgut veure en aquesta cadència regular de nou mesos un simbolisme relacionat amb el període de gestació de les dones, vinculant-ho tot plegat amb el caràcter femení de la lluna, base del calendari celta.

Fos pel motiu que fos, però, la festa més important entre els celtes era el *Lugnasad*, celebració que s'esqueia pels volts de l'1 d'agost i que marcava l'inici del cicle. Hom ha vist en aquesta gran festa un paral·lelisme més o menys clar amb les festes majors actuals, moltes de les quals se celebren entre Sant Jaume (25 de juliol) i la Mare de Déu d'Agost (15 d'agost). Nou mesos després celebraven el *Beltene*, el primer de maig. En aquesta festa s'intentava influir sobre la fertilitat del bestiar i de la terra, per tal que donés fruit. Actualment, l'1 de maig se celebra la festa del treball, però cal relacionar el *Beltene* amb les antigues festes de l'Arbre de Maig o amb la seva ulterior cristianització, les festes de la Santa Creu. Al cap de nou mesos tenia lloc l'*Imbolc*, el primer de febrer. En aquesta festa s'intentava despertar el sol, a través de diversos rituals purificadors, després de la letàrgia hivernal. Aquesta festa podria relacionar-se clara-

ment amb la de la Candelera (Purificació de la Mare de Déu), i fins i tot amb alguns actes propis del Carnaval (crema de l'Hivernàs, d'en Carnestoltes, etc.). Finalment, nou mesos més tard celebraven el *Samuhin*, pels volts de l'1 de novembre. El *Samuhin* era

El foc protagonitza les festes amb què, als Països Catalans, celebrem els solsticis.
(Foto Jan Grau)

una festa en la qual es guardava la collita, es netejava la casa i es presentaven ofrenes als avantpassats i als difunts en general. El recolliment d'aquesta festivitat manté una més que evident relació amb la nostra festa de Tots Sants. Nou mesos després, vers l'1 d'agost, tornava a arribar el *Lugnasad*.

Calendari hebreu

El jueu és un calendari lunar movable de tres-cents cinquanta-quatre dies adoptat pel poble hebreu abans de Moisès i que encara avui funciona amb les llunes. Està dividit en dotze mesos, que comencen cada lluna nova, i, per tal d'esmenar la diferència respecte al calendari solar, cada dos o tres anys s'hi afegeix un nou mes. El calendari jueu, el conformen elements naturals, històrics i religiosos, i nosaltres n'hem heretat molts aspectes propis del costumari i la cultura. Sens cap mena de dubte, el més destacat és la celebració de la Pasqua i de totes aquelles celebracions que s'hi relacionen.

Pasqua (*passah*) significa passar de llarg, i fa referència al pas de l'àngel exterminador per damunt de les cases dels primogènits egipcis quan el poble d'Israel es trobava captiu a Egipte. És per això que tant jueus com cristians celebren la Pasqua, si bé amb motivacions diferents. Per als jueus la Pasqua és el record del pas de l'àngel exterminador; per als cristians, la commemoració de la passió, mort i resurrecció del Crist. Jesús celebrà la Pasqua hebrea i l'endemà va morir a la creu.

De fet, tots els grans cicles mòbils del nostre calendari deriven i depenen del calendari jueu, ja que festivitats com el Carnaval, la Segona Pasqua, l'Ascensió, el Corpus, etc., tenen relació directa amb la Pasqua. És per això que la suma d'aquest calendari i del romà acabà conformant el calendari litúrgic cristià.

Calendari romà

El calendari romà és molt important per a la nostra cultura, les nostres celebracions festives i el nostre calendari actual, ja que en deriven els noms dels mesos i els dies que han arribat fins a nosaltres. El calendari romà es va establir arreu de l'imperi per imposició dels conqueridors, bàsicament per tal de disposar d'un calendari uniforme, fet essencial perquè, al calendari, és on s'anotaven els pagaments dels crèdits, que calia efectuar per les *calendes*. Així, doncs, el calendari era un registre anual dels dies amb una clara finalitat fiscal.

Segons la tradició, fou el mateix fundador de la ciutat de Roma, Ròmul, qui va introduir el calendari etrusc entre els romans. Aquest calendari tenia quatre mesos de trenta-un dies i sis més de trenta, la qual cosa donava un total de tres-cents quatre dies, i començava al març. A la taula següent trobareu aquests deu mesos primitius; els seus noms llatins, l'origen d'aquests noms i a quin mes corresponen actualment. Podreu comprovar com els noms amb què eren coneguts a l'antiga Roma han perviscut i han arribat fins a nosaltres.

Nom actual

Nom llatí

Gener	<i>Januarius</i>
Febrer	<i>Februarius</i>
Març	<i>Martius</i>
Abril	<i>Aprilis</i>
Maig	<i>Maius</i>
Juny	<i>Junius</i>
Juliol	<i>Quintilis</i>
Agost	<i>Sextilis</i>
Setembre	<i>September</i>
Octubre	<i>October</i>
Novembre	<i>November</i>
Desembre	<i>December</i>

Origen

Dedicat a Janus, déu de dues cares.
De february, temps de purificació. Del déu <i>Februs</i> .
Dedicat a Mart, déu de la guerra.
Dedicat a l'esclat de les flors (<i>aprire</i>).
Dedicat a Maia, deessa de la fecunditat.
Dedicat a Juno, esposa de Júpiter.
Ordre numeral. Cinquè mes del calendari.
Ordre numeral. Sisè mes del calendari.
Ordre numeral. Setè mes del calendari.
Ordre numeral. Vuitè mes del calendari.
Ordre numeral. Novè mes del calendari.
Ordre numeral. Desè mes del calendari.

Aquest calendari, de base solar, tenia com a principal problema que no s'avenia amb l'any solar; de manera que calia afegir dies al final de l'any (un mes de vint-i-dos o vint-i-tres dies cada dos anys), fins que va acabar havent-hi un gran desfasament entre els mesos reals i els que marcava el calendari. Entre els diversos canvis que es dugueren a terme a causa d'aquests problemes cal destacar l'afegit de dos mesos, el *januarius* (dedicat al déu Janus i que equival al nostre gener) i el *februarius* (mes de les purificacions dedicat a les festes *Februaries* i que equival al nostre febrer). Quan aquests dos mesos foren col·locats al principi de l'any, aquest va deixar de començar a la primavera i la major part de mesos del calendari van passar a tenir un nom referit a un ordre numeral que no era el que els corresponia. Aquest desfasament lingüístic i numeral ha perdurat fins avui.

Tot i això, però, l'any romà només disposava de tres-cents cinquanta-cinc dies, dividits en quatre mesos de trenta-un dies, set de vint-i-nou i un de vint-i-vuit, motiu pel qual l'any civil i l'any solar continuaven sense coincidir.

Fou l'any 46 a. C. quan Juli Cèsar va intentar resoldre aquest desfasament, de manera que va encomanar a un grup de savis alexandrins la reforma del calendari, reforma que ha passat a la història amb el nom de reforma juliana. Aquesta reforma, que va fixar la base del calendari actual, va donar com a resultat un any de tres-cents seixanta-cinc dies, dividits en dotze mesos alternats de trenta-un i trenta dies, excepte el febrer, que sempre en tenia vint-i-nou. També fou en aquesta reforma que es veié la necessitat d'afegir un dia cada quatre anys per tal d'ajustar al màxim el calendari civil al cicle solar. Naixia així l'any bixest o de traspàs.

Per tal de recordar l'efemèride i festejar la reforma impulsada per Juli Cèsar es va decidir dedicar un mes al personatge, de manera que el mes *quintilis* veié com el seu nom era substituït per *julius* (el nostre juliol). Anys més tard, també es va dedicar un mes a Octavi August, successor de Cèsar, i així l'antic *sextilis* va passar a anomenar-se *augustus* (el nostre agost). Com que no se li podia dedicar un mes amb menys dies que al seu antecessor, es va treure un dia al mes de febrer (que passà a tenir-ne vint-i-vuit) i es va col·locar a l'agost.

De la mateixa manera que els mesos romans han donat nom als nostres mesos actuals, també els dies de la setmana romana han acabat conformant els dies de la nostra setmana, uns dies que els romans van dedicar als déus dels planetes. A la següent taula trobareu aquests dies; el seu nom llatí, l'origen d'aquest nom i a quin dia corresponen actualment.

Nom llatí	Origen	Nom actual
<i>Lunae Dies</i>	Dia de la Lluna	Dilluns
<i>Martis Dies</i>	Dia de Mart	Dimarts
<i>Mercurii Dies</i>	Dia de Mercuri	Dimecres
<i>Jovis Dies</i>	Dia de Júpiter	Dijous
<i>Veneris Dies</i>	Dia de Venus	Divendres
<i>Saturni Dies</i>	Dia de Saturn	Dissabte
<i>Solis Dies</i>	Dia del Sol	Diumenge

Curiosament, tot i que el català és una llengua que prové del llatí, en algun cas (*diumenge*) s'ha perdut la relació amb el mot original, la qual, en canvi, han conservat llengües no derivades del llatí com poden ser l'anglès (*sunday*) i l'alemany (*sonntag*). Nosaltes hem substituït el *Solis Dies* (dia del Sol) pel *Domini Dies* (dia del Senyor).

D'altra banda, tal com vèiem en parlar del calendari celta, pel que fa a les festes també existeixen relacions entre les festivitats romanes i les nostres. Entre les moltes que celebraven els romans, i en les quals actualment podem trobar unes certes semblances i reminiscències, tenim les *Floralia* a la primavera, les *Nustratio* al mes de maig o les *Neptunalia* al mes de juliol. Durant les primeres se celebraven certàmens literaris, i els guanyadors eren obsequiats amb una rosa. En el transcurs de les *Nustratio* es beneïen els termes i les ciutats, i s'invocaven els déus protectors. I durant les *Neptunalia* es feien ofrenes a Neptú, el déu del mar. Per l'època de l'any i pels actes que es duïen a terme, no us recorden molt celebracions tan nostres com Sant Jordi, les benediccions de terme durant la Creu de Maig o les ofrenes marineres a Sant Pere i la Mare de Déu del Carme?

Ara bé, si unes festes han continuat celebrant-se pràcticament de forma idèntica fins avui, aquestes són les que acabaren conformant el cicle de Carnestoltes. A l'antiga Roma, durant l'hivern es documen-

La Fia Faia, l'única festa de foc del solstici d'hivern que conserva l'atractiu primitiu, se celebra la nit de Nadal a dues poblacions de l'Alt Berguedà: Bagà i Sant Julià

de Cerdanyola. Les faies són feixos trenats d'una herba, anomenada faiera, que arriben a fer quatre metres d'alçada. (Foto Jan Grau)

Astronomicum Caesareum, segle XVI. Biblioteca de la Universitat de Barcelona. (Foto Ramon Manent)

ten tot un seguit de llicències i períodes de permissivitat que presenten com a comú denominador el fet de capgirar l'ordre establert. Així hi trobem les *Saturnalia*, les *Lupercalia* i les *Matronalia*, que se celebren als mesos de desembre, gener i febrer respectivament. Les primeres marcaven en certa manera el final de l'any vell i l'inici del nou; hom feia bromes i enganyifes i els rols habituals s'invertien, amb festes d'esclaus i de les classes socialment més dèbils. Les segones eren ritus pastorals de preservació dels ramats contra els llops i de fecundació del bestiar, durant els quals els homes es vestien amb pells de llops i altres animals. Finalment, les *Matronalia* eren dedicades a Juno, deessa protectora de les dones en general i dels parts, i recordaven el mitològic rapt de les Sabinas. Mentre duraven era tradició que les dones manessin els seus marits, els quals a vegades es vestien de dones. Altre cop, tot plegat no us recorda diades com els Sants Innocents (bromes i enganyifes)

i especialment el Carnaval (disfresses, transvestisme, inversió de l'ordre establert)? No veieu en les *Lupercalia* unes manifestacions festives que entronquen directament amb les nostres cerimònies a l'entorn de Sant Antoni Abat (conegut popularment com a Sant Antoni dels animals, dels ases i, especialment, del porquet)? Això, per no fer referència a les clares semblances entre les *Matronalia* i la festa de les dones de Riba-roja i altres celebracions properes que tenen lloc a les terres de l'Ebre per Santa Àgata.

Calendari litúrgic cristià

Pròpiament, el nostre calendari és el calendari litúrgic cristià, que deriva directament del calendari hebreu (per gran part de l'estructura festiva) i del calendari romà (pel que fa als noms, l'estructura dels mesos i la seva durada). El calendari litúrgic, que ve marcat bàsicament pel santoral cristià, no és res més

L'univers segons el *Llibre vermell de Montserrat*, segles XIV-XV, on també hi ha documentades les músiques de diverses danses de rotllana. Biblioteca del Monestir de Montserrat. (Foto Ramon Manent)

Sant Sopar, anònim del segle XV. Església de San Esteban, Burgos. (Foto Alfa-Omega)

que la reforma que el papa Gregori XIII féu del calendari julià l'any 1582 (reforma gregoriana). Aquesta reforma fou deguda al fet que l'antic calendari romà tenia una durada lleugerament superior a l'any solar, de manera que cada quatre-cents anys sobraven tres dies. A instàncies del Concili de Trento, Gregori XIII va dirigir aquesta reforma, que té com a fet més destacat que segueix afegint un dia al febrer cada quatre anys, exceptuant els anys que acaben el segle, sempre i quan les seves dues primeres xifres no siguin divisibles per 4. Així, amb aquest calendari els anys que acaben en 00 no són bixestos, però sí que ho foren l'any 1600 i, més a prop nostre, el gairebé mític any 2000.

Quan el papa Gregori va reformar el calendari, el desfasament que arrossegava el calendari solar era de deu dies. Fou per aquest motiu, i per tal de solucionar el desajustament, que el dia 4 d'octubre del 1582 es va avançar el calendari els 10 dies esmentats, de manera que l'endemà fou 15 d'octubre. Són els famosos «10 dies que no varen existir». Actualment, aquest és el calendari que utilitzen la major part de nacions cristianes, exceptuant les que formen part del cisma d'Orient.

Aquest fet queda ben clar en diversos documents de l'època, com els Dietaris de la Generalitat de Catalunya, on al lloc corresponent al 5 d'octubre, consta «En aquest die se dexà lo calendari antic, y axí no diem ni tenim v de octubre ni havem de comptar y seguir lo número y calendari antic, sinó que comptam y som a xv de octubre dit any MDLXXXII». Més clar, impossible.

Des d'un punt de vista festiu i cultural (i també religiós, evidentment), l'eix central del calendari litúrgic cristià és la passió, la mort i la resurrecció de Crist, centrades entorn de la Setmana Santa i la Pasqua. Tal com ja hem comentat, atès que aquests fets tingueren lloc en àmbit cultural i històric jueu, l'Església segueix en aquesta festivitat una sèrie de trets característics del calendari hebreu, motiu pel qual la relació judaico cristiana és molt gran.

El nostre calendari festiu actual

El nostre calendari actual és l'element resultant de tots els calendaris que hem vist fins ara, i és per això

que, des del punt de vista festiu, hi podem distingir dues grans meitats: una de base solar i l'altra de base lunar. La de base solar seria fixa i aniria de Sant Joan (24 de juny) a la Candelera (2 de febrer), del solstici d'estiu al final de l'hivern, i té com a element central la Nativitat de Crist, el Nadal. Aquesta celebració que l'any 325, durant el primer Concili ecumènic de Nicea, es va fixar el 25 de desembre, correspondria a la festivitat romana del naixement del sol (*Natalis solis*) i s'escau a tocar el solstici d'hivern, dia en què, simbòlicament, el sol reneix. D'altra banda, cal recordar que la mateixa religió cristiana defineix Crist com a llum i veritable sol per als homes. El Nadal, com el sol que representa, és una celebració fixa. De fet, la resta de l'any també continua tenint una base solar, per bé que la lluna n'esdevé la principal protagonista.

Pel que fa a aquesta meitat del calendari que té sobretot una base lunar, aquesta seria variable o mòbil, i aniria del Dijous Gras o Llarder (diada que marca l'inici del Carnaval) fins al Corpus, del final de l'hivern a les portes de l'estiu, i el seu element central és la celebració de la Pasqua. La Pasqua, com la lluna, al cicle de la qual pertany, és mòbil, i és la festivitat que fa oscil·lar (pujar i baixar) la resta de diades mòbils. El diumenge de Pasqua és sempre el primer diumenge després de la primera lluna plena de primavera (21 de març), llevat que la lluna plena s'escaigui aquest diumenge, circumstància que trasllada la Pasqua al diumenge següent. A partir d'aquí podem deduir que la Pasqua pot oscil·lar entre el 22 de març i el 25 d'abril com a dates límit.

El cristianisme, com a religió imperant, va acabar ocupant el lloc d'antigues creences. De sempre tot-hom ha cregut en quelcom i han existit centres de ritu. El cristianisme, en no poder anorrear aquestes pràctiques paganes, les va transformar, adaptar i cristianitzar, de manera que es mantingueren antigues tradicions, ritus i centres de culte convenientment reinterpretats. Estratègicament, l'Església va col·locar festivitats concretes de sants determinats superposades a aquelles tradicions ancestrals. Com més important era el culte anterior, més important fou el sant que el substituïa. Només calia seguir una premissa: el sant en qüestió havia de gaudir de virtuts i qualitats semblants i molt properes a les del culte anterior. Això ho simplificava tot enormement. A continuació podrem comprovar com l'Església va cristia-

Processó marinera de la Mare de Déu del Carme a Palamós. (Foto Ramon Manent)

nitzar antigues celebracions paganes d'arrel solar, lunar, celta, romana, etc.

Diades tradicionals i la seva adaptació al nostre calendari

Un exemple del que acabem d'esmentar vindria donat per la cristianització dels quatre punts cardinals del sol, aquells que parteixen l'any en quatre parts pràcticament iguals i que han marcat considerablement el nostre calendari festiu. Ens referim, evidentment, als dos solsticis, moments en què la durada de la llum solar té major i menor durada, i als dos equinoccis, moments en què hi ha les mateixes hores de claror i de foscor. Les tradicionals fogueres que les més diverses cultures han encès per honorar el sol en aquestes diades encara són ben presents als Països Catalans.

Quatre manifestacions populars tan importants bé mereixen tenir, el mateix dia o en dates properes, ce-

lebracions religioses de primera categoria. Així, a l'entorn de l'equinocci de primavera (prop del 21 de març), l'Església hi va situar diades tan importants com Sant Josep, pare de Nostre Senyor (dia 19), i l'Encarnació o Anunciació a la Mare de Déu, l'anunci, fet per l'arcàngel Gabriel, de l'Encarnació del redemptor en les santes entranyes de Maria (dia 25). L'antic culte al sol s'ha mantingut de forma destacada en les fogueres i les falles d'arreu del País Valencià, i molt especialment en les que tenen lloc a la província de València.

Per la seva banda, a tocar el solstici d'estiu (prop del 21 de juny), l'Església hi va col·locar la nativitat de Sant Joan baptista, profeta i baptista de Crist (dia 24). El Baptista és l'únic sant del qual se celebra el naixement a més de la mort o el martiri, la qual cosa li atorga una clara influència solar. S'escau sis mesos abans de Nadal perquè, segons la tradició cristiana, durant l'Anunciació sant Gabriel revelà que santa Elisabet es trobava al sisè mes de gestació. Durant el

solstici d'estiu és quan l'ancestral tradició de les fogueres es fa més present. Arreu del país hi ha fogueres; del Canigó, l'Olimp dels Països Catalans, baixa la flama eterna, i a Isil es renova l'atàvica tradició de les falles (diferents de forma, però amb el mateix nom que les de València).

A tot el món, en totes les èpoques i en les més variades cultures i civilitzacions aquesta ha estat i és la gran festa del foc, protagonitzada per fogueres, des dels inques del Perú fins als berbers i els habitants del Magrib. El mateix procés d'aculturació seguit pel cristianisme es produeix en d'altres religions. Així, per exemple, l'Islam celebra en la lluna plena més propera al solstici (cal tenir en compte que el seu és un calendari lunar) el naixement del profeta Mahoma.

Deixem el solstici d'estiu i passem a l'equinocci de tardor (prop del 23 de setembre). Relacionat amb aquesta diada, l'Església hi situa Sant Miquel (dia 29), l'arcàngel que s'enfrontà i derrotà els àngels rebels, i que expulsà Adam i Eva del paradís, i també la resta d'arcàngels (Gabriel, Rafael i Uriel), la categoria màxima dels àngels. És una celebració marcada per la resplendor angelical i el foc infernal.

Finalment, trobem el solstici d'hivern (prop del 21 de desembre), a redós del qual l'Església hi situa el Nadal, la Nativitat de Crist (dia 25), derivada del *Natalis solis* romà, el naixement del sol. De fet, Jesús és una divinitat solar, com tots els màxims representants de totes les religions i mitologies. És la segona celebració en importància del nostre calendari i hi trobem l'encesa de falles idèntiques a les del solstici d'estiu; unes falles que, per diverses circumstàncies, actualment han quedat circumscrites a la Fia-faia de Bagà i Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà). A més, arreu del país també hi trobem les fogueres i il·luminacions directament vinculades amb la Missa del Gall.

Però no són només aquestes quatre celebracions les que es cristianitzaren, sinó que al llarg de l'any trobem tot de manifestacions populars i tradicionals que ens recorden, tipològicament i simbòlica, cultes i rituals anteriors a l'arribada de la religió cristiana. En parlar del calendari celta ja hem comentat les semblances i relacions existents entre algunes de les seves grans festes (*Lugnasad*, *Beltene*, *Imbolc* i *Sa-*

muhin) i algunes celebracions actuals (festa major, Creu de Maig, Candelera i Tots Sants i el Dia dels Difunts).

També en parlar del calendari romà hem comparat la barreja de literatura i elements florals de les *Floralia* amb el nostre Sant Jordi, les *Nustratio* amb la festivitat de la Santa Creu i les *Neptunalia* amb les festes marineres que se celebren al voltant de Sant Pere, la Mare de Déu del Carme o Santa Cristina. D'altra banda, també hem relacionat les festes llicencioses de l'hivern amb el nostre Carnaval actual. Un Carnaval que antigament s'allargava molt més en el temps i del qual han quedat mostres prou significatives com el Bisbetó de Montserrat per Sant Nicolau (6 de desembre), els Sants Innocents (28 de desembre), els Reis (5 de gener) o l'Home dels Nassos el darrer dia de l'any (o el primer, segons l'indret), que lligarien perfectament amb l'antic esperit de les *Saturnalia*. Les festes de sant Antoni Abat, patró dels animals, es podrien vincular amb les *Lupercalia*, i les de santa Àgata, patrona de les dones, amb les *Matronalia*.

Tot plegat ens ensenya que, moltes més vegades del que en general es vol reconèixer, tots plegats som molt més iguals del que *a priori* pot semblar. Els diferents pobles, cultures i civilitzacions han respost de forma semblant a estímuls idèntics. A partir d'aquí, tot i les semblances, és cert, cada poble ha anat configurant una identitat festiva i tradicional pròpia, relacionada amb les altres, però pròpia al capdavant.

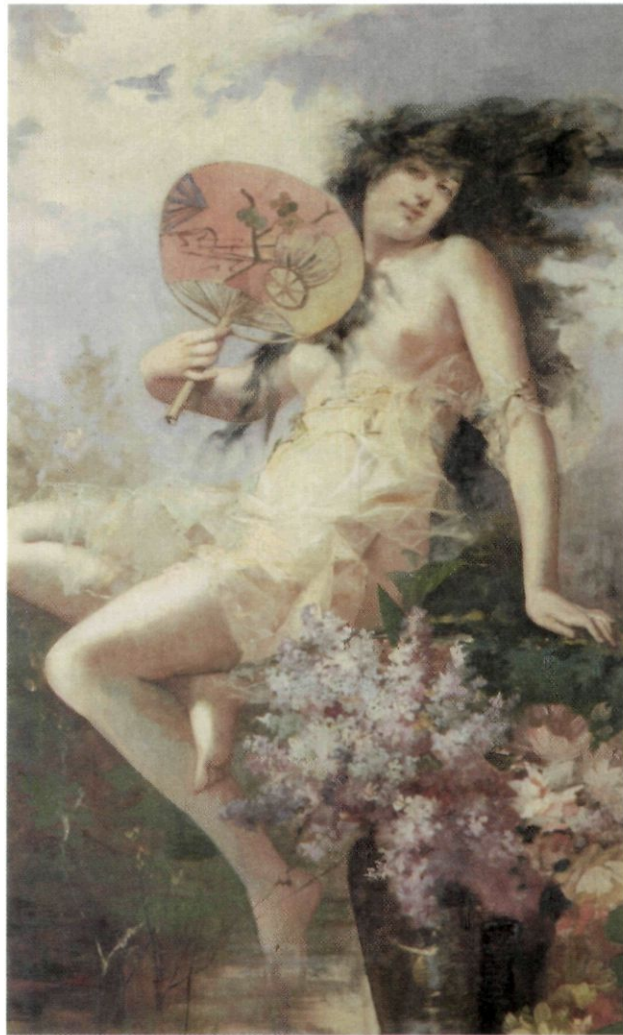
Cicles del calendari

Deixant a banda el cicle festiu, al qual ja hem fet alguna referència i que analitzarem detalladament més endavant, el nostre calendari recull tot un seguit de tradicions antigues que es conserven actualment amb més o menys claredat, segons l'indret del país. Ens referim a diversos cicles o calendaris naturals, religiosos o vitals, intensament interrelacionats entre ells i, a la vegada, vinculats directament amb el calendari festiu i tradicional català. Entre els diversos als quals podríem fer esment ens volem centrar en tres, un de cadascun dels àmbits als quals acabem de fer referència: natural, vital i religiós. Són el cicle agrícola i ramader, el cicle de la vida i el cicle de la Mare de Déu.

La primavera, L'estiu, La tardor i L'hivern. El curs de l'any en l'obra del pintor romàntic Francesc Masriera i Manovens (1842-1902). Museu Mercadé, Cornellà de Llobregat. (Fotos Ramon Manent)

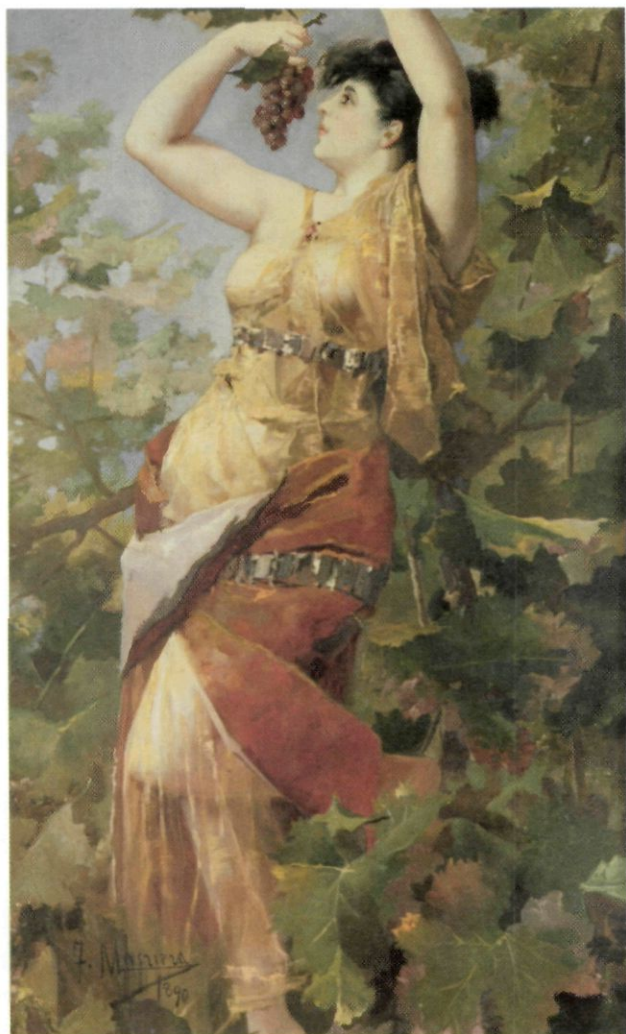
Els hàbits religiosos més remots conflueixen en els cultes i les creences contemporanis; no hi ha res de nou, i tot és nou, en canvi.
Xavier Fàbregas, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

Cicle agrícola i ramader

Es tracta d'un cicle que segueix en gran mesura els ritmes que la natura ens ofereix. I és que dues activitats com són l'agricultura i la ramaderia, que han marcat l'espècie humana d'ençà de la que és considerada la primera revolució de la història, la revolució neolítica, no tenen més remei que continuar-se basant en el més antic, i alhora més senzill, dels calendaris: el calendari natural.

En aquest cas ens trobem davant d'un calendari solar, profundament marcat pel transcurs de les estacions, ja que clima i evolució de la natura condicio-

nen en gran mesura les activitats tradicionals de pagesos i ramaders. Respecte a l'agricultura, l'any es divideix en dos grans blocs: un de feina intensa i un altre de més reposat, tot i que, com és sabut, a pagès sempre hi ha feina, no s'acaba mai!

Malgrat que la situació dins el calendari civil pot variar depenent de la zona del país a què fem referència, a grans trets el primer d'aquests blocs començaria amb l'arribada de la primavera i s'allargaria fins a la darrerria de l'estiu. És el moment d'estar a punt per tal d'assolir el fruit anual, per tal de poder «dir blat quan sigui al sac i ben lligat». És un període que s'acaba amb la sega i la batuda a les comarques ce-

realístiques i amb la verema a les vitivinícoles. El segon bloc comença al tombant de la tardor i arriba fins al final de l'hivern, període que s'aprofita per netejar, endreçar i dur a terme tasques complementàries i auxiliars, com l'adobament de les eines.

Pel que fa a la ramaderia, l'any també es divideix en dos grans blocs: un que es desenvolupa al pla i l'altre que transcorre a la muntanya. Al contrari del que passa amb els períodes agrícoles, que tenen una durada similar, aquests presenten una extensió força desigual. La fase que transcorre a la muntanya s'inicia al final de juny, data en la qual els ramats pugen a pastures altes, i finalitza pels volts de Sant Miquel

(29 de setembre) o de Tots Sants (1 de novembre), depenent, evidentment, de l'alçada on es trobin els ramats i també de la climatologia que hi hagi. El canvi de pastures se sol fer per Sant Jaume (25 de juliol) i per la Mare de Déu d'agost (15 d'agost). La fase del pla, que aniria des del principi o mitjan tardor fins a l'inici de l'estiu, cada vegada més es fa en règim de transtermitància, en detriment de la transhumància; és a dir, els ramats cada vegada més són estabulats durant l'hivern, en comptes de romandre lliures per les planes més o menys properes.

Aquests calendaris, profundament influïts per les tasques agrícoles i ramaderes, també han acabat marcant de manera important el nostre calendari festiu i tradicional, ja que no en va aquestes dues foren les principals (per no dir gairebé les úniques) ocupacions dels nostres avantpassats fins que, ja al segle XIX, va esclatar amb força la revolució industrial. És per això que, encara avui, les reminiscències d'aquests temps pretèrits fan que moltes de les nostres festes es trobin estratègicament situades al calendari a causa de la influència d'aquest cicle al llarg de la història, i malgrat que actualment el percentatge de persones ocupades al sector primari és molt baix.

Així, arreu del país els aplecs encara coincideixen majoritàriament amb l'inici i el final d'aquest cicle: primavera i tardor. I per la seva banda, les festes majors se solen concentrar al mig de l'hivern —la que acostuma a anomenar-se petita—, coincidint amb un període de poca feina al camp, i a l'estiu —la grossa—, després que s'hagi acabat la collita. En aquest sentit, no deixa de ser curiós i significatiu el fet que a les comarques eminentment cerealístiques la major part de festes majors se celebren entre el final del juliol i l'inici del setembre, quan ja s'ha segat i batut. D'altra banda, a les comarques vitivinícoles les dates de celebració solen situar-se entre el final d'agost i l'inici d'octubre, clarament influïdes per la verema.

També les fires —nascudes d'una necessitat econòmica i no com a simples certàmens on anar a passar el dia tafanejant— coincideixen amb aquest cicle, sobretot amb el seu final, a la tardor. Un cop efectuada la collita, és l'hora d'intercanviar productes per passar l'hivern, adquirir els que ens manquen i vendre els excedents. És per aquest motiu que, especialment pels volts de Tots Sants, tenen lloc les darreres

fires del cicle, el qual tornarà a obrir-se pels volts del Ram per tal d'intercanviar els productes que es necessiten per a la propera collita. Exemples clars d'aquest fenomen que acabem de descriure serien les Fires de Sant Miquel, de Lleida (al final de setembre) i les de Sant Narcís, de Girona (al final d'octubre), que tanquen el cicle, i el Mercat del Ram de Vic (cap de setmana de Rams), que el torna a obrir. De vegades, aquest fet encara es documenta més clar en poblacions veïnes. Aquest seria el cas del Berguedà, on tenen lloc quatre fires diferents durant quatre dies consecutius (des del 31 d'octubre fins al 3 de novembre), en poblacions tan properes com Gòsol, Guardiola de Berguedà, Bagà i la Pobla de Lillet. I és que cal proveir bé el rebost abans de l'arribada del fred.

Cicle de la vida

Aquest és un cicle que, evidentment, varia d'acord amb cada persona, però malgrat això no deixen de resultar curioses tot un seguit de coincidències generals que ens relacionen determinades diades festives amb determinats esdeveniments del cicle vital de cadascú, de manera que hom pot entreveure diverses coincidències entre el calendari o el cicle de l'any i el cicle de la vida.

Uns quants exemples del que acabem d'esmentar serien la proliferació de casaments a la primavera, especialment al mes de maig, «temps de floretes, temps d'amorettes», i és que no s'han d'oblidar ni els aparellaments habituals del bestiar ni el fet que aquesta és l'estació de l'any definida com «de l'amor», el moment de l'any en què la natura se'ns mostra més exuberant i quan ja està a punt de donar fruit. D'altra banda, també són freqüents les comunions a la mateixa època de l'any —després de Pasqua— de la instauració de l'Eucaristia per part de Crist.

A l'altre extrem, en canvi, hi trobem les diades relacionades amb el culte als morts: Tots Sants (1 de novembre) i el dia de Difunts (2 de novembre) i el mateix mes de novembre en general (dedicat a les ànimes del purgatori). Aquestes celebracions tenen lloc coincidint amb el moment en què la natura també ha mort, quan ja ha donat el seu fruit i roman, més que morta, letàrgica, en espera del renaixement anual. Un

renaixement que tindrà lloc a la primavera, per Pasqua, moment en què la natura ressuscita (Pasqua Florida) i en què l'Església celebra justament la resurrecció de Crist.

De fet, de ben antic hom ha comparat el transcurs de l'any amb el desenvolupament de la vida humana i ha assimilat la primavera a la infantesa, l'estiu a la joventut, la tardor a la maduresa i l'hivern a la vellesa. I és justament en aquest ordre que s'ha ordenat tradicionalment l'any, encara que els romans tinguessin la pensada de fer-lo començar a l'hivern, coincidint amb el solstici i el naixement del sol.

Cicle de la Mare de Déu

El darrer dels cicles que esmentàvem és el de la Mare de Déu, un cicle que ens resulta molt curiós perquè en realitat inclou elements típics d'un cicle vital (el de la mateixa Maria), d'un cicle natural (en aquest cas agrícola) i del calendari lunar i solar.

Els elements femenins han tingut d'antic vinculacions lunars. El sol és mascle, la lluna femella. En aquest sentit, la Mare de Déu no és res més que una deessa mare. És la transposició de l'Isis egípcia. La Mare de Déu, com Isis amb Horus a la falda, és representada moltes vegades sobre la lluna. És una evolució, convenientment cristianitzada, d'antigues divinitats tel·lúriques, lunars i estel·lars. I és també deessa mare cereal, que dona fruit.

El cicle de la Mare de Déu és en realitat un cicle complet, de tot un any, que no segueix el paràmetre de l'any oficial de gener a desembre. El seu cicle vital és de setembre a agost; sembla-recol·lecció, naixement-mort. Això ho veurem més clar si repassem les diades dedicades a esdeveniments de la vida de Maria a la taula següent:

A més, cal tenir en compte que el desembre és el mes consagrat a la Immaculada Concepció; el febrer, a la Purificació; l'abril, als Dolors i la Soledat; el maig és el mes de Maria, Mare del Bell Amor; i l'agost és dedicat al Puríssim Cor de Maria.

Fixem-nos que la major part de les celebracions del cicle de la Mare de Déu —malgrat que sigui un cicle eminentment lunar—, és a dir, aquelles que han de quadrar amb el Nadal —que és una festa solar— tenen una data fixa al calendari. És una solució enginyosa per tal que tot plegat quadri a la perfecció. Així, nou mesos abans del naixement del seu fill, el 25 de març, té lloc l'Anunciació o Encarnació. Aquesta celebració es correspon justament amb un moment clau del calendari solar: l'equinocci de primavera, el renaixement de la natura, l'Encarnació de Nostre Senyor i, segons el Gènesi, la creació del món, el moment en el qual Déu va separar la llum i les tenebres, partint-les just per la meitat (com la durada solar).

La Immaculada Concepció, que inaugura el cicle de Nadal, el del naixement fruit d'aquella concepció sense màcula, és el 8 de desembre. La Purificació també va lligada al cicle solar: quaranta dies després del naixement de Crist, després de la preceptiva quarantena que segueix el part. També tenen data fixa, i doncs relació solar, la Nativitat i l'Assumpció (mort) després de pràcticament tot un any (setembre-agost). És la volta total, el cicle vital complet.

Ara bé, talment com els passatges de la vida de Maria que es relacionen amb el Nadal tenen una data de celebració fixa, les dates relacionades amb la mort i resurrecció del seu fill (Pasqua) tenen una data variable: Dolors, Soledat, Pietat... Sigui com sigui, i malgrat que inclogui celebracions relacionades amb el sol (per via del fill), el de la Mare de Déu és un cicle clarament lunar.

Data	Celebració
8 de setembre	Nativitat
21 de novembre	Presentació
8 de desembre	Immaculada Concepció
2 de febrer	Purificació
25 de març	Anunciació o Encarnació
2 de juliol	Visitació
15 d'agost	Mort i Assumpció

El calendari català

Antoni Serés i Aguilar

Introducció

Quina cosa millor hi ha per explicar les festes de l'any que començar a cantar-les totes una darrere l'altra, des de l'inici al final. Ara bé, per on tallem el pernil? I el gel, qui el trenca? O la persiana, qui la baixa? Hi ha més d'una possibilitat per parlar sobre el calendari cíclic. Per exemple, es pot «encetar la bóta de vi» a partir de les estacions (és a dir, tot allò que aboquem al sac de la primavera, l'estiu o la tardor), per cicles vitals (Nadal, el Carnaval, la Quaresma...), per mesos... En definitiva, hi ha més d'un camí per divulgar el calendari en clau catalana.

Pel que fa a la proposta escollida, s'inicia el primer de gener. L'objectiu d'iniciar l'exposició del calendari festiu català en aquesta data és facilitar-ne la consulta al llarg de l'any. Amb la voluntat d'ajudar a conèixer les diades de més relleu i, en especial, d'aprendre a distingir les que canvien de les que són fixes, al final del treball hi ha un esquema que recull els cicles que integren el nostre calendari i, a continuació, un quadre amb les dates de les festes mòbils de les properes dues dècades.

Respecte al calendari festiu dels Països Catalans, ja s'ha dit que és de tradició cristiana, si bé sota d'aquesta tradició s'amaguen costums ancestrals i pagans convenientment cristianitzats. A continuació fem cinc cèntims de les diades més destacades, com també d'algunes de les propostes festives que s'han generat al seu voltant. Per cert, un consell: no us agafeu a pit els meus comentaris sobre els costums i les tradicions i, en particular, sobre la vida i miracles dels sants. Siguem oberts, descobrim el missatge que s'hi amaga darrere i, sobretot, deixem que ens portin un somriure als llavis, ja que estem de festa!

Gener

És el primer mes de l'any. L'origen del nom es troba en el llatí *Januarius*, que era una divinitat romana amb dues cares, de les quals una mira cap endavant i l'altra cap endarrera, és a dir, l'any que se'n va i el que ve. La implantació d'aquest mes en el calendari és fruit d'una reforma que cercava una major precisió.

El refranyer popular del mes de gener és observador de mena i resumeix amb savis consells com hem d'actuar durant els freds de l'hivern.

*Gener mullat,
bo per la terra
i mal per al ramat.*

Els tres reis d'Orient en el frontal d'altar procedent de l'església d'Espinelles. Museu Episcopal de Vic. (Foto Ramon Manent)

*Aigua de gener,
omple bótes i celler.*

*Tossetes de gener,
alegries de fosser.*

*Pel gener,
tanca la porta
i encén el braser.*

Cap d'any **Nit de revetlla del 31 de desembre i dia 1 de gener**

Ja siguin els de la plaça, de la televisió o de qual-sevol altre lloc, els dotze tocs de campana del rellotge ens encomanen unes ganades bogues de repartir pe-tonons i abraçades a tort i a dret. Desitgem «Bon Any!» a qui tenim a la vora i amb el mòbil enviem missatges de bones intencions. L'endemà, amb els ulls justos de son, ens entaulem amb la família per celebrar el nou any o Ninou, terme que és una abreviació de l'expressió llatina *Annum novum*. El costum de menjar raïm per cap d'any va lligat a la creença que porta bona sort. Quan no hi havia cambres frigorífiques ni avions de càrrega comercial capaços d'anar de l'un a l'altre cap del món, es penjaven bagots o gatims de raïm a les golfes per tal d'assaborir-los per cap d'any, tot somiant de fer quadrar la bossa. *Menjar raïms per cap d'any, porta diner tot l'any*, diu el refrany.

Nit de Reis **Cavalcada de la nit del dia 5 i diada de Reis del dia 6 de gener**

És la data del cicle nadalenc més esperada per la mainada. Ara bé, si la jornada de reis és desitjada, la vigília, el dia 5, encara ho és més. Amb l'arribada de les cavalcades reials el cor dels nens i de les nenes batega desbocat pensant en els regals.

És habitual en molts indrets del país que els menuts rebin la cavalcada amb fanalets, i amb els ulls fets als paquets de les carrosses. La veu popular explica que la llum que desprenen els fanals orienta els reis i evita que passin de llarg dels pobles i les ciutats

on hi ha mainada. Cal, però, haver fet els deures i, sobretot, haver-se portat bé durant l'any, per així evitar una saca de carbó. Una carta o un missatge electrònic tramès als patges encomanant joguines donarà el seu fruit. És un costum força estès que els menuts, abans d'anar a dormir treguin les sabates al balcó, per tal els Reis sàpiguen que en aquella casa hi ha nens i nenes. En atenció a la feina de dur els paquets, al costat de les sabates es deixa una mica de pa i aigua per als camells i vi ranci o xampany per a les majestats d'Orient.

En el terreny gastronòmic, a les postres del dinar del dia 6 es menja el Tortell de Reis, amb la tradicional corona i, entaforades dins el dolç, una figureta i una fava; aquesta darrera farà escurar la butxaca a qui la trobi a la seva porció de tortell.

Dia 7. Sant Ramon de Penyafort

Hi ha una llegenda segons la qual Ramon de Penyafort va acompanyar a Mallorca el rei Jaume I. Pel que es diu, al rei li agradaven les faldilles i, davant el mal exemple que donava, el sant es va quadrar i li va deixar clar que, si no canviava d'actitud, ell se'n tornava cap a casa. Altres fonts apunten que la qüestió més aviat va ser «cosa de llengües», tota vegada que el rei suplicava al sant que l'absolgués d'haver tallat la llengua al bisbe de Barcelona. Davant la negativa del sant, el monarca va ordenar que cap embarcació no l'acolllís, però sant Ramon no va tenir cap problema i amb el mantell va improvisar una barca que el tornà a Barcelona. Aquesta feta aquàtica propicià que pescadors i gent de la mar l'adoptessin com a patró.

La setmana dels barbuts

Hi ha uns quants sants agrupats sota el qualificatiu de barbuts, que reconeixem perquè tots ells porten llargues barbes fins als peus. La tradició explica que això de lluir un bon tou de pèl a la cara amortia el glaç de l'hivern. Però, ves per on que, enmig de tanta escalfor corporal hi ha un sant que, al contrari dels altres, no porta barba. Ben mirat, no deixa de ser simpàtic que hi hagi una excepció que, en aquest cas, és sant Sebastià. La resta de sants de la setmana —tinguda per la més freda de l'any—, sant Pau Ermità, sant Antoni Abat, sant Maur, sant Vicenç i sant Fruitós, poc feien anar la màquina d'afaitar.

Dia 15. Sant Pau Ermità

Sembla que no és una casualitat que sant Pau sigui veí, pel que fa a dates, de sant Antoni Abat. Segons contem, el bon Pau era una mena d'admirador de l'abat Antoni i n'imitava les obres de forma més humil. Així, si sant Antoni feia cistells amb joncs i ví-mets, sant Pau feia estores amb espart. D'aquí que els estorers l'haguessin adoptat com a patró. No obstant això, les dades no són segures, ja que hi ha també qui apunta que mai no va tenir res a veure amb sant Antoni. Sigui com sigui, una cosa sí que és segura: la iconografia s'ha encarregat de presentar-nos els tots dos amb el rostre força grenyut.

Dia 17. Sant Antoni Abat

És anomenat de forma simpàtica sant Antoni dels rucs, dels ases o del porquet perquè la imatgeria del sant ens el representa amb un garrinet al costat. A partir d'aquí no ens ha de sorprendre que en el món rural sigui considerat patró dels animals de peu rodó.

La de Sant Antoni és una de les festes que ha generat una major diversitat de manifestacions populars arreu dels Països Catalans. Així, per exemple, al Principat la festa dels Tres Tombs; a les Illes Balears els Foguerons de Sant Antoni, i al País Valencià les Santantonades. Aquestes manifestacions, a més, presenten una gran diversitat d'actuacions al carrer embolcallades pel fred del gener, com ara la rifa del porc, la menja de botifarrons a la foguera, el tortell del sant, balls, focs i glosses que ens apropen al cicle de carnaval.

Dia 20. Sant Sebastià

No és cap casualitat ni una moda que un nombre important de poblacions celebrin la festa major d'hivern en aquesta jornada. Per entendre aquest fet cal recular endarrere fins arribar a l'època de les pestes dels segles xv i xvi. En aquells dies les epidèmies que assolaven el país provocaren considerables pèrdues humanes. Enmig de la mortalitat, i per revelació divina, es van aixecar altars de culte a sant Sebastià, el qual va intervenir i va fer desaparèixer les pestes.

Les hagiografies populars sobre la vida de sant Sebastià indiquen que fou soldat romà; en saber-se que era cristià no va haver-hi pietat, i fou martiritzat amb sagetes i rematat a bastonades. Per aquesta feta les imatges del culte al sant ens el presenten lligat a un tronc d'arbre i amb el cos ple de fletxes. Malgrat que formi part dels sants de la Setmana dels Barbuts, n'és l'excepció, ja que la iconografia el representa barbamec i de cutis fi. Del fred d'aquesta setmana, el refranyer en diu:

Sant Pau ermità porta el fred a sant Antoni, sant Antoni allarga la mà i el passa a sant Sebastià, sant Sebastià reganya les dents i el dona a sant Vicenç.

Dia 22 Sant Vicenç

La vida de sant Vicenç, com hem vist amb el sant anterior, tampoc no s'acabà massa bé. Fill de l'Aragó, essent diaca del bisbe de Saragossa fou conduït a València, on morí víctima de tota mena de pessics.

Entre les creences i els costums relacionats amb sant Vicenç, hi havia el de resar-li els divendres, ja que es deia que d'aquesta manera el vi que es begués no feia mal, encara que es tractés de quantitats d'escàndol. També era tradició encomanar la collita de la vinya a aquest sant i, fins i tot, l'any que la verema era abundant, rentaven una imatge del sant amb vi.

Febrer

Segon mes del calendari, el seu nom ens arriba en record d'una divinitat romana, *Februs*. Coincidia amb un període en què se celebraven actes de purificació i cerimònies per al descans dels difunts.

Les dites del mes de febrer ens recorden que la fredor de l'hivern encara cueja amb intensitat. No val a badar, com tampoc a oblidar-se dels ramats, de l'aviram i dels sembrats.

Dia 2. La Candelera **Acaba el cicle de Nadal**

Quaranta dies han transcorregut ja entre el dia de Nadal i el dia 2 de febrer. Aquest període de temps simbolitza l'acabament de la purificació de la Verge Maria des que va dur al món el nen Jesús i, alhora, marca la fi del cicle de Nadal; és en aquest moment que cal desmuntar el pessebre i desar les figures dalt de l'armari fins al proper any. Per la Candelera l'Església reparteix a missa petites espelmes beneïdes, anomenades *candeles*, destinades a orientar els cristians pel camí de la vida. L'expressió popular ubica la diada amb força precisió astronòmica:

*Si la Candelera plora, l'hivern és fora;
si la Candelera riu, l'hivern és viu;
però tant si plora com si deixa de plorar,
la meitat de l'hivern encara ha de passar.*

Pel que fa també a aquesta jornada, val a dir que hi ha anys en què, per allò de les festes mòbils, pot coincidir amb la data més avançada del Carnaval. Una de les tradicions més ancestrals d'aquest període són les danses del Ball de l'Ós, molt tradicionals a la Catalunya Nord (Prats de Molló, Arles del Tec i Sant Llorenç de Cerdans). Les danses es componen de coreografies en les quals un dels balladors es cobreix amb una pell d'ós; aquests balls evocuen les *Lupercalia* romanes.

Dia 3. Sant Blai

El dia de Sant Blai es porten a l'església aliments amb la voluntat de beneir-los per prevenir el mal de gola. L'origen d'aquest costum es remunta al guariment que el sant va fer a un noi que tenia una punxa clavada al coll. El jove va estar de sort, atès que va anar a raure a les mans de tan bon especialista en la ringologia.

A partir d'aquesta feta, hi ha la tradició —encara ben viva a les terres de l'Ebre— de beneir els *panolis*, uns pans petits que els feligresos s'enduen a casa.

Dia 5. Santa Àgata

Segons la tradició, santa Àgata és la patrona de les dones, patronatge que li va ser atorgat després que els romans, que no van tenir pietat d'ella, li arrenquessin els pits amb unes tenalles. D'aquí ve la creença que la santa ajuda les mares a alletar bé els fills. La diada de Santa Àgata també és coneguda com la *fiesta de les dones*, les quals són les autèntiques protagonistes de la jornada, es canvien els papers amb els homes i aquests s'han de posar sota les seves ordres en tot el que els manin. L'origen d'aquesta transgressió —ben viva encara a la Fatarella, Serós i Ribarroja d'Ebre—, cal buscar-lo en les antigues *Maternalia* romanes.

Dia 12. Santa Eulàlia

Santa Eulàlia era una nena de casa bona que ajudava totes les persones que tenia al seu abast. En una de les llegendes sobre les bones obres que feia s'explica que duia el davantal carregat amb trossos de pa per repartir-los entre la gent necessitada. El pare de la noia, preocupat per l'excés d'accions humanitàries, es va apropar a la filla amb cara de pocs amics per veure què es duia entre mans. La nena, per fugir d'estudi li digué que eren flors, va obrir el davantal i, efectivament, era ple de roses. Només tenia tretze anys quan els romans la van martiritzar perquè es negava a renunciar a les seves creences religioses.

Dijous Gras o Llarder

És el dia que oficialment obre el Carnaval, i és costum de fer-ho amb un àpat col·lectiu on predominen els ous, la botifarra, les xatonades i també les olles per fer bullir el brou.

A les Illes Balears les jornades del carnaval es coneixen com *els darrers dies*, atès que el període del Carnestoltes s'inicia tot seguit de les celebracions de sant Antoni Abat.

Divendres de Carnaval

La recuperació de les llibertats democràtiques ha anat introduint el costum de celebrar el carnaval a les escoles, on el divendres a la tarda s'inicien els carnivals infantils. Aquesta nova tradició, present avui en

Els dimonis i sant Antoni són els personatges centrals de la Setmana dels Barbutos a Mallorca. A Artà, les malvestats que fan al sant dos «dimoniots» són l'atractiu principal de la desfilada. (Foto Jan Grau)

*Pel febrer,
abriga't bé.*

*El febrer mata més
que el carnisser.*

*Crits de lloca al febrer,
bons ous al galliner.*

molts pobles i ciutats del país, constitueix el tret de sortida de la vistosa festa del Carnestoltes, que durant el cap de setmana arribarà al seu màxim esplendor en places i carrers dels Països Catalans.

Dissabte de Carnaval

No només la democràcia ha modificat les convencions del Carnaval. Les obligacions laborals han fet variar l'esquema de les festes, la majoria d'actes de les quals s'ha traslladat al cap de setmana. Les fórmules de celebració del Carnestoltes canvien en cada indret, però la majoria tenen en comú una mateixa estructura festiva. Bé sigui concentrats en un sol dia o en més d'un, el Rei Carnestoltes passeja pel carrer en forma de ninot o de persona de carn i ossos.

Després d'una multitudinària rebuda, s'organitza una rua de gent disfressada, que culmina amb un discurs llegit pel Carnestoltes; el pregó, escrit en clau satírica, deixa potes enlaire persones i institucions a partir dels fets destacats que han succeït durant el darrer any. Acabat el sermó és hora d'anar a sopar i, a continuació, a ballar fins a la matinada. La festa s'acaba el dimarts amb la mort del rei per culpa d'un excés desmesurat de disbauxa.

Diumenge de Carnaval

El diumenge de Carnaval pot passar de tot. Hi ha municipis que viuen la jornada en blanc, dormint la mona. A d'altres poblacions, en canvi, encara que la nit hagi estat llarga, el matí és ple d'activitats, com és el cas de Vilanova i la Geltrú, on té lloc una batalla de caramels.

Dilluns de Carnaval

Si bé hi ha municipis que han limitat el Carnaval en un únic dia, n'hi ha d'altres que, en canvi, han mantingut l'esquema festiu des del Dijous Gras fins al Dimarts de Carnaval, dies que es duu a terme tot un seguit d'actes per tal d'assaborir-lo durant el màxim de temps possible. Tal dia com el d'avui és jornada de nervis, ja que convé tenir els darrers detalls a punt de cara al plat fort del Dimarts de Carnaval.

Dimarts de Carnaval

Les ganes de fer gresca i bullícia arriben al clímax el Dimarts de Carnaval, en què, després de tants excessos, el rei Carnestoltes cau malalt. Els metges el visiten i li recepten remeis, però finalment empitjora i mor. Entre les propostes d'aquests dies abunden els

àpats comunitaris, on les olles fan xup-xup i hom menja calent *escudelles*, *ranxos* i *calderades*.

Dimecres de Cendra Inici de la Quaresma

El Dimecres de Cendra és el primer dia de la Quaresma, que, al contrari del Carnaval, és un període d'abstinència i purificació, que dura quaranta dies. De fet, l'origen del nom ve precisament del nombre de jornades que comprèn; prepara el camí cap a la Pasqua de joia i resurrecció. En aquest nou cicle del calendari era prohibit de menjar carn, llevat que s'hagués aconseguit una butlla o dispensa eclesiàstica. Llavors, calia passar amb arengades i bacallà sec. Aquest període de l'any recorda també els dies de dejuni que Jesús va viure al desert. D'altra banda, el simbolisme de la cendra recorda als cristians que «pols som i pols serem». En tornar de missa és el moment de penjar en lloc visible la figura de la *Vella Quaresma*, o la *Jaia Corema* a les Balears. Avui també sol tenir lloc l'enterrament de la Sardina.

Març

El nom d'aquest mes deriva de la divinitat romana *Martius*, que era el déu de la guerra. En el calendari primitiu romà constituïa el primer mes dels deu en què llavors estava dividit l'any.

Les expressions del refranyer del març són més obertes en comparació amb les dels mesos anteriors. El fred encara es fa sentir, l'observació de la natura continua i l'activitat humana escalfa motors.

Dia 3. Sant Medir

Hi ha una llegenda que explica que a prop de Sant Cugat del Vallès uns soldats romans empaitaven el bisbe sant Sever. En arribar el pastor de l'Església a aquells topants intercanvià quatre paraules amb un pagès anomenat Medir, que l'amagà. Moments després aparegué un escamot de soldats que també saludaren el pagès, que semblava faves. De retorn de la infructuosa recerca del bisbe, en passar de nou davant de Medir li preguntaren si havia vist el bisbe. Ell respongué que sí, que l'havia vist quan plantava les faves que ara collia. Els romans, incrèduls veient

Ball de màscares al Liceu.
Programa vuitcentista.
(Foto Ramon Manent)

Val més un llop al ramat
que un febrer enriallat.

Qui té porc amb sal
pot passar bon carnaval.

Per Carnaval,
tot si val.

unes faves que havien florit en tanta poca estona, cregueren que es reia d'ells i, convençuts que era cristià, el van occir. Pel que fa a les faves, ningú comenta si al final algú les va plagar.

Dia 15. Santa Madrona

Conten de santa Madrona que, en quedar vidu el seu padastre, se n'anaren a viure a Grècia. Amb el temps el pare reféu la seva vida sentimental. Llavors ella hagué d'anar a fer de minyona a casa d'uns amos que, en descobrir que era cristiana, i per tal que no pogués anar a missa, la lligaren en un banc i la van assassinar a cops de bastó. Des de la feta, les famílies que enviaven filles a servir de criades pregaven a la santa perquè trobessin uns bons amos. És a dir, que actuava d'intermediària entre les serventes i la gent de casa bona, car aquests també sol·licitaven a la santa que les criades que els arribaven fossin bones mosses.

Dia 19. Sant Josep

Qui sí que es guanyava el pa fent encenalls de color mantega era sant Josep. A part de ser fuster a Natzaret, va ser el marit de la Verge Maria i va fer de pare

al nen Jesús. Al País Valencià la festivitat de Sant Josep està subratllada amb color vermell al calendari; i és que en aquesta data, que coincideix amb l'equinocci de primavera, té lloc la *cremà* de les falles.

L'origen de les falles es perd en la nit dels temps, si bé alguns entesos en la matèria han arribat a la conclusió que el patronatge de sant Josep en el gremi de fusters donà peu al segle XVIII al costum de fer neteja dels obradors. Es veu que en fer dissabte dels retalls de fusta, els cremaven al carrer en una gran foguera. Amb el temps s'hi degué afegir un toc carnavalesc i es coronà la foguera amb un ninot de tipus burleta, que recorda les festes de la disbauxa. Pels més llaminers, sant Josep és esperat per un altre tipus de crema; aquesta, però, és amb gust de canyella i llimona, i es menja a taula amb plat i cullera.

Dia 21. Arribada de la primavera

És l'hora en què sona el despertador de la natura i aquesta es desvetlla després del son de l'hivern. La florida dels ametllers, l'arribada de les orenetes i el cant del cucut camí de maig ens mostra, com recull la dita, que la terra reviscola. Les festes d'aquesta època simbolitzen la mort de l'any vell.

Març marçot,
mata a la vella a la vora del foc
i a la jove si pot.

L'euga ben cuidada,
pel març aparellada.

Si vols bona vinada,
al març podada i cavada.

A l'abril,
cada gota en val mil.

Fira de palmes del Diumenge
de Rams. (Foto Ramon
Manent)

L'Anunciació o Encarnació

El dia de l'Anunciació és un dels quatre dies més importants de l'any dedicats a la Mare de Déu juntament amb la Puríssima, l'Assumpció i la Nativitat. La veu popular aconsella de menjar-se una poma de les que s'havien beneït per Sant Blai amb la seguretat que això ajuda a preservar de molts mals. Era costum que cada casa guardés una poma i se la mengessin sense pelar. Si per error algú li passava el ganivet, la pell no podia llençar-se com a deixalla, ja que es considerava cosa beneïda, i calia cremar-la, com a símbol purificador.

Abril

Aquest mes està dedicat al déu Apol·lo i a la deessa Venus, i es relaciona també amb el llatí *aperire*, que vol dir «obrir». Durant aquest període la terra és generosa en colors, i més si les pluges acompanyen.

Les dites de l'abril van lligades sovint als núvols i l'aigua. L'arribada de les gotes és sempre ben rebuda, sobretot si l'hivern no ha resultat prou generós a l'hora de remullar la terra.

Verge dels Dolors

El divendres abans de la Setmana Santa es commemora l'advocació de la Mare de Déu dels Dolors. Hi ha poblacions que organitzen processons solemnes, on, seguint un ordre protocol·lari, destaca un grup d'armats, precedits de l'àngel i seguits de passos amb referències a la Verge, els quals van envoltats per persones encaputxades o abillades amb vesta.

Diumenge de Rams 7 Inici de la Setmana Santa

L'Església celebra avui l'entrada de Jesús a Jerusalem, on, segons diu la tradició, va ser rebut amb palmes i branques de llorer i d'olivera. D'aquí que en acabar, o abans de començar la missa de migdia, es beneeixin els rams vegetals que porten a les mans els fidels. Pel que fa als palmons, és habitual que, després d'haver guarnit el «monument» del Dijous Sant, es pengin a la barana del balcó durant uns mesos;

després cal cremar-los i utilitzar la cendra beneïda per imposar-la al front dels assistents a la cerimònia religiosa del Dimecres de Cendra.

Dia 5. Sant Vicenç Ferrer

Aquest sant d'origen valencià voltà pel món sembrant-hi sermons que li valgueren el títol d'apòstol d'Europa. Convocava multituds tan grans que avui ompliria camps de futbol i obligaria a instal·lar pantalles gegants a prop dels estadis per als qui s'haguessin quedat sense seient.

Es diu que fou home superb, i que una vegada, mentre treballava de ferrer, llogà un aprenent a qui només tenia per badallar i estar amb els braços creuats. Un dia que el sant va sortir per una urgència, deixà el mosso d'encarregat, a condició que no toqués res. A l'hora de la veritat, però, un client portà el cavall per canviar-li les ferradures i l'aprenent no se'n va poder estar i va fer la reparació del calçat. En tornar el ferrer no s'ho podia creure i més quan el noi li va explicar que primer desenganxava la pota del cavall per tal de poder clavar la ferradura amb comoditat i que després la hi tornava a enganxar, com si tota la vida s'hagués fet així. La llegenda diu que l'aprenent era el nen Jesús.

Dijous Sant

En aquesta data l'Església commemora el Sant Sopar i la institució de l'Eucaristia. Des d'aquest dijous fins al dissabte les campanes es lliguen i no poden tocar; la veu popular diu que fan dejuni. En el s. xv es va establir que el Dijous i el Divendres Sant era absolutament prohibit que ningú treballés, o fer la neteja de les cases. És costum de seguir nou altars o «monuments» on hi ha la reserva del Santíssim. Hi ha nombroses llegendes que contenen desgràcies derivades d'haver desobeït el precepte religiós. Una d'elles ens transporta al doble cim dels Encantats, situat a tocar del llac de Sant Maurici; s'explica que l'origen de la muntanya es troba en dos caçadors que es convertiren en pedra perquè havien sortit a caçar el Dijous Sant.

Divendres Sant

El Divendres Sant és el dia dedicat a fer memòria de la mort de Crist, i és costum de seguir el viacrucis, en el qual es recorden els episodis del camí que va fer

Jesús amb la creu fins al Calvari. És una jornada de dol, estat d'ànim que no se supera fins a la Pasqua. Entre els actes del dia són importants els viacrucis i les processons. És dia de dejuni i abstinència.

Dissabte de Glòria

Després del dejuni, la primera, i sonora, nota que ens fa adonar que ja s'ha acabat la Quaresma arriba a tocar dels núvols. Les campanes es recuperen de l'afonia i ens anuncien la resurrecció de Jesús. Finalment comença la Pasqua, que duu el cant de les *Caramelles* per festejar-la. Ha arribat el moment de perdre de vista la vella Quaresma i de desitjar una bona Pasqua a tothom.

Diumenge de Pasqua Florida

La Pasqua commemora la redempció de la humanitat pel sacrifici de Jesús a la creu. És la gran festa del cristianisme, que evoca la resurrecció de Crist; també la tradició hebrea recorda en aquestes dates l'Èxode, la sortida del poble jueu d'Egipte cap a la Terra Promesa. De fet la celebració cristiana està impregnada d'elements d'aquesta darrera tradició i de l'esperit de joia pel retorn del bon temps amb el qual la natura torna a brotar i a florir de vegetació. D'aquí que, de la mateixa manera que la terra és generosa, els padrins també ho hagin de ser; cal, doncs, que acompleixin el ritual de regalar la mona als nens i nenes que van apadrinar en el bateig. A l'illa de Menorca la nit anterior, al·lots i al·lotes reguen amb aigua i sucre els testos que contenen la terra d'on l'endemà sortiran els caramels de pasqua. És el gran dia de les caramelles a gairebé tots els pobles de Catalunya.

Dilluns de Pasqua Florida

El Dilluns de Pasqua convoca un nombre important de persones a gaudir d'unes hores a la natura. És dia de fontades i d'aplecs a ermites i santuaris, on es va a menjar la mona. Les colles de caramelles també surten a fer un bon àpat amb els queviures que han recollit en la capta del dia abans.

Dia 23. Sant Jordi

Sant Jordi fou pagès a la Capadòcia i, segons explica una llegenda del segle XIII, va alliberar la prin-

cesa que retenia el drac i després el va matar. Ara, on ho va fer? A Sícia (Capadòcia), a Cirene (Líbia), a Bèrit (Palestina)? Llàstima que no hi hagués instal·lades unes *webcam* que recollís la feta, ja que ens traurien de dubtes. Sigui com sigui, la veneració del sant cavaller va penetrar a Europa gràcies als guerrers que tornaven de lluitar contra els musulmans. A partir d'aquí la noblesa feudal el va veure com un heroi i l'adoptà com a patró de la milícia. Més endavant les autoritats polítiques i militars s'afegiren a la moda, fins al punt que a final del segle XIX el moviment polític i cultural de la Renaixença l'adoptà com a patró del Principat i símbol d'identitat nacional.

L'encant de regalar la rosa i el llibre en aquesta diada parteix d'origens diferents. En el segle XVII al pati del Palau de la Generalitat de Catalunya s'hi celebrava una fira de roses que era freqüentada pels enamorats, i d'aquí ens ve la rosa de l'amor. L'associació amb el llibre, en canvi, és més recent; va néixer l'any 1926 com a commemoració de la mort de dos escriptors de volada: William Shakespeare i Miguel de Cervantes. Sant Jordi és una festa cívica important, que també ha arrelat en d'altres països, com el Japó.

Dia 27. Mare de Déu de Montserrat

L'origen de l'advocació de la Moreneta va lligat a la llegenda d'un pastor que va trobar la imatge a l'interior d'una cova de la muntanya. Posteriorment, en el segle XI, l'abat Oliba fundà el santuari que ha esdevingut per als creients catalans un símbol nacional. D'aquí que cada any siguin milers els pelegrins que visiten el monestir. Fins a l'any 1881 la diada es feia el 8 de setembre, conjuntament amb les festes de les marededéus trobades; més endavant, però, se li va fer un racó a part en el calendari.

Maig

Sembla que el nom d'aquest mes tant pot venir d'un homenatge als senadors de Roma de més avançada edat, els *maius*, com de la deessa de la fecunditat, anomenada *Maia*; o també d'una antiga divinitat bosquetana de la mitologia basca, *Maiu*. Ja més cap aquí, coincidint amb la verdor primaveral, el mes és dedicat a la Verge Maria.

Les dites del maig parlen de la producció de la terra beneficiada per les pluges. Som en època primaveral i els canvis climàtics comencen a donar els seus fruits.

Dia 3. Diada de la Santa Creu

Perduda durant els primers anys del cristianisme, contenen que la Santa Creu va ser trobada per santa Elena, mare de l'emperador Constantí. Entorn de la creu hi ha un simbolisme d'identitat religiosa que queda de manifest en la benedicció de les creus terminals als quatre vents. Des de l'any 1969 fou suprimida aquesta festa arran de la reforma litúrgica que va impulsar l'Església, fet que va comportar que en moltes poblacions es perdés la tradició festiva. Així i tot, en els pobles on s'ha mantingut s'observen els clars lligams entre l'arbre i la natura. En el terreny dels adagis, l'expressió popular de la diada conserva el testimoni d'una època on la festa era més enaltida.

Dia 11. Sant Ponç, Sant Anastasi i Sant Eudald

Com si es tractés d'ofertes de supermercat, pel maiteu preu parlarem de tres sants que estan encabits en el mateix prestatge. De fet, això d'amuntegar sants passa tot l'any, ja que hi ha més sants que no pas dies en el calendari; sovint, però, només se'n destaca un. Per un costat, des del segle XVI se celebra una fira d'herbes remeieres al carrer de l'Hospital de Barcelona. En aquesta data es venen herbes medicinals, mel, confitures i tota mena de mermelades. La relació que hi ha entre sant Ponç i la fira rau en el fet que, mentre martiritzaven el sant, li van fer beure un concentrat de xinxes; per aquesta raó el poble el reclama com a advocat contra les puces i tota mena de paràsits.

Pel que fa a sant Anastasi, fou un soldat romà que es convertí al cristianisme i el va pregonar entre els seus companys de tropa. Per això un soldat addicte al règim el va delatar i el sant fou empresonat amb la resta de companys conversos. Segons s'explica, els eliminaren a la platja de Badalona, ran de les ones del mar.

El tercer dels sants del dia 11, sant Eudald, va viure una llarga temporada a Ripoll, i amb el seu exemple i bon tarannà va escampar la llavor del cristianis-

*Maig arribat,
un jardí a cada prat.*

*La llenya i el carbó,
del maig són el millor.*

La fira de Sant Ponç omple el carrer de l'Hospital de Barcelona del perfum primaveral de tota mena d'herbes aromàtiques i de confitures. (Foto J. L. Pérez Reus, Alfa-Omega)

me a un nombre important dels veïns de la comarca. Amb el temps, dos monjos del monestir ripollenc, tocats per la inspiració divina, hi van dur les seves restes.

Dia 15. Sant Isidre

Sant Isidre va viure en terres de la «meseta» en el segle XI. Contenen que fou un camperol piadós i treballador que va arribar a fer miracles. La fama que va assolir deixà en un segon terme el protagonisme que anteriorment havien tingut a pagès altres sants com Galderic, Medir o Abdó i Senén. També des d'antic en aquesta data hi havia el costum de celebrar rituals agraris relacionats amb la fertilitat, la fecundació de la terra i la reproducció de les llavors.

Dijous de l'Ascensió

El Dijous de l'Ascensió era considerat un dels tres dijous més resplendents de l'any. La tradició explica que determinats vegetals i olis adquirien més poders curatius si es preparaven el dia de l'Ascensió. Les

L'ou com balla de ca
l'Ardiaca, a Barcelona.
(Foto Jan Grau)

*Sembraràs quan voldràs,
però pel juny segaràs.*

trementinaires, que eren dones que baixaven de muntanya amb herbes curatives, gaudien de popularitat entre la gent de la plana, fins el punt que, lligant una cosa amb l'altra, el refranyer recull aquest adagi: *El dia de l'Ascensió, per als olis el millor.*

Diumenge de Segona Pasqua Setè diumenge després de la Pasqua

En el dia d'avui l'Església commemora la baixada de l'Esperit Sant sobre els deixebles de Jesús. Coneguda també com a Pasqua de Pentecosta, ens recorda que han passat cinquanta dies des de la Pasqua de Resurrecció; també és anomenada Pasqua Granada, en referència al fet que a pagès els vegetals ja estan granats.

Dilluns de Segona Pasqua Setè dilluns després de la Pasqua

Igual com s'esdevé el dilluns de Primera Pasqua, és tradició de celebrar en aquesta data nous aplecs en ermites. En comparació a la Pasqua anterior, la segona actualment no convoca tantes persones, ja que no és festiu a totes les poblacions del país, la qual cosa ha fet minvar part de l'encant de la festa.

Juny

El nom del mes de juny deriva del de la deessa *Juno*, esposa de *Júpiter*. Aquest període estava dedicat als més joves. La natura es troba en un moment esplèndid. És època de pujar els ramats als prats comunals de muntanya i d'agrair els dons obtinguts amb el treball al camp.

El refranyer del mes de juny concentra la saviesa popular en les feines del camp i ens recorda que són uns dies de treball intens i de suor.

Diada del Corpus Novè dijous després de la Pasqua Florida i segon després de la Pasqua de Pentecosta

El dia del *Corpus Christi* (que vol dir «cos de Crist») és considerat com una de les tres festes religioses més solemnes de l'any, conjuntament amb el Nadal i la Pasqua. Una de les activitats més participatives de la

jornada és la processó, durant la qual es treu la Custòdia amb el Santíssim, a la qual acompanya un seguici d'autoritats eclesiàstiques i governamentals i les agrupacions catòliques amb els seus estandards. Des dels orígens la processó del Corpus ha anat integrant elements, de vegades provinents d'antics cultes agraris, que, convenientment cristianitzats, han donat peu a un dels actes de carrer més vistosos de tot l'any.

El dia del Corpus Christi, festa que honora el sagrament de l'Eucaristia, amb motiu de les processons s'omplen molts carrers de catifes de flors, enramades i altars situats en diferents indrets de les poblacions amb la finalitat que hi arribi el seguici. La festivitat ha tingut molta incidència en la societat catalana malgrat els alts i baixos que ha sofert al llarg dels segles. A banda del fet estrictament religiós, un dels principals atractius d'aquestes processons és la presència de gegants, capgrossos, bèsties festives i balls populars de tota mena.

Dia 13. Sant Antoni de Pàdua

Sant Antoni, primer eremita del desert, és el patró del gremi de la construcció; entre altres virtuts que té, destaca la creença que afavoreix les relacions amoroses.

Dia 21. Arribada de l'estiu

Les bones temperatures de l'època fan que la vegetació sigui exuberant i que tota mena d'animals visquin un període de cria vital, com resumeix el refrany: *A l'estiu, tota cuca viu.*

Dia 24. Sant Joan

Fogueres

Nit de revetlla, el dia 23

Diada de Sant Joan Baptista, el dia 24

La popular vigília de Sant Joan és la nit del solstici d'estiu, celebrat en honor del sol, sota el nom de sant Joan. La revetlla se celebra a l'entorn d'una foguera en la qual es crema tot allò que ja és vell. És una nit propícia per als sortilegis, endevinar el futur o detalls de la persona estimada. Saltar per damunt de la foguera evita el mal d'ossos i endur-se un tió recremat protegeix la llar per tot l'any. És una nit on no poden faltar la coca, el ball, el foc, els petards. La tradició

recomana aquesta nit com la millor per arreplegar les plantes remeieres.

Dia 29. Sant Pere i Sant Pau

Nit de revetlla, el dia 28

Diada de Sant Pere i Sant Pau, el dia 29

Des de l'any 1977 la revetlla de Sant Pere ha perdut força, ja que la diada va ser eliminada del calendari festiu. Fins fa pocs anys es tractava d'una revetlla similar a la de la nit de Sant Joan, i l'encesa de fogueres era comuna arreu. En la nit de Sant Pere Pescador es practicava un ritual supersticiós destinat a guarir de trencadura els infants, en què se'ls feia passar per un arbre esberlat.

Juliol

En l'antic calendari romà el mes de juliol s'anomenava *quintilis*, però va adoptar el nom de *julius* en honor de l'emperador Juli Cèsar. És un temps on es concentren moltes festes majors, ja que en aquest període comencen a enllestir-se les tasques de la collita, després de setmanes de treball intens.

Les dites del juliol destaquen la força dels raigs de l'astre solar que, en aquest mes, condicionen tot el ritme de l'activitat laboral. Ara, després de batre a l'era, d'omplir de gra les sitges i de palla els pallers, és bon moment per jeure, prendre la fresca i fer gresca.

Dia 10. Sant Cristòfol

El dia de Sant Cristòfol és un bon moment per engegar el motor i anar a beneir el cotxe. Segons la llegenda, el sant era un home corpulent que buscava l'amo més poderós de la terra per posar-se al seu servei. En una ocasió un nen va demanar-li que l'ajudés a travessar fins a l'altra riba d'un riu. Mentre duia la criatura a les espatlles, aquesta cada vegada pesava més i Cristòfol amb prou feina podia sostenir-la. El menut era el nen Jesús; el miracle va propiciar la conversió del sant.

Dia 16. Mare de Déu del Carme

Patrona de la mar, guarda de tempestes i de perills, per la qual cosa són molt freqüents les processons

marítimes amb la imatge de la Mare de Déu transportada en barques de pescadors. La festa del Carme va substituir la devoció per sant Elm o Telm que hi havia entre la gent del mar. Terres endins, el refranyer també ens parla de la Mare de Déu del Carme, com en aquesta dita referent al període de la sega i recollida dels cereals: *De Mare de Déu (del Carme) a Mare de Déu (de l'Assumpció) el blat collireu.*

Dia 22. Santa Magdalena

Segons la llegenda, santa Magdalena, després d'una vida plena de miracles, es va retirar a una cova. Conten que duia una llarga cabellera que a l'hivern li feia d'abric. Amb tant de pèl, doncs, no ha d'estranyar que els calbs li tinguin una fe cega. Sota la devoció a santa Magdalena hom endevina la creença de civilitzacions passades en personatges com els follets i les fades.

Dia 25. Sant Jaume

Sant Jaume és tingut com a guia de les ànimes al paradís. El pelegrinatge al seu sepulcre, situat a Santiago de Compostel·la, és considerat un trànsit de purificació. Segons s'explica, el sant va fer molts miracles al llarg del camí amb la voluntat de salvar les ànimes, cosa que va donar pas a tot un seguit de llegendes. Vet aquí que una d'aquestes llegendes ens apropa a la ciutat de Lleida, on s'explica que el sant es va clavar una punxa al peu, de manera que va haver-se d'aturar per treure-se-la; com que era fosc, la Mare de Déu, conjuntament amb un estol d'àngels, va baixar del cel i li va fer llum. Una altra versió puntualitza que els qui l'il·luminaren foren els nens de la capital de ponent. Sigui com sigui, en record d'aquesta feta cada any, a la vigília, es fa una processó d'infants, els quals porten uns fanalets de creació pròpia.

Dia 26. Santa Anna i Sant Joaquim

Mirant l'arbre genealògic, santa Anna era la mare de la verge Maria i, per tant, l'àvia de Jesús. Es va casar tres vegades i, de cada matrimoni, en va tenir una filla. D'aquí que se la consideri la protectora dels casats i que aquesta sigui una jornada propensa a segellar enllaços nupcials. Per la seva condició de mare per partida triple, les parteres tenien especial devoció a santa Anna, la qual va estar casada amb sant Joa-

quim, que és un altre dels sants que es festegen en la jornada. Per cert, part dels mèrits que fan que la parella rebi especial devoció vénen avalats pel fet que ja eren vells i estèrils quan, per dons sobrenaturals, van ser pares.

Dia 30. Sant Nin i Sant Non (Sant Abdó i Sant Senén)

Es veu que els sants Abdó i Senén (sant Nin i sant Non) eren dos virreis perses que es van convertir al cristianisme i, per aquesta raó, feien nosa i foren executats. L'abat Armús del Monestir d'Arles, per inspiració divina, va portar les seves relíquies de Roma al Rosselló per acabar amb els estralls que assolaven les terres de la zona, provocats pels *simiots* que, segons explica el fabulari popular, eren unes bèsties que vivien als arbres dels boscos del Pirineu i que propiciaven les tempestes, les inundacions i la destrucció dels conreus. La intervenció de sant Abdó i sant Senén —anomenats a la manera de València *els sants de pedra*— fou providencial; d'aquí que esdevinguessin patrons dels horticultors. Fins que, l'any 1622, els caigué al damunt, com una llosa, sant Isidre, que, a partir del Decret de Nova Planta va agafar més volada i els enfonsà a segona divisió.

Agost

El nom d'aquest mes prové del fet que en el calendari romà estava dedicat a l'emperador August. Anteriorment se'l coneixia com a *sextilis*; era el sisè mes de l'any, amb una durada de vint-i-nou dies. Ara bé, li van afegir dos dies de més —manllevats al febrer— per tal d'igualar-lo amb el juliol, dedicat a Juli Cèsar.

Els refranys del mes d'agost ens anuncien que la llum solar va de baixa i que els fruits tardans ja estan a punt de caramel.

Dia 4. Sant Domènec

Sant Domènec era patró de l'aigua; li tenen devoció els oficis que n'utilitzen molta, com els paperers i els tintorers. Els frares dominics o predicadors tenien la tradició de beneir l'aigua del pou que hi havia al claustre del convent, la qual tenia virtuts guaridores. La gent feia llargues cues a la porta de l'edifici de

*El juny diu al juliol:
jo ja he plogut,
tu fes bon sol.*

*Sant Antoni beneït,
feu-me trobar un bon marit,
que sigui ben home i ric
i, si pot ser, de seguit.*

*Les herbes per Sant Joan
tenen virtuts tot l'any.*

*Pel juliol,
festes i sol.*

*La vinya de juliol,
no vol veure l'aigua,
sinó prendre el sol.*

*Pel juliol,
ni dona ni cargol.*

*Qui no bat pel juliol,
no bat quan vol.*

La pinya del *Misteri de l'Assumpció*, espectacular mostra del teatre assumpcionista medieval, que es representa cada 15 d'agost a la basílica de Santa Maria d'Elx. (Foto Raül Cortés, Alfa-Omega)

l'orde dominic, que van acabar generant una fira de càn timers anual al voltant del convent.

Dia 6. Sant Salvador

Sant Salvador, en realitat, no és cap sant, sinó que es tracta de la denominació popular de la festa de la transfiguració del Senyor. Amb aquesta festa l'Església commemora l'episodi narrat pels evangelis segons el qual Jesús manifestà la seva glòria, al cim d'una muntanya, davant dels apòstols Pere, Jaume i Joan.

Dia 10. Sant Llorenç

Segons explica la llegenda, sant Llorenç va ser martiritzat damunt de brases; mentre es rostia a les graelles, donava instruccions als botxins perquè l'annessin girant. Per aquesta raó era advocat del foc, i l'adoptaren com a patró tots aquells oficis que l'utilitzaven com a element indispensable en el seu treball, com ara cuiners, vidriers o forners. Protegia contra les cremades, els incendis i els mals de cap. Els quadres i les imatges del sant ens el presenten sempre portant una graella a la mà. Les llàgrimes del sant pujaren al cel per convertir-se en estrelles; d'aquí que avui sigui la nit de l'any que es veuen més pluges d'estels al cel.

Dia 15. Mare de Déu d'Agost

En aquest dia es commemora la mort de la verge Maria i la seva assumpció al cel en cos i ànima. Arreu dels Països Catalans la figura de la Verge ha donat lloc a diverses representacions litúrgiques, algunes de les quals s'han conservat fins avui, com el *Misteri d'Elx*, escenificat en aquesta població del Baix Vinalopó; d'altres han estat recuperades recentment, com la representació del *Misteri de l'Assumpció de Madonna santa Maria* a la Selva del Camp. Situada al bell mig del mes d'agost, la jornada és calorosa i s'hi concentra el gruix de festes majors de l'estiu, amb actes de tota mena.

Dia 16. Sant Roc

La iconografia ens mostra sant Roc acompanyat sempre d'un gos que li llepa les ferides que té al cos. La devoció per aquest sant es va instaurar a Montpeller l'any 1587 a causa d'una epidèmia de pesta. Ac-

tualment, de resultes de la seva intervenció, hi ha una bona colla de pobles que celebren la festa major en aquesta data.

Dia 19. Sant Magí

Segons la tradició, aquest sant un dia va decidir abandonar la vida mundana i retirar-se a una cova de les muntanyes de Brufaganya, on fer vida de solitud i penitència. Pels miracles que obrava va guanyar-se l'admiració de la gent i, a la vegada, l'odi del governador romà, que li tenia el dit ficat a l'ull i, al final, va acabar amb ell. Poc abans que això succeís els soldats que el detingueren van voler posar-lo a prova i, en to burleta, li van demanar que mostrés els seus poders fent brollar una font allí mateix. El sant, picant a terra amb el bastó que duia, va fer aparèixer tres fonts, que encara ragen i guareixen mals.

Dia 24. Sant Bartomeu

Sant Bartomeu era patró dels oficis que treballaven la pell i dels que, per raó de la seva feina, tenen relació amb animals, com ara els carnissers, escorxadors, assaonadors, i també dels fabricants d'eines per espellar, com per exemple els ganiveters; o d'altres, com relligadors, guanters i sastres. Conten que el van martiritzar llevant-li la pell; llavors, les mosques enganxoses molestaven el sant, que va decidir anar-se'n a algun lloc on n'hi hagués menys. Amb la pell al coll arribà a ciutat i els guardians de l'entrada li van exigir que pagués drets de portatge per la pell. El sant va al·legar que era la seva pròpia pell i es va veure obligat a posar-se-la per poder entrar. De fet, diuen que, per evitar problemes, no se la va treure mai més.

Dia 31. Sant Ramon Nonat

A aquest sant, fill de la Segarra, li va anar d'un pèl de no ser nat; finalment va néixer, però la seva mare no va poder sobreviure per veure'l créixer. Des de llavors el gremi de les llevadores el tenen per bon patró i s'hi encomanen les dones a punt de parir. Hi ha una llegenda que explica que, una vegada que rescatava esclaus, uns pirates li van foradar els llavis amb un ferro roent, per tal de tancar-li la boca amb un cadenat que el privés de pregonar la paraula de Déu.

Festa de Sant Gil o dels pastors de Núria. (Foto Arxiu Joan Amades - CPCPTC)

Aigua d'agost,
safra, mel i millor most.

Pel setembre,
o s'asseca la font
o s'enduu el pont.

Del setembre enllà,
prou navegar.

Setembre

El nom d'aquest mes prové de *september*, que era el setè mes del calendari romà. És època de recollir el raïm; la tardor s'apropa i els ramats tornen de la muntanya per hivernar a la terra baixa. Amb bones paraules el refranyer ens alerta sobre els canvis climàtics que se'ns acosten i ens diu que cal acabar les feines que tenim entre mans per tal d'estar de nou a punt per afrontar la tardor.

Dia 1. Sant Gil

Segons l'hagiografia, sant Gil va ser un pescador que es va trobar enmig d'una tempesta terrible i va naufragar a les costes catalanes. D'aquesta feta va avorrir la mar i va decidir dedicar-se a la vida de penitència terres endins; així, va arribar als Pirineus, on es va instal·lar. Els pastors el tenen com a patró, ja que protegeix els ramats dels atacs dels llops.

Coincidint amb l'època de baixar el bestiar de muntanya, al santuari de la Mare de Déu de Núria se celebra la festa dels pastors, en la qual, després de missa, es fa una ofrena de productes ramaders i treballs artesans.

Dia 8. Festa de les Mare de déus Trobades

És el dia dedicat a la Mare de Déu. Generalment les llegendes que parlen de les marededéus trobades, com la de Font-Romeu (Cerdanya), Meritxell (Andorra), Montgarri (Vall d'Aran), Sant Llorenç des Cardassar (Mallorca) i altres, contenen que han estat descobertes en valls i muntanyes per un animal o un pastor, el qual comunica la troballa al poble més pròxim. L'Església, davant la dificultat de saber quan es va fer cada una de les troballes, va unificar la celebració en un mateix dia.

Dia 23. Arribada de la tardor

En aquesta època de l'any comença el cicle agrícola amb les feines de llaurar i sembrar la terra. La inestabilitat atmosfèrica és força variable, d'aquí que la dita popular defineixi aquest període amb l'expressió: *Per la tardor, ni fred ni calor.*

Dia 23. Santa Tecla

Santa Tecla es va convertir al cristianisme gràcies a sant Pau, que la va impressionar vivament amb el seu

Festes de Santa Tecla. Els castellers pugen un pilar de quatre a la catedral de Tarragona. (Foto Albert Rumbo)

do de paraula. El governador romà n'estava enamorat, però ella no en volia saber res perquè li exigia que trenqués amb la fe cristiana. Davant les negatives de la santa el governador no va tenir pietat i la va fer turmentar fins a la mort. Segons recull el costumari català, se la considera la primera dona màrtir. La tenien com a patrona les mecanògrafes i secretàries.

Dia 24. Mare de Déu de la Mercè

La Mare de Déu va davallar del cel amb uns quants àngels per tal de visitar el rei Jaume I i convèncer-lo que fundés un orde de monjos cavallers amb l'objectiu de redimir els cristians capturats pels sarraïns. La conversa va ser fructífera i poc temps després es fundava l'orde de la Mercè. No hi havia temps per perdre i molta feina a fer! Un cop enllestida la basílica de Barcelona, es diu que la Verge encara va tornar tres vegades a vigilar les obres des d'un lloc estratègic del cor, coincidint amb l'hora del cant de maitines.

Dia 27. Sant Cosme i Sant Damià

Coneguts com els sants metges, sant Cosme i sant Damià eren dos germans que van dedicar la seva vida a guarir tothom qui ho necessitava. Tant aviat curaven persones com animals, cosa que els donà gran popularitat. Ells, però, eren gent humil, i això provocà les sospites del cap dels militars romans, que, en descobrir que eren cristians, els va fer a bocins. Temps enrere els metges feien festa el dia del doble patronatge, i tenien per costum no visitar cap malalt, convençuts que sant Cosme i sant Damià ja se n'ocupaven.

Dia 29. Sant Miquel

La jornada laboral de l'arcàngel sant Miquel és plena de responsabilitats d'alt nivell. Per un costat fa de general dels exèrcits celestials i, per l'altre, fa de mesurador dels mèrits de les ànimes que arriben al cel; d'aquí que sovint sigui representat amb unes balances a la mà, cosa que fa al·lusió a la precisió amb què cal treballar, com saben prou bé els adroguers i els farmacèutics, que el tenen com a patró. La diada de Sant Miquel s'escau en una data destacada del calendari agrícola. Les tasques de la verema ja s'han acabat i els ramats han arribat a la plana; és, doncs, una època important de fires agrícoles i ramaderes.

Octubre

El nom d'aquest mes deriva del numeral *october*, que fa menció al vuitè mes del calendari romà, però que actualment és el desè. Ara que els vins ja són al celler, és temps de recollir avellanets i bolets. El fred ja fa acte de presència, i amb ell canvia la fesomia de la natura, on predominen els colors apagats de la tardor.

Dia 4. Sant Francesc d'Assís

Fill d'un important comerciant, en una primera etapa vital continuà l'ofici familiar, però la seva vocació anava cap a un altre costat. Cridat a dur a terme objectius més espirituals, va fer vot de pobresa i es va dedicar a divulgar la paraula de Déu. Fundador de l'orde dels franciscans, visità les terres de parla catalana, estades que han donat peu a diverses llegendes populars. Sant Francesc era amic dels pobres i dels animals.

Dia 7. Roser d'Octubre

Aquesta festivitat es va instituir arran de la victòria de les forces cristianes sobre les turques a la batalla de Lepant, el dia 1 d'octubre de l'any 1571. La festa del Roser també se sol celebrar a començament del mes de maig; per distingir-la d'aquella, se l'anomena festa del Roser d'Octubre o «de tot el món». Un dels embolics que envolten la festa del Roser (com també passa amb d'altres sants) és la duplicitat de data de celebració, cosa que ens fa dubtar sobre quin dia cal felicitar les amistats que tenen el nom amb diverses opcions al calendari.

Dia 8. Mare de Déu del Remei

Al voltant del dia 8 moltes poblacions celebren les seves festes del Remei, amb ofrenes, romeries o aplecs en ermites en honor a la Mare de Déu; sovintegen les fires on es venen remeis útils per a les persones i també per al bestiar. Un dels costums que es relacionen amb l'advocació de la Mare de Déu del Remei era el de posar damunt d'una partera una cinta de seda, ja que deien que ajudava a infantar. Es diu que, com que la cosa funcionava i la demanda de cintes era alta, es va optar per comercialitzar les cintes en ermites i capelles.

Dia 16. Sant Galdric

Sant Galdric (o Galderic) fou durant molt temps patró dels pagesos, fins que va caure en l'oblit quan Sant Isidre li va prendre la clientela. Entre les llegendes sobre sant Galdric n'hi ha una que ens explica que tenia el do diví de fer que els bous li treballessin sols mentre ell resava. Davant del fet, no hi ha dubte que va ser el veritable inventor del pilot automàtic d'avions i automòbils, però no degué saber-lo vendre prou bé entre els pagesos, que el van deixar de banda.

Novembre

El numeral *november* corresponia al novè mes del calendari romà antic, onzè en el nostre. És un període dedicat al record dels avantpassats i de recolliment previ a les festes de Nadal. El mes de novembre trobem que és una època de l'any en la qual els refranys s'agafen de bracet amb els sants per fer-nos arribar la saviesa tradicional.

Tots Sants

Nit de castanyada el 31 d'octubre, dia de Tots Sants, l'1 de novembre, i Diada dels difunts, el 2

Tots els pobles de la terra al llarg de la història de la humanitat han dedicat una atenció especial al culte dels difunts. El dia de Tots Sants conserva components de la tradició precristiana en record dels avantpassats que, amb major o menor variació, hem heretat de cultures anteriors. La visita al cementiri, la renovació de les flors a les tombes, els sopars de castanyada, les menges de l'època com els panallets, panets de mort, bunyols, rosaris de fruita confitada, moniatos i vi ranci ens apropen per unes hores al record dels difunts. Els llibres antics documenten en un primer moment la diada de Tots Sants el dia 13 de maig, però als voltants de l'any 1000 la festivitat va passar a la data actual, que coincideix amb el dia que els pobles celtes celebraven la festa dels morts anomenada *Samuhin*.

Dia 11. Sant Martí

Quan encara no era sant, ni tampoc bisbe, Martí feia de soldat a l'exèrcit romà. En una ocasió, un dia de novembre, anant a lluitar contra els bàrbars, per un

Les castanyes i els moniatos, pregoners del fred, són, junt amb els panellets, l'aportació gastronòmica i ritual pròpia de la diada de Tots Sants. (Foto Lluís Bertran, Alfa-Omega)

Per Sant Martí,
mata el porc i enceta el vi.

Per Sant Andreu,
pluja o neu.

Ditxós mes
que entra amb llardons,
i surt amb torròns.

camí on la neu i el fred eren molt intensos, va sentir la veu d'un captaire que demanava auxili. Martí no va dubtar en absolut i va compartir el que duia amb el pobre; fins i tot va partir la seva capa per la meitat amb l'espasa i n'hi va donar una part, gest que va propiciar que el fred i la neu desapareguessin. Segons aquesta llegenda, és de resultes d'aquest fet que existeix l'estiuet de sant Martí, que cal aprofitar per omplir el rebost dels bisbes, botifarres i llonganisses obtinguts en la matança del porc que s'escau aquests dies.

Dia 22. Santa Cecília

És la patrona dels músics arreu dels Països Catalans. Era costum arrelat en acabar la missa més sonora de l'any que els músics sortissin en processó i anessin pels carrers tocant sense parar. Actualment en pobles i ciutats on hi ha escoles de música, grups corals i altres formacions instrumentals ha arrelat la tradició d'organitzar audicions musicals en aquesta data.

Dia 29. Sant Sadurní

Després de la vinguda dels apòstols sant Pere, sant Pau i sant Jaume, Sadurní fou el quart sant que vingué a predicar en terres de parla catalana. També conegut com sant Serni, una vella tradició defensa que havia exercitat les arts màgiques del guariment; d'aquí que hi hagués la creença popular que aquells qui naixien en aquest dia tenien aptituds per dedicar-se a guarir els altres.

Dia 30. Sant Andreu

Sant Andreu va ser un dels dotze apòstols, germà de sant Pere i deixeble de sant Joan Baptista. En aquesta data i durant les festes de Nadal se celebren les festes dels «Quintos», que afectaven els nois que havien d'anar a fer el servei militar. El terme *quintos* provenia del fet que una cinquena part dels joves eren reclutats per anar a la guerra. Els pobles i les ciutats recollien diners per pagar un impost i evitar que hi anessin els més joves, cosa que de vegades implicava contractar mercenaris. En alguns indrets eren pagats pel mateix ajuntament, en d'altres es reunien diners per mitjà de festes. Més tard, amb el servei militar obligatori, els diners recollits es destinaven a pagar els viatges des del lloc on feien el servei fins a casa.

Desembre

El nom d'aquest mes prové del numeral *december*, desè mes en l'antic calendari solar romà, dotzè i darrer mes en l'actual. És temps de balanços i inventaris, d'acabar l'any comercial i de celebrar el Nadal. El refranyer també passa comptes en aquest moment de l'any, però ho fa assaborint els dolços i carregat de bons propòsits.

Dia 1 Inici de l'Advent

Les quatre setmanes prèvies al dia de Nadal corresponen a l'Advent. És l'hora de preparar les festes i la mainada ho fa d'una manera llaminera, ja que cada dia fins arribar al de Nadal obren les finestretes del calendari de l'Advent, on troben un xocolatí que fa llepar els dits.

La setmana dels tres dijous

Ben mirat no existeix una setmana amb tres dijous, però sí que és cert que el dijous està al bell mig de la setmana i la parteix en dos. El fet que en una mateixa setmana coincideixin la festa de la Constitució, el dia 6, i dos dies després la Puríssima, el dia 8, trenca de ple l'activitat laboral. Aprofitant la proximitat de les dates amb el cap de setmana, hi ha anys que el «pont» es converteix en unes mini vacances, talment com si es tractés d'una setmana amb tres dijous, que ve a ser un temps utòpic en què es fa realitat l'inassolible.

Dia 6. Sant Nicolau

Sant Nicolau era bisbe; se li atribueix la salvació de tres donzelles a les quals el seu pare volia prostituir (segons altres versions, volia casar-les amb un cavaller empobrit) i que van evitar de caure en pecat gràcies a una sabata plena de monedes d'or que el sant els va llançar. És possible que d'aquí arrenqui el costum de posar les sabates al balcó per trobar-hi regals l'endemà. En altres indrets sant Nicolau és anomenat *Santa Klaus*, que és qui porta els regals de Nadal. Als països nòrdics fa aquesta tasca una mena de follet anomenat *Pomouki*, damunt d'un trineu tirat per rens. De la barreja dels dos personatges procedeix el *Pare Noel*, que ens ha arribat vestit amb els colors de l'etiqueta de la Coca-Cola.

Dia 8. La Puríssima o Immaculada Concepció

L'Església celebra en aquesta data el dogma de puresa de la Mare de Déu, concebuda lliure de pecat original, sense cap màcula; d'aquí que també sigui coneguda com a festa de la Immaculada Concepció. Entre les tradicions del dia de la Puríssima, en moltes cases es menjaven els primers torrons de la temporada, com també les noies de casa bona organitzaven festes sota l'advocació de la Mare de Déu, que vetllava per la seva puresa.

Dia 13. Santa Llúcia

És la santa dels quatre ulls. Era la patrona de tota la gent que treballava amb l'agulla, com les modistes, sastres o matalassers. La iconografia ens la presenta portant els seus ulls en un plat, però al mateix temps en segueix tenint dos a la cara; per tot plegat, és invocada amb l'expressió popular: *Que santa Llúcia ens conservi la vista!*

En aquestes dates se celebren arreu fires, com la que es fa al voltant de la catedral de Barcelona, on es troben tota mena de figures de pessebre i d'objectes tradicionals, com el tió, el vesc o les garlandes, i que és una bona excusa per fer les compres nadalenques.

Dia 21. Arribada de l'hivern

És l'època de l'any en què la natura sembla adormida i el fred convida a estar vora la llar de foc. El solstici d'hivern ens anuncia l'arribada de les llargues nits en què les xemeneies de les cases no paren de treure fum, igual com fan a taula els plats calents.

Nadal Nit del dia 24 i dia 25 de desembre

La litúrgia cristiana és rica en esdeveniments aquest dia, com la missa del gall i el Cant de la Sibil·la, que parla del judici final i l'adveniment de Crist; fou prohibit al segle XVI per les disposicions del Concili de Trento, però es va conservar a Mallorca i l'Alguer des de l'Edat Mitjana. Relacionades amb les tradicions precristianes de l'hivern, la Fia Faia a Bagà i Sant Julià de Cerdanyola són, possiblement, les darreres festes de foc del solstici que es conserven al país. La festa de Nadal és data de retrobament fami-

liar, de menjar escudella i carn d'olla, de fer cagar el tió, de recitar poemes i cantar nades.

Dia 26. Sant Esteve

Diu la llegenda del cavaller Galceran de Pinós que sant Esteve, juntament amb sant Serni, el salvà de les presons sarraïnes quan va caure en mans dels moros d'Almeria. Aquests darrers havien demanat cent lliures d'or, cent bèsties de càrrega i cent donzelles de rescat. Fent el cor fort, els veïns de Bagà van reunir el que demanaven a la platja de Salou. En aquell moment, els sants intervingueren i l'alliberaren miraculosament. Des de llavors celebrem la diada. Per cert, ho fem entaulats, menjant canelons i només ens aixequem de la cadira per anar a veure els pastorets o

Ara ve Nadal,
menjarem torrons
i amb una guitarra
cantarem cançons.

La fira de l'aves d'Espinelves
(Osona) ha assolit una gran
popularitat i rep milers de
visitants d'arreu de
Catalunya. (Foto Jan Grau)

els pessebres vivents, mentre l'adagi ens recorda que s'allarguen les hores de llum del dia: *Per sant Esteve, un pas de llebre.*

Dia 28. Els Sants Innocents

En aquesta diada l'Església commemora la degollació de nadons a mans de les tropes del rei Herodes, el qual pretenia d'aquesta manera assassinar el nen Jesús, nascut feia dos dies. L'Església va elevar els petits màrtirs a la categoria de sants i va promoure que es festegés la diada. Ara, aprofitant el motiu de la innocència dels infants, la celebració és especialment coneguda perquè s'aprofita per fer tota mena de bromes, enganyifes i penjar llufes, de les quals coses s'encarrega la mainada, i també els mitjans de comu-

Per Nadal,
un pas de pardal.
Sant Esteve,
un pas de llebre.

A la taula de Nadal no poden
mancar les menges ni les lle-
polies tradicionals.
(Foto Ramon Manent)

nicació, ja sigui premsa, televisió o ràdio. Una cosa, però, que mai no ha quedat clara, és el nombre de nens immolats per Herodes. Segons fonts sirianes foren catorze mil; cent quaranta-quatre mil segons algun erudit medieval, i una vintena, segons afirmen historiadors recents. En fi, una innocentada.

Dia 31. Santa Coloma i Sant Silvestre

Conten de santa Coloma que era bonica i tenia pretendents. En una ocasió que els seus germans van haver d'anar a la guerra, la van deixar sola i un espavilat se la va voler endur, però la santa el rebutjà. Aquest, enfadat, va embolicar la troca i va anar a trobar els germans de la noia i els explicà mil pestes d'ella. El germà gran es va empassar les mentides i la sacrificà

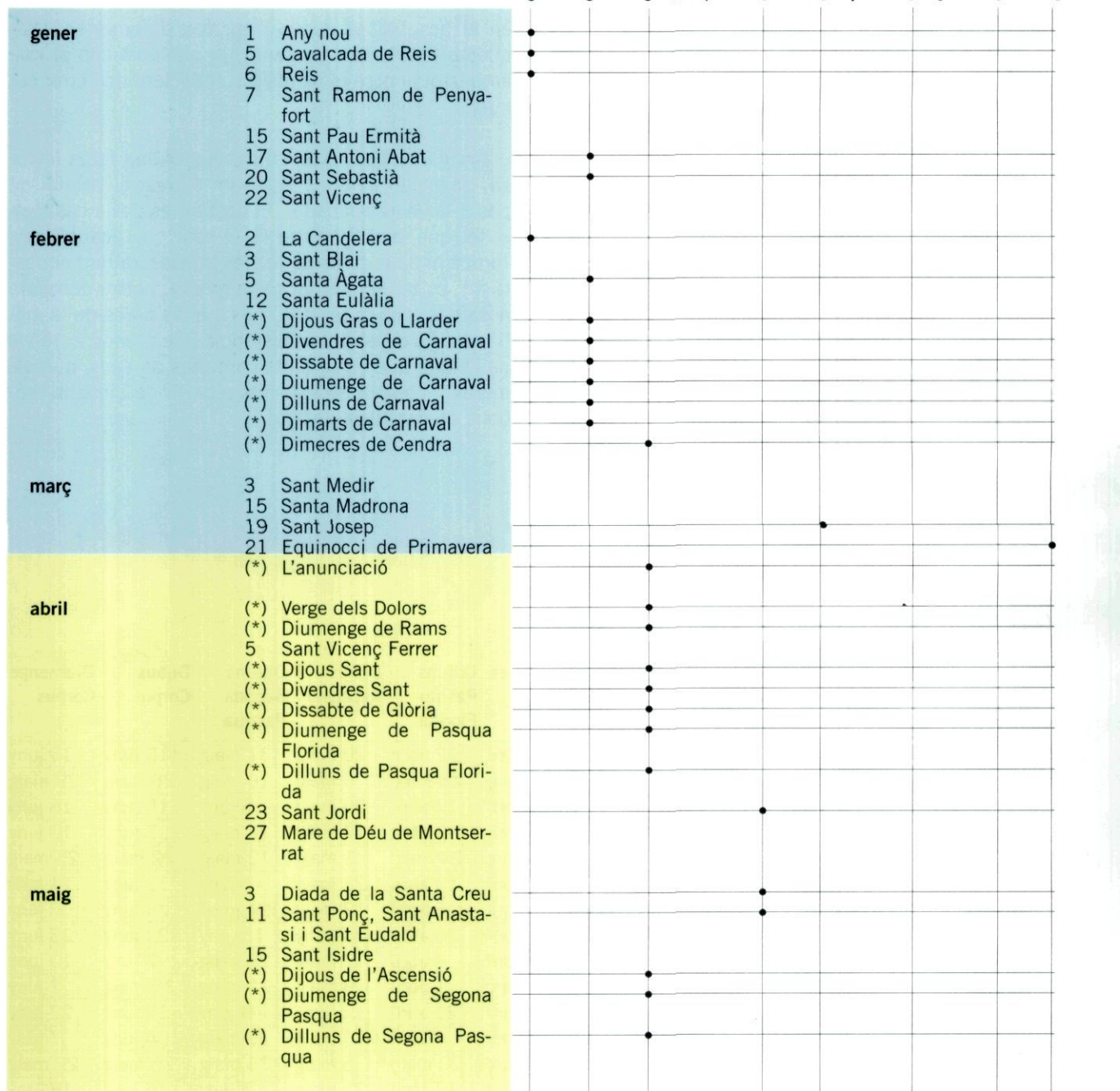
en el bosc sense donar-li opció a defensar-se. D'aquesta feta la van fer santa, ja que volà cap al cel, amb la qual cosa el germà fou conscient de l'error comès.

Antigament els avis, en començar una feina feixuga, deien un parenostre a sant Silvestre, per tal de poder-la veure acabada. El costum es devia basar en el fet que sant Silvestre és el sant que acaba l'any. També hi ha la creença que les bruixes, durant aquesta nit, es troben per fer festa grossa, potser com fem nosaltres amb la revetlla, fins a altes hores de la matinada! És qüestió de resistència i de nassos, com els de l'home que en té tants com dies de l'any, que els infants busquen desesperats a partir de l'ingenu embolic de paraules, no?

Quadre de festes mòbils 2004-2024

Any	Dijous Gras	Diumenge Carnaval	Dimecres Cendra	Dijous Sant	Divendres Sant	Dilluns Pasqua Florida	Dijous Ascensió	Dilluns Segona Pasqua	Dijous Corpus	Diumenge Corpus
2004*	19 febrer	22 febrer	25 febrer	8 abril	9 abril	12 abril	20 maig	31 maig	10 juny	13 juny
2005	3 febrer	6 febrer	9 febrer	24 març	25 març	28 març	5 maig	16 maig	26 maig	29 maig
2006	23 febrer	26 febrer	1 març	13 abril	14 abril	17 abril	25 maig	5 juny	15 juny	18 juny
2007	15 febrer	18 febrer	21 febrer	5 abril	6 abril	9 abril	17 maig	28 maig	7 juny	10 juny
2008*	31 gener	3 febrer	6 febrer	20 març	21 març	24 març	1 maig	12 maig	22 maig	25 maig
2009	19 febrer	22 febrer	25 febrer	9 abril	10 abril	13 abril	21 maig	1 juny	11 juny	14 juny
2010	11 febrer	14 febrer	17 febrer	1 abril	2 abril	5 abril	13 maig	24 maig	3 juny	6 juny
2011	3 març	6 març	9 març	21 abril	22 abril	25 abril	2 juny	13 juny	23 juny	26 juny
2012*	16 febrer	19 febrer	22 febrer	5 abril	6 abril	9 abril	17 maig	28 maig	7 juny	10 juny
2013	7 febrer	10 febrer	13 febrer	28 març	29 març	1 abril	9 maig	20 maig	30 maig	2 juny
2014	27 febrer	2 març	5 març	17 abril	18 abril	21 abril	5 juny	9 juny	19 juny	22 juny
2015	12 febrer	15 febrer	18 febrer	2 abril	3 abril	6 abril	14 maig	25 maig	4 juny	7 juny
2016*	4 febrer	7 febrer	10 febrer	24 març	25 març	28 març	5 maig	16 maig	26 maig	29 maig
2017	23 febrer	26 febrer	1 març	13 abril	14 abril	17 abril	25 maig	5 juny	15 juny	18 juny
2018	8 febrer	11 febrer	14 febrer	29 març	30 març	2 abril	10 maig	21 maig	31 maig	3 juny
2019	28 febrer	3 març	6 març	18 abril	19 abril	22 abril	30 maig	10 juny	20 juny	23 juny
2020*	20 febrer	23 febrer	26 febrer	9 abril	10 abril	13 abril	21 maig	1 juny	11 juny	14 juny
2021	11 febrer	14 febrer	17 febrer	1 abril	2 abril	5 abril	13 maig	24 maig	3 juny	6 juny
2022	24 febrer	27 febrer	2 març	14 abril	15 abril	18 abril	26 maig	6 juny	16 juny	19 juny
2023	16 febrer	19 febrer	22 febrer	6 abril	7 abril	10 abril	18 maig	29 maig	8 juny	11 juny
2024*	8 febrer	11 febrer	14 febrer	28 març	29 març	1 abril	9 maig	20 maig	30 maig	2 juny

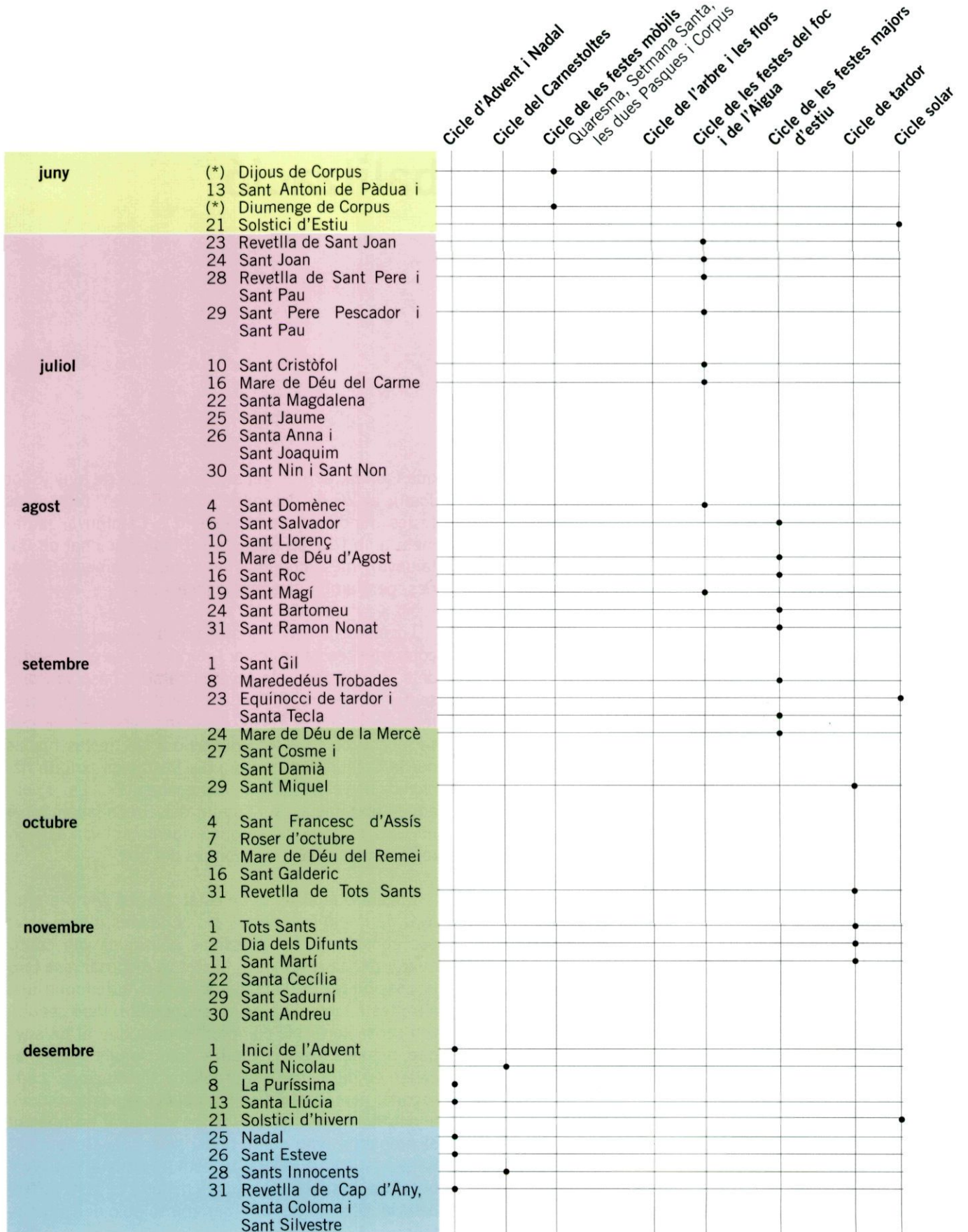
Cicles de l'any

Classificar les festes del calendari per grups és tasca complexa. Aquesta proposta intenta etiquetar les diades segons els cicles de l'any, amb la voluntat d'ajudar a descobrir les relacions entre elles i obtenir una visió de conjunt de les celebracions.

(*) festa mòbil

- Hivern**
- Primavera**
- Estiu**
- Tardor**

Els efectes de la globalització en el calendari

Jan Grau i Martí

El calendari laboral

El calendari que ja fa temps que afecta les nostres festes tradicionals és l'anomenat laboral. És el calendari pel qual es regeixen els dies no feiners que tenim durant l'any i a partir del qual també es regeixen els calendaris escolars. Amb l'arribada de la democràcia i a partir de la reforma de l'Estatut dels Treballadors, es van fixar en catorze els dies no laborals a l'any. Inicialment, en el seu primer text es preveien com a festes obligatòries d'àmbit estatal l'1 de gener (Cap d'Any), l'1 de maig (Festa del Treball) i el 25 de desembre (Nadal). Sumades les dues festes que fixen els ajuntaments a aquestes tres establertes per llei, deixava a Catalunya i a les altres comunitats autònomes la possibilitat d'escollir-ne nou. Per aquest motiu la diada de Tots Sants de l'any 1979 va ser laborable.

Aquesta situació òptima només va durar aquell any perquè, d'acord amb el Concordat amb la Santa Seu, signat el mateix 1979, l'Estat espanyol va decretar també com a festes obligatòries el 15 d'agost (Mare de Déu d'Agost), l'1 de novembre (Tots Sants), el 8 de desembre (la Puríssima) i Divendres Sant. A aquestes celebracions s'hi va afegir el 12 d'Octubre, «Fiesta Nacional de España y la Hispanidad», i, per acabar-ho d'adobar, el 1986 es va establir com a festa el Dia de la Constitució, que des de 1983 era considerat festa oficial de caràcter laboral. D'aquesta manera la Generalitat va passar de triar-ne nou a tres, i l'Estat espanyol a l'inrevés.

Només cal donar un cop d'ull al nostre calendari tradicional per adonar-se que les xifres canten, i que desafinen en contra nostra. Només hi ha tres possibilitats per encabir-hi, com a mínim, el Dilluns de Pas-

qua Florida, el 6 de gener (Reis), el 24 de juny (Sant Joan), el 26 de desembre (Sant Esteve), totes elles festes d'indiscutible arrelament a Catalunya, juntament amb l'11 de Setembre (Diada Nacional de Catalunya), més moderna per condicionaments històrics, però amb una simbologia evident.

Lògicament aquesta situació va generar reaccions contràries, es va protestar i, emparant-se en l'Estatut dels Treballadors, els governs català i basc van presentar un recurs al Tribunal Constitucional. La sentència, dictada el 1985, deia: «no cabe deducir que se reconozca carácter prioritario a las fiestas fijadas por la Comunidad frente a las fiestas de ámbito nacional no establecidas expresamente». És a dir, aquell text inicial de l'Estatut dels Treballadors tenia matisos d'interpretació, que evidentment van ser corregits en les següents reformes del text.

Encara que el tema ha estat gairebé sempre allunyat de l'opinió pública i els ciutadans n'hem estat poc conscients, les pressions polítiques van continuar i, per aquest motiu, l'Estat va disposar més tard la possibilitat de celebrar en àmbit autonòmic una altra festa laboral de caire recuperable. Però segueixen sense sortir els comptes, encara que hi ha anys que algunes de les diades tradicionals catalanes cauen en diumenge i el problema se soluciona; cada vegada, però, que no es pot aplicar aquesta solució, el conflicte ressorgeix. Fins ara s'ha anat trampejant el problema amb subterfugis; sovint, la Generalitat ha previst com a laboral la festa tradicional que s'esqueia en dissabte, atès que la majoria de gent no treballava, però no deixa de ser una solució de circumstàncies.

Processó del Dijous Sant i
Dansa de la Mort de Verges.
(Foto Jordi Gumí, Alfa-
Omega)

La Calçotada a Valls, la festa gastronòmica d'hivern que ha assolit una més gran anomenada arreu del país. (Foto J. L. Losada, Alfa-Omega)

L'any 1989, coincidint amb el Centenari Joan Amades, el dia de Sant Joan va ser considerat laboral perquè queia en dissabte. Les entitats i els grups de cultura popular van engegar una campanya en defensa de les nostres festes, a la qual es va sumar la major part de la societat civil. La campanya va ser paradigmàtica perquè, possiblement per primera vegada, en una iniciativa de signe exclusivament català i desproveïda de dirigisme polític o social, s'hi van sumar cases regionals i entitats de casa nostra formades per immigrants. Els milers de signatures recollides van ser lliurades al Parlament de Catalunya, que es va fer ressò de la mobilització popular i va declarar que Sant Joan era una festa «irrenunciable».

Un any després, la que va rebre del crostó va ser la diada de Reis, la qual, com que s'esqueia en dissabte, va ser considerada laboral, amb la consegüent indignació i protesta dels comerciants. De llavors fins ara la història s'ha anat repetint cíclicament, i encara que Sant Joan hagués estat considerada «irrenunciable» pel Parlament, com que només es va tractar d'una declaració carregada de bones intencions però sense cap forma jurídica, quan Sant Joan s'escau en dissabte continua rebent la condició de laboral.

Ja fa temps que ens hem oblidat de la Pasqua Granada, del Corpus, de Sant Josep o de Sant Pere Pescador, per citar algunes de les diades que tenien arrelament a casa nostra i que només es mantenen en algunes localitats. Per contra, veiem proliferar les festes institucionals, algunes de les quals no ens van ni ens vénen, en general buides de contingut tradicional, i que a poc a poc van ocupant el nostre calendari laboral. Ara que s'està coent la Constitució europea, ja s'ha aixecat alguna veu proposant la celebració del Dia d'Europa, i no seria gens estrany que esdevingués no laboral. Coneixent la sensibilitat de l'Estat espanyol envers el tema, no costa gaire imaginar per quina banda es retallarà per tal de mantenir les catorze festes establertes.

Diades globals

En els darrers temps hem anat veient com proliferaven les dates d'àmbit mundial, fins i tot universal, dedicades a una o altra qüestió, amb la intenció de sensibilitzar la població sobre problemes existents. Salvant les distàncies en la forma de viure i en la història, el fet no és nou, ja que el santoral que omple el

nostre calendari ja acomplia aquesta funció, atès que atorgava a cada sant una advocació sobre un problema concret. Per citar-ne un exemple doble, sant Sebastià, advocat contra les pestes o epidèmies, més tard va compartir protectorat amb sant Roc; això sí, l'un el 20 de gener i l'altre el 16 d'agost, ben distanciats dins del calendari. És a dir, si fóssim en altres temps, la conscienciació en favor dels qui pateixen la lepra, la sida o el càncer podria haver estat perfectament en les diades d'aquests sants.

L'augment del protagonisme d'aquestes dates es deu a la facilitat de comunicació entre la gent, i és directament proporcional al nombre de fundacions i col·lectius que es dediquen a l'assistència social i a la lluita contra les malalties, així com de les múltiples ONG, que, entre altres coses, duen a terme tasques humanitàries en zones deprimides del planeta. D'alguna manera són organitzacions que han heretat la iniciativa de campanyes que tradicionalment eren competència gairebé exclusiva de les comunitats religioses.

No fa tants anys que es feien captcs a les escoles per a les missions, el Domund o la Santa Infància, projectes humanitaris que avui trobem sota altres noms i amb la utilització d'altres fórmules per aconseguir recursos econòmics.

Aquestes diades, malgrat que són reconegudes per la UNESCO, a causa de la seva denominació poden provocar una certa confusió, perquè inclouen dies universals, dies mundials i simplement dies, sense que sigui massa clar per què cada un d'ells té un adjectiu o altre. Per temàtica són un xic difícils de classificar, perquè en diversos casos poden estar ubicats en més d'un apartat. Bàsicament, però, hi trobem cinc grups:

1. Dies dedicats a lluitar contra greus malalties, com la sida, la lepra, el càncer...
2. Dies dedicats a temes de sostenibilitat del planeta, com el del forat a la capa d'ozó, el dia sense fum, el dia contra la desforestació...
3. Dies en favor de col·lectius socials deprimits o marginats, com el de la Dona Treballadora, contra l'explotació infantil...
4. Dies reivindicatius, com el de l'orgull gai, el de les llengües minoritàries, el dia per la llibertat d'expressió...

5. Dies commemoratius o amb caràcter promocional, com el del llibre, el de la dansa, el del teatre...

Aquestes diades cada vegada prenen més força per l'interès que té el que commemoren i per la força dels mitjans de comunicació que se'n fan ressò. El problema rau en el fet que són dies que comporten una clara globalització, perquè, mentre que per una banda ens fan compartir amb tot el món una iniciativa o una il·lusió, per l'altra dilueixen allò que puguin tenir de català enmig d'un oceà molt més ampli. No és que calgui lluitar-hi o fer mans i mànegues per impedir que aquests dies existeixin, sinó, al contrari, cal sumar-s'hi i, al mateix temps, dotar-los d'una empremta pròpia; ens els hem de fer nostres d'una manera natural. A vegades es fan intents lloables, però ineficaces, d'aconseguir-ho. Trobem, per exemple, que els organitzadors del Dia Sense Cotxes intenten sovint que hi hagi castellers, gegants o bastoners, encara que només sigui per donar-hi un sentit de festa; però si aquests elements fossin substituïts per uns altres de no tan nostres, aconseguirien els mateixos resultats. En el fons intenten vestir la celebració amb un contingut tradicional, però només aconsegueixen que aquest contingut faci una funció decorativa, perquè no forma part del ritual de la celebració, si no és que, com passa amb moltes celebracions d'aquesta mena, no hi ha un ritual definit.

Si prenem per exemple una diada de promoció com el Dia de la Dansa, tendim a sumar-nos a la fórmula global, sense tenir en compte que, per promoure la dansa en general, hem de començar per promoure la dansa catalana. Potser no fóra tant difícil instituir el Dia de la Dansa Catalana en el marc del Dia de la Dansa i, així, al mateix temps que es conscienciaria el públic de la necessitat de donar suport a la dansa en general, es promouria la nostra dansa, que bona falta li fa.

En altres casos la batalla és més difícil, com per exemple en el cas del Dia de la Dona Treballadora, del qual, ja d'entrada, en l'àmbit popular se'n simplifica el nom, que queda reduït al de Dia de la Dona. En el nostre calendari tenim el 5 de febrer, diada de Santa Àgata i Santa Apol·lònia, en què se celebren festes tradicionals de les quals el paper de la dona és l'eix central, com per exemple la Festa de les Dones a Riba-roja d'Ebre, on el consistori dimiteix en un ple i

La batalla o guerra de caramels és un dels moments culminants del Carnaval de Vilanova i la Geltrú. (Foto Jan Grau)

cedeix el poder durant la festa a una alcaldessa i a unes regidores. Aquesta festa està situada en el calendari més o menys on ja s'esqueien les festes romanes de les *Matronalia*, en les quals les protagonistes eren les dones; de fet, doncs, la Festa de les Dones és l'evolució de les *Matronalia*. Ara, amb la creixent influència del Dia de la Dona Treballadora, aquestes festes tradicionals en què les dones tenen un paper central veuen perillar la seva essència. El camí potser seria mantenir el Dia de la Dona Treballadora en la data establerta i potenciar per Santa Àgata el Dia de la Dona Catalana. Si no s'actua pot passar el mateix que amb la Festa de l'Arbre Maig, situada l'1 d'aquest mes, que, a partir del moment que es va instituir en aquesta data la Festa del Treball, va quedar ofegada fins a desaparèixer.

L'avantatge, de moment, és que aquestes celebracions globals acostumen a no tenir una estructura sòlida ni unes actuacions que hagin esdevingut tradicionals. Encara som a temps d'aconseguir fer-les a la nostra mida sense que perdin el seu sentit, associant-hi uns rituals propis i uns continguts tradicionals que puguem identificar com a nostres. Si aquests continguts són reeixits, fins i tot els podem exportar, cosa

que seria la nostra aportació a la globalització, de tal manera que, en ésser assumits en un àmbit general, puguem mantenir-los sense por que desapareguin o esdevinguin residuals.

El perill veritable de la globalització és que el llegir no ens faci perdre l'escriure, és a dir, que la consciència i la militància envers problemes globals ens facin perdre de vista la realitat més immediata, fins i tot la nostra identitat.

Les diades generades pel consumisme

El poder de la societat de consum ens ha portat diades i tradicions que, al marge del seu origen, són reclams que anualment ens fan àrees comercials i mitjans de comunicació. Un exemple de tradició forana que ja fa temps que ha arrelat a casa nostra és la del Pare Noel, un personatge híbrid entre el follet Poumuki finlandès i Sant Nicolau, passat per les mans dels publicitaris de la Coca-cola, que el van vestir amb els mateixos colors de l'etiqueta d'aquesta beguda. Ara que senyoreja els nadals a tot el món, seria absurd i segurament estèril que, un cop assumit

El Pare Noel s'ha popularitzat modernament en la forma d'un gnom vell vestit amb els colors de la Coca-Cola.
(Foto Arxiu Aimeric Martí)

per tothom, intentéssim prescindir-ne. Potser en aquest cas hauríem d'intentar substituir-ne el nom pel de Pare Nicolau, fent referència a aquest sant, que tenia molt predicament a tot Catalunya.

Els exemples més clars que hi ha són el Dia del Pare i el Dia de la Mare, concebuts inicialment per honorar els nostres progenitors. La iniciativa va ser potenciada especialment per l'Església, en record, per una banda, de sant Josep i, per l'altra, del mes dedicat a la Mare de Déu. Avui, la seva força ha minvat i ja fa temps que han quedat convertits només en un reclam del consumisme dels grans magatzems.

Una altre cas és el dels forners i pastissers, que per una banda han mantingut, encara que sigui amb finalitats comercials, la majoria de les postres i pastissos del cicle de l'any, i fins i tot n'han creat de nous, com el pa de Sant Jordi. Per contra, hi ha algunes pastisseries que, també amb finalitats comercials, venen bunyols de Quaresma molts dies abans d'aquest cicle, fan panellets a mitjan octubre o comencen a vendre les coques de Sant Joan durant la Segona Pasqua. La creativitat dels pastissers segurament no necessita d'alteracions del calendari tradicional per vendre els seus productes. En uns temps com els ac-

tuals, en els quals el calendari pel qual ens regim és global, no ens va gens bé que interessos consumistes confonguin les dates tradicionals.

Unes altres dates que tenen efectes en el nostre calendari i que poden arribar a alterar la tradició, són les diades foranes, com és el cas de Sant Valentí, especialment potenciades pel comerç. Aquest sant, invocat als Estats Units com a patró dels enamorats, ja fa temps que ha estat assumit a la resta de la península; a Catalunya, en canvi, aquest sant és patró dels estafadors, els tramposos, els mal pagadors i els enredaires, alhora que és advocat de les dones maltractades pel marit. Atès que nosaltres tenim sant Jordi com a patró dels enamorats, ens trobem amb la situació xocant que els centres comercials de casa nostra no volen renunciar a dues possibles dates de venda i, així, mentre que Sant Jordi és potenciat en l'àmbit dels llibres, es manté Sant Valentí com a dia dels enamorats. D'aquesta manera, en una societat multicultural com la nostra, podem dir que tenim dos dies dedicats als enamorats, encara que possiblement es puguin diferenciar perfectament les persones que prefereixen una o altra data segons la seva procedència.

La globalització, però, té molta força i el que més por ens ha de fer pel que fa a l'àmbit tradicional és que costums forans, impulsats pel consumisme, substitueixin la nostra manera de celebrar les tradicions que són universals. La societat actual és més frívola i més lúdica, i per tant més permeable a allò que significa passar-s'ho bé. L'exemple més destacat s'ha disparat en els darrers anys, en els quals una forma exclusivament lúdica de celebrar el Halloween està substituint la Castanyada. Durant la diada de Tots Sants, fins i tot durant els dies pròxims, la visita als cementiris segueix essent un esdeveniment ciutadà que obliga a posar més mitjans de transport per accedir-hi. En canvi, la celebració de l'endemà, el Dia de Difunts, ha perdut molta força a causa de l'actual minva de la religiositat. La Castanyada, així mateix, ha perdut gairebé tot el sentit, atès que abans de la introducció del Halloween ja havia evolucionat de l'àpat familiar en record dels morts a una revetlla més o menys festiva, en la qual es mengen castanyes i panallets, però que cada vegada se celebra menys.

Antigament la data tenia connotacions essencials en una societat on la principal preocupació era la supervivència. La Dansa de la Mort, un esdeveniment dramàtic de molta acceptació popular en les seves diverses formes, era interpretada aquesta nit. En l'àmbit teatral les representacions típiques d'aquestes dates estaven relacionades amb els esperits; destacava l'obra *Don Juan Tenorio*, en diverses versions, un costum que ha perdurat fins no fa massa anys, fins i tot prenent un caire més lúdic en una versió còmica i esperpèntica d'en Llampbrocs (Lluís Bonavia), anomenada *Don Cuan Tanorio*. També hi havia costums populars en alguns indrets seguits principalment pels joves: la gent es vestia de blanc o de negre i visitava el cementiri de nit o, davant la creença que aquesta nit la porta de l'altre barri és oberta, s'organitzaven festes en les quals es jugava a invocar els esperits.

Tot això ha anat desapareixent i actualment proliferen les disfresses de monstres del cinema, com si fos un carnaval fora de temps. Sobretot les mediàtiques carbasses amb la seva ganyota burleta són omnipresents en aparadors i decoracions, sense que ningú tingui en compte que aquest costum ja existia a casa nostra i que, per exemple, a Ripoll no s'han deixat de fer. Potser hauríem de fer l'esforç de contraposar versions revisades del *Don Juan Tenorio* o fórmules ac-

tuals dels antics costums a l'entorn dels esperits, abans de deixar-nos envair per un Halloween que, en qualsevol cas, només és la forma televisiva i consumista de la celebració, allunyada de la tradició americana. Hauríem d'aconseguir que la nostra creativitat ens ajudés a adaptar les antigues tradicions a les demandes frívols dels nous temps, de tal manera que la petja que segueixin els més joves tingui un pelatge nostre.

Si la societat de consum acostuma a prescindir de les tradicions o les modifica i se les fa a mida, hauríem de ser capaços d'adaptar-les a les demandes modernes del consum, de tal manera que, si més no, competeixin amb les influències foranes en igualtat de condicions. Amb aquesta observació es pot pensar que si desproveïm les tradicions del valor que considerem original, perdrem la nostra essència, però els temps canvien i les tradicions sempre s'han adaptat als nous corrents o han acabat desapareixent. Val més una tradició viva, encara que no ens sembli que conté aquells valors que considerem indispensables, que una tradició nova amb continguts forans i frívols, producte només del consumisme.

Seguici carnavalesc medieval en una imatge inclosa a *Le Roman de Fauvel*, segle XIV. (Foto Jan Grau)

Si avui volem dibuixar un calendari i un costumari propis del Carnaval català ens veiem obligats a remetre'ns al d'unes poques poblacions que, superant la prohibició franquista, o bé varen poder conservar, més o menys íntegres, els seus carnavals històrics, o bé els han sabut refundar amb encert; és el cas de Vilanova i la Geltrú, Solsona, Sitges, Terrassa, Tarragona, Sant Llorenç de Cerdans i poques més. **Bienve Moya**, *Quaderns de Cultura Popular*, 5. *El carnaval*

Tipologia de festes i celebracions

Jan Grau i Martí

Festes institucionals, populars i religioses

Avui tant parlem de festa quan ens referim al dia que per raons del calendari laboral no treballem, quan celebrem un aniversari familiar, quan és Nadal o quan s'acaba el curs escolar. En una societat com la nostra, en la qual el lleure té un paper destacat, la indústria del consum ha determinat l'ampliació del concepte inicial del mot festa i n'ha multiplicat l'ús.

Qualsevol assaig de classificació unitària del calendari festiu està d'antuvi condemnat a ser parcial. És difícil crear divisions que permetin situar cada festa en una sola tipologia, atès que per origen, per evolució, per condicionaments històrics i socials, però sobretot, perquè es tracta d'un patrimoni viu, el calendari festiu està sotmès a una evolució constant. Encara que aparentment els canvis siguin només en petits detalls, i encara que conservi la seva essència, la festa va modificant a poc a poc la seva dimensió, la seva estructura o els seus continguts.

L'única divisió que ens permet entendre millor l'univers festiu de casa nostra és la que fa referència als promotors, perquè en general el destinatari sempre és la gent de la comunitat en el marc de la qual s'organitza la celebració. La festa s'adreça a tothom, encara que es visqui, se'n gaudeixi o s'hi participi de manera diferent, en funció de les connotacions socials i personals de cadascú. Així, doncs, podríem diferenciar inicialment les festes segons si es tracta de celebracions institucionals, religioses o populars, segons qui les organitzi, però tenint en compte que també hi intervenen la resta de promotors, ja sigui com a protagonistes, com a públic, com a participants o, fins i tot, manifestant-s'hi en contra. Aquesta classificació

és universal i a Catalunya ja en tenim una bona mostra en les festes que tenien lloc a l'Edat Mitjana.

Festes institucionals

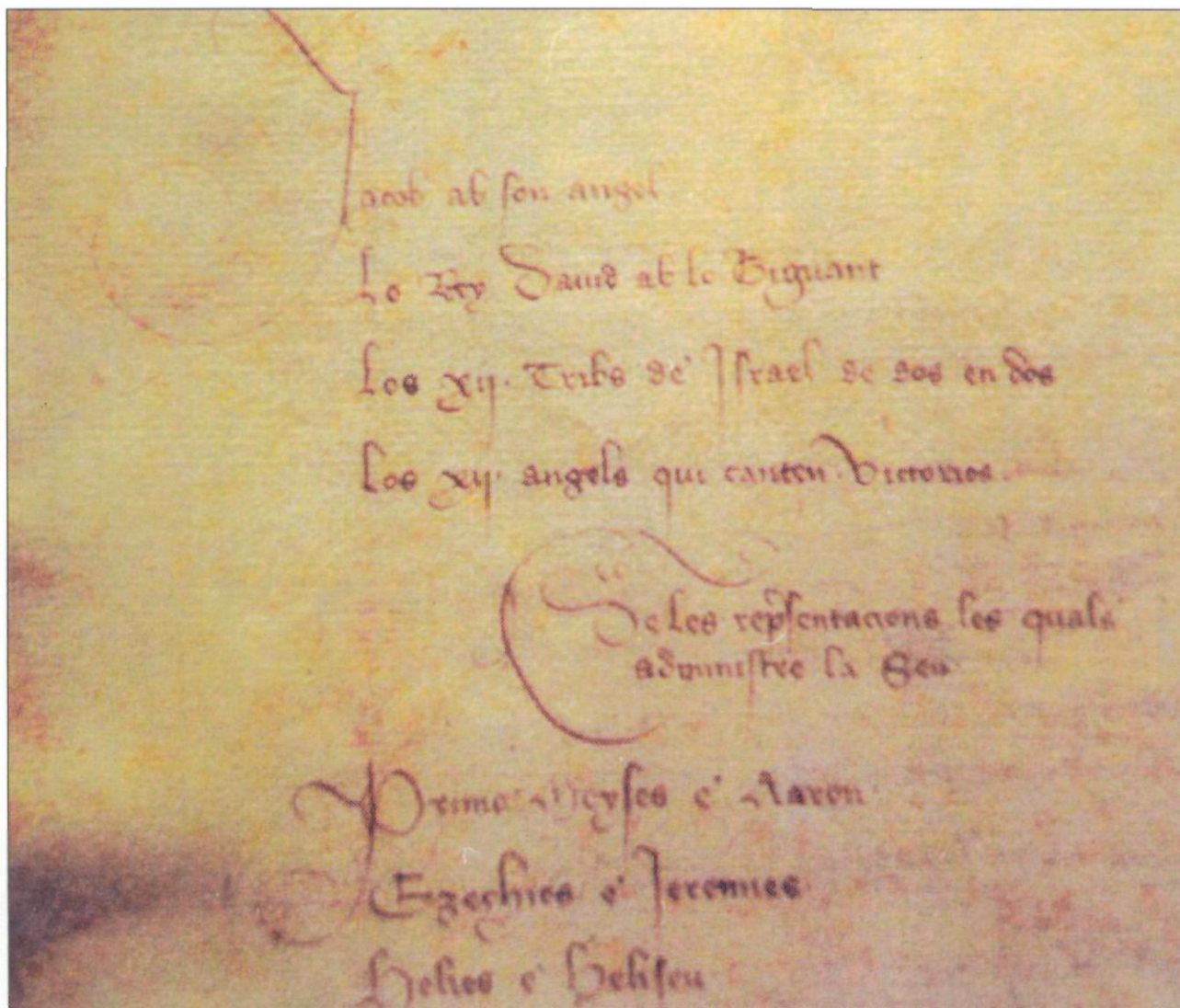
De festes institucionals, en podem trobar de diverses menes. En primer lloc tenim les festes anuals de caire civil i no religiós que organitzen les autoritats i destinades a tothom, però amb actes solemnes predominants adreçats a l'entorn més oficial. Un bon exemple d'aquest tipus és la diada de sant Jordi a Barcelona, en la qual antigament les classes benestants assistien als torneigs que se celebraven al Pla del Born. Els que eren d'estrats socials més baixos i no podien accedir al lloc del torneig reservat als convidats de classe benestant gaudien, però, de la desfílada que feien pels carrers els participants en dirigir-se a la lliça. Avui és un bon exponent de festa institucional l'11 de Setembre, una diada amb un contingut solemne i en la qual abunden els actes populars, però només com a complement.

L'estructura social feia dels gremis i les confraries estaments institucionals i les seves festes patronals es podien relacionar amb les festes religioses, però, sobretot, eren similars a les organitzades per les autoritats, encara que en un àmbit més restringit. Les antigues festes patronals eren celebrades només per un sector de la comunitat, habitualment agrupat en un mateix carrer, de manera que es poden considerar l'antecedent de les actuals festes de barri.

També hi havia les festes institucionals de caràcter excepcional, com les celebrades amb motiu de l'arribada d'un rei o d'un personatge important, la celebra-

El foc ha estat des de sempre un dels elements indispensables de la festa. A l'edat mitjana s'encenien fogueres dalt dels campanars i a les torres de les muralles amb l'objectiu de recordar, fins on arribava la resplendor de les fogueres, que en aquella comunitat se celebrava una festa.
Jan Grau, *Quaderns de Cultura Popular*, 6. *El foc a la festa*.

Fragment del *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, del segle XIV. (Foto Jan Grau)

Cada mes i cada festa tenia els dolços i pastissos propis: els bunyols de Quaresma, la crema de Sant Josep, la mona de Pasqua, les confitures de Sant Ponç, la coca de Sant Joan, els panellets de Tots Sants, els torrons de Nadal... **Jaume Colomer, Festes populars de Catalunya.**

Cavalcada de Reis.
(Foto Jan Grau)

Innocents, dia de les Ilufes. Abans, tothom s'abocava a fer enganyifes. Els fideuers feien fideus amb fils a dins; els ferrers clavaven una moneda a terra o posaven ferradures roents al mig del carrer; els pastissers feien pastissos de cartró; la premsa publicava notícies sensacionals falses; durant la nit es clavaven i barraven algunes portes; es feien regals d'engany... A qui tocava més el rebre eren els aprenents. **Jaume Colomer, Festes populars de Catalunya.**

Fests de Moros i Cristians de Lleida. (Foto Associació de Moros i Cristians)

ció d'una victòria, la inauguració d'un edifici, un natalici reial... Eren festes similars a les del mateix caire que es fan avui dia, com seria la cerimònia inaugural d'uns jocs olímpics. Són festes promogudes per les autoritats, però a les quals la comunitat acostuma a sumar-s'hi en massa. Normalment tenen dues vessants, la protocol·lària, amb actes solemnes, i la popular, amb festes i activitats en les quals pot participar tothom.

Festes populars

Les festes populars sempre són espontànies, sorgeixen del mateix poble per al seu autoconsum i moltes vegades són mirades amb mals ulls per les autoritats polítiques o eclesiàstiques. Al llarg de la història, la nit de Sant Joan, el Carnaval i, sobretot, les festes reivindicatives, han estat reprimides o prohibides en diverses ocasions.

D'aquestes festes lúdiques, els estaments religiosos no acostumen a formar-ne part activa, encara que sovint, en generar accions contràries, també hi participen a la seva manera. Justament devem a sant Pacià la primera referència al Carnestoltes barceloní, quan al segle IV va escriure el *Cervulus*, on condemnava les mascarades i els excessos luxuriosos de les Saturnals. En altres ocasions, la seva manera de celebrar-les és amb les seves pròpies cerimònies i en la seva vessant cristiana, com seria el cas de la diada de Sant Joan.

Les festes reivindicatives, siguin de caire polític o social, són festes inicialment nascudes de la societat civil; les festes majors de barri i les festes sectorials que han pres una dimensió pública també són festes populars, si bé moltes d'elles estan a cavall entre la vessant popular i la institucional. Festes ecologistes, festes de barri, multiculturals, d'esplais, en favor de la llengua... Malgrat que sovint neixen de la iniciativa popular, la dependència del suport institucional o l'interès que desvetlla el seu objectiu a l'Administració, fa que moltes vegades esdevinguin més institucionals que populars, o bé que es polititzin.

Pel que fa a les institucions, gairebé sempre cerquen la manera de fer-se presents a les festes populars, donant-hi suport o fent-s'hi veure; si no es dona el cas, ben habitual també, que intentin apropiar-

se'n. Un exemple, el tenim en el Dia sense Cotxes, nascut de la societat civil, però que, des que els ajuntaments l'han assumit i polititzat, el públic que abans se'l mirava amb simpatia o s'hi adheria, ara mostra reticència. Això quan no es dona el cas d'etapes històriques mogudes, en les quals les institucions es giren d'esquena per por que esdevinguin plataformes crítiques amb l'ordre establert. També en aquest cas el Carnaval n'és un bon exemple, atès que aquesta festa originàriament del poble, en un sentit d'inversió o ridiculització dels poders fàctics, ha estat recuperada en molts casos per les mateixes institucions que en massa ocasions en fan una festa excessivament controlada, en la qual la crítica i la creativitat són inexistents.

Festes religioses

La religiositat, antigament present en cada moment de la vida quotidiana, ha minvat; en l'àmbit festiu, però, el que no es manté per fe perviu per tradició o per identitat. Per exemple, l'ofici de festa major aplega tota la comunitat, tant la creient com la no creient, perquè més enllà del fet religiós estricte hi ha el fet identitari de la comunitat.

Pràcticament totes les festes que ens han arribat tenen un origen o un component religiós, tot el cicle de l'any està compost de diades tradicionals amb fortes connotacions religioses, com el Nadal, la Pasqua, Tots Sants. El cristianisme va adaptar les seves celebracions a les dates d'altres cultes anteriors per acostar-les a la gent; un cas clar d'aquesta actitud és el de la diada de Tots Sants, dedicada als avantpassats, que se celebrava el 13 de maig des del segle IV, sota l'advocació de Tots els Màrtirs, i que en terres celtes entrava en competència amb la festa del *Samuhin*, que tenia lloc a començament de novembre. Cap a l'any 1000, sant Odiló, abat de Cluny, estableix la celebració, en els monestirs, de la festa de Tots els Difunts el 2 de novembre, l'endemà de la diada de Tots Sants.

Per altra banda, tenim que totes les festes majors estan posades sota l'advocació d'un o més sants, o la Mare de Déu, venerada sota advocacions específiques vinculades a un territori concret. També són d'origen religiós els aplecs i els romiatges a ermites i santuaris, que es fan habitualment a la primavera i la tardor,

entre els que destaquen el gran nombre que se'n fan a Montserrat.

Entre totes les festes religioses cal destacar el Corpus pel que ha arribat a marcar el nostre panorama festiu actual. És l'exemple més antic que coneixem del que podríem anomenar festa completa, antecedent de l'actual festa major. En els seus inicis va ser el punt de confluència o d'origen de la majoria de danses, representacions i figures tradicionals que actualment sobreviuen a les festes.

Tipologies diverses de festes

Cada festa té unes connotacions concretes d'acord amb l'origen, els canvis, els protagonistes, la intencionalitat... Es mantenen festes de llarga tradició, però al mateix temps en neixen i se'n transformen d'altres, o senzillament canvia la forma de celebrar-les. Antigament els trets diferencials de les festes en les diferents zones del territori venien marcats per la climatologia i la varietat dels conreus, cosa que condicionava el cycle vital d'aquelles terres i, en conseqüència, també la forma de celebrar les festes.

Avui hi ha d'altres factors que incideixen en el calendari festiu de cada localitat. Les vies de comunicació, la publicitat, el turisme, els mitjans de comunicació, entre d'altres, són factors que poden determinar l'èxit d'una festa. Mentre que les festes que celebraven els nostres avis en general tenien incidència a la mateixa localitat i als pobles immediats, avui existeix un turisme festiu que s'hi desplaça, ja sigui a viure tota la festa o ja sigui per un atractiu concret, com pot ser una diada castellera.

No coneixem que hi hagi una classificació exhaustiva que abraçi totes les festes i les compartimenti en apartats concrets. Mentre que les diades tradicionals del cycle de l'any es poden classificar segons la data en què s'escauen o pel cycle al qual pertanyen, resulta molt difícil crear una divisió de les festes que sigui efectiva, per la diversitat dels conceptes sota els quals es poden agrupar i pel fet que la majoria de les festes poden formar part de més d'una categoria. D'altra banda, cal tenir en compte que les festes que avui podem identificar amb unes tipologies, més endavant poden variar de classificació, segons la seva evolució.

Celebracions relacionades amb el cycle de la vida

En aquest apartat incloem les celebracions amb incidència personal, però en un marc social més ampli, com pot ser la fi d'un curs escolar o universitari; les distingim, doncs, d'aquelles que tenen rellevància només en un cercle més immediat de família i amics, com és el cas de l'aniversari. En un sentit ampli, però, el calendari conté un seguit de diades tradicionals que són els punts d'encaix de les diferents etapes del cycle vital de cadascú, ja que són diades que hom celebra particularment, però que, en celebrar-les tothom, esdevenen comunitàries.

Algunes d'aquestes celebracions pertanyen a etapes concretes de la nostra vida. En la infantesa, per exemple, tenim la tradició de la palma, que s'escau el Diumenge de Rams, o la Mona per Pasqua, que, malgrat estar centrades en els més menuts, incideixen també en els adults, en especial els padrins. D'altres s'esdevenen en un moment concret de la vida i corresponen a ritus de traspàs, com la primera comunió, que s'acostuma a fer a la primavera, de manera que el mes de maig és ple de comunions; i també molts casaments tenen lloc en aquest mes. La visita al cementiri per Tots Sants en seria un altre exemple, perquè és la data del calendari dedicada als avantpassats, i la visita als cementiris és generalitzada.

La mateixa festa major, per molt repetitiva i tradicional que sigui, és també una celebració amb connotacions personals diferents a cada etapa de la vida, i no es viu de la mateixa manera quan s'és infant en companyia dels pares, quan s'és adolescent i es viu amb la colla, quan es viu en parella, quan s'hi participa acompanyant els fills o quan s'hi acompanyen els néts.

Diades tradicionals

Les diades tradicionals que també podríem anomenar festes del cycle de l'any se celebren a tot, o gairebé tot, el país; fins i tot moltes d'elles, a causa del seu origen religiós, són comunes a d'altres països. De fet, el mateix cycle de l'any conté d'altres cycles menors, més o menys independents els uns dels altres, que agrupen diades relacionades entre si. Aquesta interdependència fa que hi hagi cycles que coincideixin en unes mateixes dates o, per ser més exactes, pot ha-

El lloc natural dels actes festius multitudinaris fou l'era. L'església per a l'orgia religiosa, i l'era més gran i més cèntrica per a la profana. De l'era, la festa major va saltar a la plaça i l'envelat. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

Festes de la sega. Il·lustració de l'àlbum *Costums de Catalunya*, edició de bibliòfil de l'Institut Gràfic Oliva de Vilanova, amb dibuixos de Josep Ribot i textos de Francesc Baldelló, Josep M. Batista i Roca, Prudenci Bertrana, Miquel Capdevila, Aureli Capmany, Melcior Font i Víctor Oliva.

ver-hi diades que pertanyin a més d'un cicle alhora. La diada dels Sants Innocents, per exemple, per una banda pertany per concepte al cicle del Carnaval, i entronca directament amb les antigues *Saturnalia* romanes pel seu contingut, però, per l'altra, s'inclou dins el cicle de Nadal.

Per la seva importància, les diades tradicionals també poden contenir d'altres festes. Per exemple, hi ha diades tradicionals, com la Mare de Déu d'Agost o la Pasqua Granada, que són dates on es concentren festes majors; també cal esmentar el cas de Nadal, que, per les seves característiques multidimensionals, és una festa de caire universal que pot ser identificada amb la majoria de tipologies: ancestral, tradicional, social, religiosa, popular, commemorativa, lúdica...

Festes agràries

Les festes agràries estan vinculades amb les feines del camp i, de retruc, amb la ramaderia; s'escauen principalment després de la collita, i la festa és més celebrada com més bé ha anat, o bé amb l'arribada a les valls dels ramats transhumants. Moltes festes majors tenen un origen agrari; justament la major concentració de festes majors s'escau a l'estiu, entre la

sega i la verema, i en molts casos coincideixen la data de la festa amb la recol·lecta.

Molts aplecs, concentrats la majoria a la primavera i la tardor, es fan per propiciar les bones collites o bé per donar-ne gràcies. Una mostra d'aplec propiciatori de bones collites és el que té lloc per Pasqua Granada a Bellver de Cerdanya, a l'ermita de la Mare de Déu de Talló. Després de l'ofici, com una part essencial del Ballet del Talló, els balladors executen unes corrandes pel mig dels camps de blat, un antic ritual propiciatori de bona collita.

Indirectament podem vincular a aquestes festes d'origen antic d'altres de concepció moderna que tenen un caire entre turístic i identitari. Les seves característiques giren a l'entorn d'elements tradicionals de l'agricultura i la ramaderia, com la Festa de la Transhumància del Lluçanès o les Festes de Segar i Batre de la Fuliola.

Festes tradicionals i festes patrimonials

Una festa tradicional rep aquesta consideració quan la comunitat que la celebra l'ha assumida plenament, es repeteix cíclicament i els seus continguts són els mateixos amb les lleugeres variants que pot

Festa dels raiers de la Noguera Pallaresa. Il·lustració del llibre *Costums de Catalunya*.

La festa és un patrimoni viu, considerat com a bé cultural i simbòlic, que mereix ser preservat, conservat, protegit i admirat, sense perdre òbviament el seu caire lúdic. **Jordi Bertran**, *Quaderns de Cultura Popular*, 1. La festa.

provocar la mateixa evolució de la festa. La dimensió tradicional d'una festa pot ser assumida per la comunitat que la celebra en un marge d'anys relativament curt. Aquest podria ser el cas, per exemple, de la Festa de Moros i Cristians de Lleida, que té lloc al maig, a l'entorn de la festa major de Sant Anastasi. Va néixer al 1996, basant-se en diversos documents antics que es remunten al 1150 i que fan referència al casament de Peronella d'Aragó i Ramon Berenguer IV. Només en aquests pocs anys, la festa ha arrelat perfectament entre els lleidatans, de tal manera que ja se l'han fet seva i la consideren tradicional, tot i que encara és molt d'hora perquè tingui una dimensió patrimonial més general.

És impossible desvincular el concepte de festa patrimonial del de festa tradicional: la consciència del patrimoni sempre reforça el sentit de pertinença. Potser l'única diferència rau en el fet que la condició de patrimonial, com a concepte modern, li ha de venir donada per un reconeixement exterior a la mateixa comunitat. Naturalment que qualsevol festa és un patrimoni local dels qui la celebren, però ja fa temps que el concepte de patrimoni ha pres una dimensió més universal.

Els folkloristes del segle XIX definiren un concepte de patrimoni popular com inalterable, fent un paral·lelisme amb el patrimoni arqueològic o artístic.

No és el mateix el patrimoni material que l'immaterial; per la seva condició física es poden aplicar al patrimoni material mètodes de conservació que són inútils si s'intenten aplicar a l'immaterial, atès que aquest és intangible i evolutiu. A partir d'aquesta evidència, l'any 1999, el Consell Executiu de la UNESCO va crear la distinció *Proclamació d'obra mestra del patrimoni oral i intangible de la humanitat*, anomenada col·loquialment «patrimoni immaterial». En aquests moments Berga té presentada a la UNESCO la candidatura de la Patum per ser declarada Patrimoni immaterial de la humanitat.

Quan la festa té uns orígens prou antics, els seus continguts es mantenen i la seva estructura esdevé del tot ritual; la festa pot prendre una dimensió d'interès en l'àmbit nacional, fins i tot universal. És en aquests casos que pot esdevenir una festa patrimonial, atès que el valor global de la festa té un interès general. Exemples de festes patrimonials a nivell nacional ho són les declarades per la Generalitat Festes Tradicionals d'Interès Nacional. Malgrat que institucionalment no existeixi aquesta distinció, una festa que globalment no pugui ser considerada patrimonial pot contenir elements que gaudeixin d'aquesta condició. Un exemple d'això podria ser la Sardana de l'Alcalde d'Amer, que es balla per Sant Roc; es tracta d'una sardana singular, amb la rotllana oberta, que per les seves connotacions comunitàries es pot consi-

derar com a patrimonial. En canvi, la festa major en el marc de la qual té lloc, avui per avui, difícilment podem considerar-la patrimonial.

Festes religioses

Llevat de les poques festes exclusivament cíviques o socials, la majoria de les festes tenen un component religiós, atès que durant segles la marxa de la societat ha estat marcada per la religió, fins i tot en la vida quotidiana. Per aquest motiu, les festes patronals i, en conseqüència, les gremials o les festes majors, fins i tot les fires, tenen un origen religiós.

Són indiscutiblement religioses les festes votades, que renoven anualment un vot que el poble va fer a un sant en agraïment per haver-los deslliurat d'una sequera, una pesta o alguna altra desgràcia. Algunes d'aquestes celebracions són aplecs d'ermita o romeries, d'altres han derivat a festa major. La festa votada senzillament és la renovació de l'agraïment d'una població en deute pel favor que els va atorgar el sant; i la forma de celebrar-la depèn en cada cas de la voluntat o la tradició d'aquell poble. Possiblement una de les festes votades més destacades de Catalunya sigui el Pelegrí de Tossa, que, acompanyat de força gent, cada any fa a peu els quaranta quilometres que hi ha fins a Santa Coloma de Farners per renovar el vot a Sant Sebastià; l'endemà torna a Tossa.

En d'altres diades del calendari dedicades a la Mare de Déu o a algun sant es manté la celebració religiosa, sense que tinguin necessàriament un contingut festiu. Les festes de la Mercè de Barcelona, per exemple, van ser una diada purament religiosa fins el 1874, en què va prendre una nova dimensió festiva i va esdevenir la festa major de Barcelona en ser nomenada patrona de la ciutat la Mare de Déu de la Mercè, patronatge que comparteix amb Santa Eulàlia.

Aplecs i romeries

Els aplecs i les romeries són festes d'origen religiós, moltes d'elles de caire votat, mantingudes principalment per la seva vessant social i sempre amb un fort component territorial. En el cas dels aplecs la gent es retroba, en una data concreta, en un paratge a l'entorn d'una ermita o un santuari, en general isolats, dedicats al sant o a la Mare de Déu a qui està de-

dicat l'aplec. La gent que s'hi troba, potser per única vegada a l'any, sovint prové de poblacions diferents. Al marge de les cerimònies religioses, els jocs, les danses i sobretot l'àpat, més o menys comunitari, reforcen els lligams dels assistents i converteixen l'aplec en una festa lúdica i social.

Les romeries tenen el mateix sentit votiu que els aplecs, amb la diferència que la gent prové habitualment d'una sola població i es troba en aquella data per fer el camí juntament. Els romiatges acostumen a tenir anada i tornada. El trajecte en comú és el més important, i l'aplec al lloc objecte de la romeria esdevé una conseqüència lògica, mentre que el final de la romeria és l'arribada, ja de retorn a la població. Aquest és el moment que acostuma a ser més emotiu, com a la Romeria de Sant Francisco que fa la gent de la Fatarella el primer dissabte després de Pasqua Florida, que comença a les sis del matí i no es torna al poble fins que s'ha fet fosc.

Cal esmentar també les romeries que moltes poblacions fan a Montserrat. Els de les comarques veïnes fan el trajecte a peu fins al monestir, des de la població mateix, mentre que d'altres romeries que vénen de més lluny deixen el mitjà de transport al peu de la muntanya i ascendeixen a peu. Si bé l'origen de les romeries a Montserrat abraçava el territori més immediat i no és diferent de les que es feien a Núria, al Miracle o a Queralt, per citar-ne algunes, en aquest cas l'anada a Montserrat té un sentit d'ofrena a la patrona de Catalunya i pren una connotació territorial d'àmbit nacional.

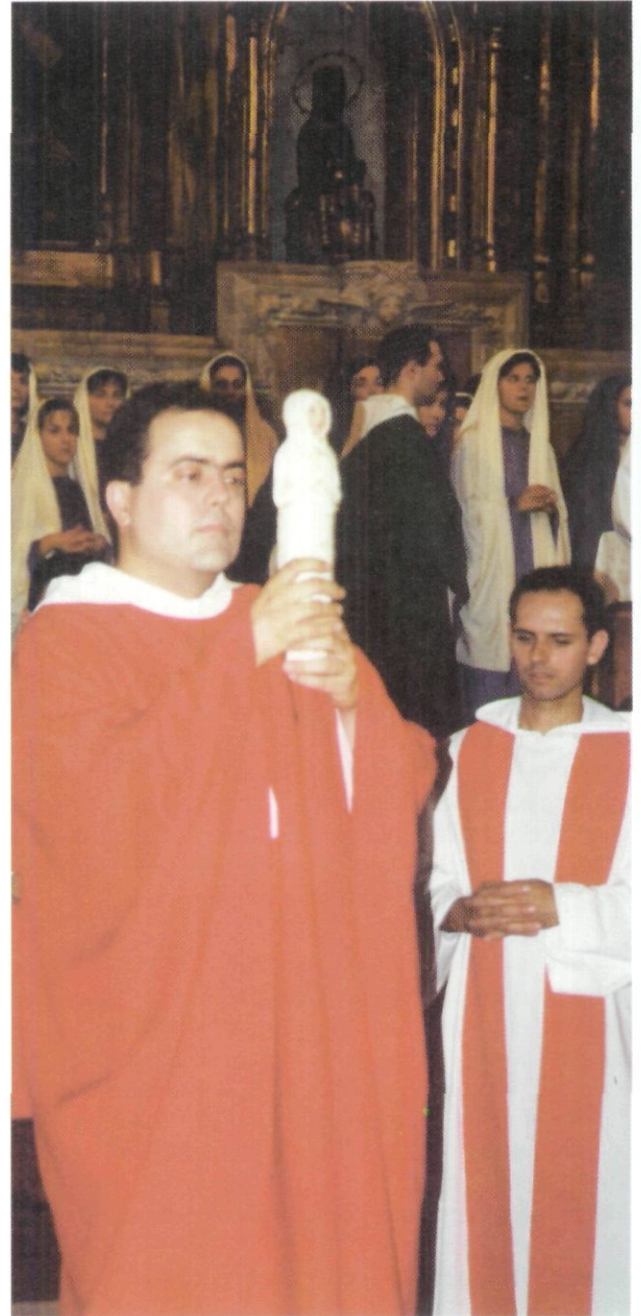
Com a trets generals, podríem diferenciar la romeria de l'aplec a partir del seu sentit territorial. En l'aplec els assistents poden tenir procedències diferents i la trobada en un indret concret és el motiu central, com enuncia la mateixa paraula aplec. La romeria prové d'una sola població i, encara que diverses poblacions conflueixin en un mateix indret, hi van i retornen per itineraris diferents, de manera que comparteixen només l'aplec central.

Fires i mercats

La principal diferència entre els mercats i les fires és que, mentre que els primers eren, i de fet encara són, de caire setmanal, les segones corresponen a

Els trabucaires de la Festa d'en Toca-sons de Taradell recorden els protagonistes de les carlinades i els bandolers de la comarca.
(Foto Jan Grau)

Representació dels Miracles de madona santa Maria, a la Selva del Camp, segons el text medieval recuperat per Amadeu-J. Soberanas i Armand Puig.
(Foto Jan Grau)

una data concreta de l'any i amb una incidència molt superior sobre la comunitat que la que pot exercir la quotidianitat d'un mercat. Així trobem, per exemple, la Fira de Sant Ponç, amb herbes i fruita confitada per primavera; les fires ramaderes de primavera i tardor; les fires de productes de temporada com les de cireres al juny o de galls de cara a Nadal...

Les fires, que avui són de maquinària i antigament eren d'estris i productes manufacturats, van aparèixer per adquirir tot allò necessari per a la temporada que s'inicia; per això tradicionalment les trobem a la primavera i a la tardor. Les unes són per fer front a la feina de les collites d'estiu, i les altres per preparar l'hivern i proveir-se de tot el que podria fer falta per passar l'estació, per poder ser autosuficients i trobar-se a recer.

Un paper destacat, el tenien les fires de bestiar, especialitzades moltes d'elles i que han arribat als nostres dies, com la Fira de Cavalls d'Espinabell o la Fira de la Perdiu de Vilanova de Meià.

La majoria de les fires amb història provenen de privilegis del rei atorgats a l'Edat Mitjana, gràcies als quals, sota la protecció reial, aquella població es convertia en un punt de trobada i de mercadeig, al qual acudia gent de tot arreu. Les fires duraven un seguit de dies, generalment una setmana sencera, i al final culminaven en una festa.

Modernament, fires ja existents s'han especialitzat en productes autòctons, com és el cas de la Fira del Torró i la Xocolata a la Pedra d'Agramunt o de la Fira de la Mel de Crespià, les quals, emparades en el nom de la fira, s'han convertit en un punt de referència del producte, encara que la producció local d'aquest no sigui massa considerable i s'importi d'altres indrets. També han aparegut fires gastronòmiques, de col·leccionisme, teatrals... nascudes per voluntat de promoció local o per necessitat de vertebrar el comerç territorial, com la Fira d'Espectacles d'Arrel Tradicional a Manresa, la Fira de Teatre de Tàrraga, la Fira de la Terrissa de la Bisbal d'Empordà o la Fira de Música Viva de Vic.

Malgrat que les fires no són directament relacionables amb les festes temàtiques, s'ha vist una evolució en algunes d'elles, fruit d'una voluntat de convertir-

les en petits parcs temàtics, com la Fira Medieval de Vic, que es fa per Nadal. Sense perdre el seu sentit comercial tenen un component marcadament lúdic. Es tracta de fires, generalment de productes monogràfics i en la majoria dels casos ja existents, que amb intencions de projecció s'han nodrit d'activitats culturals o de caire tradicional per incrementar l'atractiu de cara als visitants. Això ha fet que moltes d'aquestes fires es convertissin en festes temàtiques, les quals tot sovint són més conegudes per l'oferta lúdica que per la comercial.

Per les seves possibilitats, moltes festes temàtiques, com la Setmana Medieval de Montblanc o l'Anella de Can Bufalà de Bellvís, incorporen el mercat de l'època que vol reproduir la festa. En aquests casos, els mercaders sovint són comerciants de la mateixa població que venen els productes del territori. Esment a part mereixen els mercats medievals que han proliferat en els darrers temps i que sovint són incorporats a les festes com una activitat més, encara que a vegades sense massa criteri.

Festes gremials i d'oficis

Les antigues festes gremials, que avui es redueixen a celebracions de caire privat i que, en la majoria de casos mantenen el caràcter de dia laboral, eren les festes més abundants des de l'Edat Mitjana fins a mitjan segle xx. A l'època medieval no existien les festes de barri ni la festa major tal com les entenem avui; la gran festa comunitària era la diada del Corpus i l'equivalent de les festes de barri eren les festes gremials. Cada ofici, que acostumava a estar agrupat en un carrer, celebrava la seva festa la diada del sant que tenia com a patró. Encara es mantenen costums gremials, com el de les modistes de Barcelona, que visiten la capella de Santa Llúcia el dia de la seva diada, o el gremi de sabaters, que tenia la seu a l'actual Museu del Calçat, que encara té al seu càrrec la capella de Sant Marc, dins la catedral.

D'altres festes gremials han evolucionat al llarg del temps fins a assolir la categoria de festa major, o han pres prou dimensió per convertir-se en festes assenyalades per a la població, com és el cas de la Festa de la Mare de Déu del Carme que se celebra a molts llocs del litoral on hi ha confraria de pescadors i mariners: Cadaqués, Palamós, l'Ampolla, Sant Carles de la Ràpita...

En aquesta categoria es poden incloure diades tradicionals del cicle de l'any en les quals el sant ha cedit protagonisme als qui el tenen com a patró. La festa dels Tres Tombs, l'antiga festa gremial dels traginers, amb el temps ha pres una dimensió en la qual les cavalleries i els carruatges són els protagonistes, de manera que a vegades releguen a un segon terme al sant mateix. Aquest gremi, que antigament representava tot el transport llevat del fluvial i el marítim, manté els antics rituals gremials, com el del banderer, malgrat que l'equivalent actual de la professió no hi tingui res a veure i el gremi s'hagi convertit en una associació cultural. Actualment, els Tres Tombs són un museu viu i ambulant que reproduceix el que havia estat el transport de bast de mercaderies fins a mitjan segle xx.

Una altra tipologia relacionada amb el tema és la que podríem anomenar festes d'oficis a partir de criteris turístics i de promoció. Són les que modernament han estat creades a l'entorn d'oficis artesanals desapareguts i que en els darrers temps han proliferat, juntament amb mostres d'antics oficis que es fan en el marc d'altres festes. Bons exemples d'això són la Festa de les Trementinaires a Tuixén, la Trobada de Campaners a Os de Balaguer o la Diada dels Raiers a la Poble de Segur.

Les festes d'oficis intenten reproduir una forma de vida ja extingida amb la doble finalitat de restitució del patrimoni local i d'atractiu turístic, com a eina de projecció de la població.

Festes temàtiques

Un dels principals motors econòmics de Catalunya és el turisme, un turisme cada vegada més allunyat del desig d'acollir invasions massives de qualsevol tipus de visitants. Cada vegada la demanda és més exigent pel que fa a ofertes de turisme cultural i de qualitat. Des de fa uns anys, el país està treballant de cara a aquest turisme, especialment pel que fa a l'oferta del patrimoni monumental i el patrimoni natural. El model, però, massa sovint té unes característiques encotillades per un excés de científisme, cosa que fa minvar, per tant, les possibilitats de l'atractiu imaginatiu, i és per això que neixen iniciatives dinamitzadores per fer-lo més atractiu. La Ruta dels Càtars o dels Bons Homes, en el Parc Natural del Cadí-

Moixeró, o les visites teatralitzades al nucli antic de Girona o a la ciutatella ibera de Calafell són iniciatives que tenen molt d'èxit.

Les que podríem anomenar festes turístiques o temàtiques són de factura moderna i estan pensades amb la mateixa funció aglutinadora de la població que hauria de tenir la festa major, però combinada amb una projecció de la identitat local per mitjà del consum cultural. Són festes que acostumen a aprofitar el patrimoni material dels edificis singulars de la població com a decorat natural per dur a terme una posada en escena que recrea uns fets reals o imaginaris d'una altra època, cosa que trastoca el paisatge urbà per uns dies i el converteix en un gran teatre, en el qual els actors són els mateixos ciutadans.

La festa temàtica és, en general, un element de consum turístic que respon a la demanda del turisme que va a la recerca d'emocions. Contraposada a les festes que ofereixen espectacles i activitats en els quals el ciutadà és només espectador, permet que tota la població hi participi en una mesura o altra. Pel que fa a l'assistent, en estar immers en una altra realitat, canvia el paper d'espectador pel d'actor passiu.

Per a l'assistent a la festa significa una immersió en una altra època, com si es tractés d'una visita a un parc temàtic, com succeeix a la Festa d'en Tocasons de Taradell o la del Renaixement de Tortosa. La majoria d'aquestes festes són medievals, però també se'n fan d'altres èpoques, com la de Torna Serrallonga a Sant Hilari Sacalm, organitzada a l'entorn d'aquest bandoler del segle xviii; festes romanes com les de Taragona, o vuitcentistes, com el Casament de Pagès a l'antic poble de Sant Pere, a Terrassa.

En molts casos la festa temàtica neix com una alternativa lúdica o com una oferta més engrescadora a la festa major, i acaba prenent més rellevància que aquesta. La rutina de molts programes de festes majors amb continguts exclusivament de consum ha generat la necessitat de crear festes participatives, que han esdevingut a vegades projectes de tota la comunitat amb resultats cohesionadors excel·lents. El contrast entre l'èxit i la popularitat de l'Aquelarre de Cervera, contraposat a la festa major n'és una bona mostra.

Passió de Vilalba dels Arcs (Terra Alta). Espectacular escenografia del calvari instal·lada en una feixa dels afores de la població. (Foto Jan Grau)

L'època del fred té els seus sabors, plats i rituals culinaris. La diada de Tots Sants marca el moment del retorn del brou, les escudelles, els llegums guisats i, naturalment, les delícies més pròpiament estacionals, com ara els bolets, les tòfones i els plats de cacera. Els menjars d'hivern, lents de preparar i de gaudir, ens recorden que a la cuina l'únic ingredient que no serveix per a res és la pressa. **J. J. Navarro Arisa, Avui. Els sabors del fred.**

Casament a l'estil vuitcentista a l'església de Sant Pere, un dels tres temples romànics i visigòtics de l'antic bisbat d'Ègara, a Terrassa. (Foto AAVV-AP Sant Pere)

També tenen un caràcter temàtic diades tradicionals com els Tres Tombs o els Reis d'Orient, encara que la seva ubicació dins el cicle de l'any correspongui a dates del calendari que les justifiquen i que, a diferència d'altres festes temàtiques, tinguin una incidència general.

Representacions populars temàtiques

Deixant de banda la teatralitat de les festes temàtiques, que no són pròpiament espectacles per la seva interacció amb el públic, existeixen representacions populars que, sense ser pròpiament festes, tenen incidència a tota la població i acompleixen la funció de projecció. Les més tradicionals són les del cicle de l'any, com els pessebres vivents, els pastorets o les passions.

Els pessebres vivents tenen unes peculiaritats pel que fa a escenografia que els acosten a les festes temàtiques, ja que aprofiten el marc natural i els recursos antics de la població, com el de Sant Guim de la Plana, on, a més de les escenes del pessebre, es recreen oficis antics. Els pastorets, per contra, són un espectacle teatral en el sentit més convencional, i tenen lloc en un teatre. Els textos són d'autors com Se-

rafi Pitarra, Ramon Pàmies, Francesc d'Assís Picas, entre altres; els més representats són sobretot els de Josep Maria Folch i Torres. Unes i altres representacions, però, tenen una incidència popular a remarcar, que ha fet que els pessebres vivents hagin proliferat en els darrers quinze anys, i que els pastorets —com els de l'Ametlla de Merola— es mantinguin sense perdre l'interès de la gent. Possiblement també hi ajudi el fet que unes i altres representacions tenen lloc en les dates nadalenes, en les quals la tradició té un seguiment força massiu.

De passions, n'hi ha de dues menes, les que se celebren a l'exterior, durant els dies de Setmana Santa, com el Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm o la Passió de Sant Climent Sescebes, i les que es fan en un teatre, tots els dies festius des de Carnestoltes fins a l'inici de maig, com les d'Esparreguera, Olesa de Montserrat i Cervera. Entre les passions, hi podem trobar des de la de Verges, basada en un text del segle XVIII d'Antoni de Sant Jeroni, fins a una moderna interpretació de la Passió, tant interessant com agosarada, a Vilalba dels Arcs.

Dins d'aquest teatre festiu, hi ha d'altres representacions que, si bé tenen relació amb la data del ca-

lendarí en què se celebren, només tenen lloc en les poblacions que les organitzen. Són muntatges singulars que dinamitzen tota la població i que han aconseguit consolidar-se com un element de referència. Aquest és el cas del Ball del Sant Crist de Salomó o el Misteri de Madona Santa Maria de la Selva del Camp.

Festes gastronòmiques

La gastronomia sempre ha estat un component indispensable de qualsevol festa, en un sentit de compartir el menjar ritual. L'àpat de festa sempre és una comunió, tant si es tracta del dinar de Nadal com de la menjada de coca en la revetlla de Sant Joan, que es diferencien solament per la dimensió familiar o col·lectiva inherent a la celebració.

Factors econòmics i turístics han provocat en els darrers vint anys l'aparició de festes relacionades amb productes naturals i amb plats ja cuinats. En el moment actual, cada poble cerca uns trets propis o singulars que li serveixin de projecció o d'atractiu turístic, i un camí possible és el de la gastronomia. En molts casos, utilitzant la festa com a reclam, també es busca potenciar el consum de productes autòctons.

De festes gastronòmiques, però, se'n poden destacar diverses tipologies, malgrat que la majoria puguin pertànyer a més d'una. A grans trets, podríem classificar les festes gastronòmiques en tradicionals, d'intencionalitat econòmica, de projecció, de relació i de dinamització.

Les d'intencionalitat econòmica són l'aparador i el centre motor d'una oferta turística, pensada principalment per generar el consum i com a projecció de la població, emparada en els productes i els plats amb denominació d'origen. Potser l'exemple més destacat és la festa de la Calçotada de Valls, celebrada el darrer diumenge de gener, a l'inici de la temporada de les calçotades, la qual aconsegueix una funció de reclam. El fet que, a Valls, la festa sigui organitzada per la Cambra de Comerç, ja ens dona una idea de l'interès econòmic dels calçots.

Les de projecció tenen com a principal objectiu donar a conèixer la població arreu, deixant en segon ter-

me l'aspecte econòmic directe. Són les celebracions com la Fira de l'Oli i l'Olivera d'Esponellà o la Mostra Gastronòmica de la Cuina Popular amb Naps que es fa a la Cerdanya.

Les de relació són les que han nascut com una festa grupal, un divertiment que, amb el temps, ha anat creixent fins a esdevenir una gran trobada, com és el cas de l'Aplec del Cargol de Lleida. Un altre cas singular d'aquesta tipologia és l'Aplec de Sant Muç a Rubí, que si bé era un aplec amb els seus trets característics, va donar lloc a la creació de les colles de Xatos, que, a més de fer un àpat comunitari, desfilen armats amb forquilles i culleres gegants.

Les de dinamització són festes que s'han iniciat com una forma d'activar la implicació de la població i que, en adquirir majors dimensions, han esdevingut elements de projecció, com el Concurs de Cassoles de Tros de Juneda o la Diada de la Truita amb Suc a Ull-demolins.

Les tradicionals són les que originàriament constitueixen un acte més dins d'una festa, i que actualment han pres tanta importància que fins i tot han assolit més protagonisme que la mateixa festa, com el Ranxo de Carnaval de Ponts o la Festa de l'Arròs de Bagà.

Diades institucionals o cíviques

Un altre calendari que afecta la nostra vida és el laboral, que ens marca els dies no feiners que tenim durant l'any. Aquest calendari laboral conté unes festes commemoratives, proposades i imposades institucionalment, però que poques vegades tenen una assumpció popular.

Aquestes diades no poden ser considerades festes en sentit estricte: el mateix 1 de maig commemora la mort d'uns obrers a Xicago l'any 1888, en uns disturbis sindicals. Malgrat tot, la Festa del Treball és la diada de caire més social i que té una acceptació més general. Després tenim l'11 de setembre, la nostra diada nacional, que no és una festa sinó una commemoració. La tercera, el Dia de la Constitució, que va ser festa oficial però no laboral de 1983 a 1986 i que, en certa manera, planteja una duplicitat amb el 12 d'octubre, perquè cap altre país normal té dues festes institucionals d'àmbit estatal. Finalment, la

Dins del bestiari festiu es poden diferenciar tres tipologies: el solemne, el fantàstic i el quotidià. Ball de l'àliga dins l'església, a Badalona. (Foto Jan Grau)

Les dues figures més solemnes del bestiari festiu són el lleó i l'àliga, els quals mantenen la primàcia simbòlica ja reflectida en els bestiaris medievals... L'àliga ha perviscut fins avui revestida amb una aurèola de noblesa. Jan Grau, *Quaderns de Cultura Popular*, 4. *Les figures de la festa*

Mare de Déu del Pilar, l'anomenat *Dia de la Hispanidad*, és una festa amb unes connotacions controvertides i llargament discutides. La futura Diada d'Europa, si es fixa, també formarà part d'aquesta categoria de festes institucionals imposades.

Mentre que les festes tradicionals contenen un seguit de celebracions que formen part del nostre costumari i del nostre imaginari, les festes institucionals són buides de contingut tradicional. És veritat que almenys la diada de l'11 de setembre intentem omplir-la de sardanes, castells i altres manifestacions de cultura popular, però justament ho fem provant de dotar-la dels continguts festius que no té. No cal dir que les altres celebracions institucionals, més llunyanes en el nostre ideari o en el nostre sentiment, ni tan sols les considerem una festa, solament signifiquen un dia que no treballem.

En aquest mateix àmbit tenim les diades cíviques, la majoria de les quals són modernes i de caire exclusivament social, i que a vegades són celebrades com una festa, com és el cas en algunes poblacions del Dia sense Cotxes. Les altres, de caire mundial o uni-

versal, són una data en el calendari, encara molt desconegudes, tot i que pel seu simbolisme són seguides per sectors relativament amplis, com el Dia sense Fum, el Dia Mundial de la Dona Treballadora, el Dia de la Lluita contra la Sida...

Mentre les festes tradicionals no es poden desvincular d'un sentit territorial, local o nacional, les diades cíviques prenen un caire universal i globalitzador. Llavors pot passar que, per la força mediàtica de la globalització, a poc a poc anem substituint les festes tradicionals per d'altres de globalitzadores. Com a mostra d'aquesta situació tenim la poca incidència que té la celebració de santa Àgata, patrona de les dones a Catalunya, i la força que ha pres en els darrers anys el Dia Internacional de la Dona.

Festes reivindicatives i festes de conscienciació social

L'arribada de la democràcia va ser un esclat, amb la recuperació del carrer com a espai festiu i el retorn de les tradicions. La potenciació de les festes amb els seus elements més tradicionals va significar un mitjà

d'expressió de la societat civil. En els primers temps de la democràcia, les festes contenien reivindicacions de caire nacional i els actes reivindicatius tenien un aspecte festiu, que tot sovint era indestruïble del reivindicatiu, cosa que implicava que, en aquest segon cas, hi hagués el risc d'acabar en corredisses fugint de les porres de la policia. Barrejar festa i reivindicació fou una reacció normal en una situació anormal que ensumava canvi.

Moltes de les noves festes de barri van néixer com a festes reivindicatives i, un cop resolts, poc o molt, els problemes que van originar-les, van desaparèixer o van anar evolucionant cap a veritables festes majors.

Avui que, almenys en el sentit festiu i tradicional, vivim una normalitat, en les festes majors té cabuda la reivindicació, sempre i quan no atempti o passi per damunt de la funció simbòlica i identitària de la festa.

Actualment les festes reivindicatives, llevat de casos excepcionals, com les festes que s'han organitzat per protestar contra el Pla Hidrològic, se circumscriuen a un àmbit territorial reduït o bé, si són de caire general, són accions encaminades a desvetllar la consciència social. L'objectiu pel qual s'organitzen pot ser benèfic, per evidenciar mancances o per cridar l'atenció envers temes, campanyes o col·lectius concrets. Festes ecològiques, la Festa de la Diversitat, el Correllengua o les festes que es fan en el marc de la Marató de TV3 són exemples ben diversos d'aquest tipus de celebracions. Aquestes festes, aparentment, estan desvinculades de motivacions polítiques i no necessàriament tenen un suport ampli i popular.

A vegades determinats col·lectius aprofiten el moment que la comunitat està reunida en el marc d'una festa major per manifestar les seves reivindicacions. Si amb les seves accions desvirtuen els actes tradicionals o rituals de la festa, malgrat la legitimitat de la reivindicació, atempten contra la identitat de la comunitat.

Festes de barri

Antigament els oficis estaven agrupats en carrers, que moltes vegades prenién el nom de l'ocupació dels

artesans que hi vivien i treballaven: freners, assaonadors, flassaders... Quan, amb el Decret de Nova Planta, al segle XVIII es dissolgueren els gremis, les festes gremials es van mantenir, però com a festes de carrer. També en aquelles èpoques, les parròquies, les primeres estructures existents de barri constituïdes a partir de les cases que envoltaven la parròquia, organitzaven les seves festes de Corpus durant la capvuitada. Aquestes festes, juntament amb les gremials i el manteniment de les festes de municipis annexionats a d'altres de més grans, com seria el cas de Sarrià envers Barcelona, són els antecedents de les actuals festes de barri.

A partir de mitjan segle XX, amb el creixement de les àrees urbanes, els barris de nova planta, per un efecte mimètic amb els que ja en celebraven, també creen festes amb un sentit identitàri, que passen a ser festes majors de barri, atribuït que fins llavors només tenien les poblacions annexionades.

Algunes d'aquestes festes són dedicades al patronatge del sant titular de la parròquia, però d'altres, nascudes en un entorn laic, són la festa major pel seu contingut i per la voluntat dels qui la celebren, però amb una motivació d'origen social. Moltes festes majors de barri van néixer com a actes reivindicatius en els quals els veïns reclamaven infraestructures i serveis per al barri, i han acabat convertint-se amb el temps i un cop aconseguïdes les reivindicacions en festes majors.

Les festes de barri són festes majors de ple dret per les seves característiques, que inclouen un ventall d'actes i d'elements propis, que tant són tradicionals catalans, com importats d'altres terres pels immigrants que viuen al barri, i per la seva força identitària.

La festa major

La màxima expressió identitària d'una comunitat

La festa major, com el seu nom indica, és la principal festa d'un barri o d'una població. El concepte de festa major es comença a perfilar a final del segle XVIII i es consolida del tot al XIX. Fins a aquelles dates, el Corpus era l'única festa anual que reunia les condicions de participació de tota la població i d'exposi-

Tres cerimònies infonien caràcter a la festa major: l'ofici religiós, que posava en contacte la comunitat amb el personatge celestial encarregat de protegir-la; el dinar, que reunia la família i els amics; i el ball, en el qual les cèl·lules familiars s'observaven mútuament per tal d'anar preparant els nexes futurs entre els més joves. Són tres grans esdeveniments tribals en el sentit més noble de la paraula. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

VILAFRANCA DEL PENEDÈS
Festa Major

FESTA MAJOR
VILAFRANCA DEL PENEDÈS
LA MÉS TÍPICA DE CATALUNYA
29·30·31 AGOST - 1·2·3 SETEMBRE 1978

ció pública dels símbols comunitaris. El Corpus medieval era el que s'entenia en aquells temps com a màxima expressió de gran festa civico-religiosa, amb la intervenció d'elements de procedència molt diversa que es posaven al servei de l'exaltació de l'eucaristia.

Amb els nous corrents de pensament i les reformes administratives del segle XIX, els municipis, que van començar a gaudir de més independència, tenien la necessitat de cohesionar-se com a comunitats no dependents directament de tutors superiors i, per tant, van generar mecanismes d'identitat, entre els quals hi ha la festa major. Això va significar una certa dualitat pel que fa a festa grossa, atès que el Corpus i la festa major van conviure fins al final dels anys seixanta del segle XX, en què, arran del Concili Vaticà II, el Corpus va deixar de ser dia no feiner i la celebració es va circumscriure a actes religiosos a l'interior de les esglésies. Malgrat les disposicions eclesiàstiques, en algunes poblacions la festa que havia arrelat amb força era justament el Corpus i, per tant, es va mantenir viva en la seva vessant més festiva, com trobem a Sallent, o a Arbúcies, o bé amb la mateixa Patum de Berga.

Durant aquest segle i mig, el manteniment dels elements tradicionals com els gegants, el bestiar, les danses i les representacions de carrer, es van mantenir gràcies a aquesta dualitat, depenent alternativament de la parròquia o del municipi, segons el corrent de pensament polític o el sentiment religiós que hi havia en cada etapa.

La festa major no va néixer per sorpresa ni per la voluntat dels dirigents, sinó que, al tombant del segle XVIII al XIX, es va anar perfilant per la identitat local i l'assumpció popular a l'entorn d'alguna de les diades més acceptades pel poble. D'aquesta manera, trobem festes majors que són festes votades, com la Festa de Sant Sebastià, a Monistrol de Montserrat; d'altres que commemoren fets destacats per a la població, com la festa major de Santa Àgata a Prats del Lluçanès; d'altres que coincideixen amb diades principals del calendari, com la festa major de Sant Feliu de Pallerols per la Segona Pasqua, o bé en molts casos la diada del sant patró de l'església principal de la població, com la festa major de Sant Pere a Reus. La majoria de poblacions tenen dues festes majors, la que acostuma a ser la principal a l'estiu i l'altra a l'hivern, anomenada sovint festa major petita.

La diada de la festa major no sol ser una data inamovible; hi ha poblacions que n'han modificat la data per motius diversos. Vilanova i la Geltrú, per exemple, celebrava la seva festa major al gener, per Sant Antoni Abat, però el 1781, per la Mare de Déu de les Neus, a l'agost, va caure una pedregada que va deixar els camps assolats. Per tal d'invocar la protecció de la Mare de Déu, van canviar el dia de la festa major de Sant Antoni Abat pel de la Mare de Déu de les Neus.

L'arribada dels ajuntaments democràtics i la recuperació de les tradicions va significar un revulsiu per a les festes majors. Els elements tradicionals que ja existien van prendre una rellevància identitària al mateix temps que es recuperaven danses, figures de la festa i tradicions, a vegades perdudes des de feia segles. Una bona mostra de l'interès per nodrir les festes d'elements tradicionals, la tenim en l'elevat nombre de gegants existent actualment, que supera els tres mil, repartits entre set-centes poblacions, mentre a l'any vuitanta eren un deu per cent d'aquesta xifra. Les poblacions que ja tenien una festa major tradicional han reforçat els seus continguts, però també han restituit elements que existien anteriorment, i fins i tot n'han creat de nous, emparats en la participació popular de persones i entitats. L'esforç fet per Tarragona per nodrir el seu seguici amb figures, balls i representacions, ha estat un èxit gràcies a la implicació de barris i entitats.

Podríem dir també que la cultura popular s'ha posat de moda, malgrat que els mitjans de comunicació fan un cas relatiu a les tradicions, i se centren en temes que consideren més moderns. El secret rau en el fet que, mentre les modes globalitzadores generen productes respecte als quals la gent només pot ser consumidora, la cultura popular permet ser-ne protagonista, alhora que implica i reforça el sentiment de pertinença a la comunitat. La gent hi veu la possibilitat de sentir-se partícip d'un símbol d'identitat local, però també la possibilitat de pertànyer a un col·lectiu en compartir una activitat i un espai de relació.

El programa de la festa major

No hi ha cap norma que disposi que totes les festes majors hagin de tenir la mateixa estructura, però hi ha uns trets comuns, com també, des de la florida

de les tradicions, un seguit d'actes que han pres una popularitat inusitada.

D'entrada hem de diferenciar en una festa major els actes lúdics purament de consum dels que són més o menys tradicionals, però que reforcen el sentit de cohesió. Totes les festes tenen una oferta de consum d'acord amb les possibilitats econòmiques de la població, com concerts de música, teatre, animació infantil... Una programació que any rere any acostuma a variar segons la moda. Entre aquesta mena d'oferta, cal destacar el ball, ja que, encara que la orquestra sigui contractada com qualsevol altra activitat de consum, mai ha faltat en les festes i sempre gaudeix d'una popularitat destacada.

Dins dels programes trobem un seguit d'actes culturals i esportius, molts d'ells organitzats tradicionalment per les entitats com a aportació a la festa major, però en general amb una incidència de participació limitada a poca gent, a part del mateix col·lectiu que l'organitza. També hi ha actes més populars que formen part del programa de la festa major que podrien realitzar-se en qualsevol altra data, com les curses populars, vermutos i àpats populars, les bicicletades, els concursos de pesca... Altres actes rellevants en una festa major són els institucionals, que no formen part dels actes tradicionals perquè es tracta d'actes puntuals, com les inauguracions de places o edificis; o bé d'actes reservats a una participació seleccionada, com les recepcions oficials de l'Ajuntament.

L'eix identitari de la festa major, el configuren els actes que, per la seva concepció tradicional i sobretot patrimonial, tenen un ritual i una litúrgia.

Repic de campanes. Antigament el repic de campanes, acompanyat del galejar d'escopetes, anunciava als masos i a les poblacions veïnes que començava la festa major. Un cop perduda aquesta utilitat pràctica, els repics de campanes que avui es fan a l'inici de la festa són el manteniment de la tradició. En general, també acostumen a repicar les campanes per anunciar l'ofici solemne.

Pregó. El pregó és un acte simbòlic d'obertura de la festa. El pregoner habitualment és escollit per l'ajuntament amb la intenció d'honorar-lo i que, amb el seu parlament, glossi la festa i la població.

Cercavila. És la mostra itinerant pels carrers de la població de les figures (gegants, dracs, àligues, nans...), les danses (gitanes, cercolets, bastons...), representacions (diablers, Serrallonga, moixigan-gues...), construccions (castells, falcons...), músics (grallers, bandes de música, cobles...).

Seguici solemne o processó. És similar a la cercavila, però amb la participació de les autoritats, guàrdies de gala, penó, relíquies, convidats i tots els símbols locals de la població. Normalment l'itinerari, més o menys dilatat, és el trajecte que va de l'ajuntament a l'església o a la inversa. La seva característica principal i que el diferencia de la cercavila és la solemnitat amb què es desenvolupa i la participació de símbols comunitaris institucionals.

Ofici solemne o de festa major. És la missa solemne que es fa en honor dels patrons el dia central de la festa, al migdia i abans dels actes centrals. A vegades es clou amb el cant dels goigs, i hi participen les màximes autoritats religioses de la població. Dins de la festa poden haver-hi altres oficis, vespres o actes religiosos populars.

Actes rituals. Són els del dia central de la festa, gairebé invariablement després de l'ofici solemne. Acostuma a fer-se un seguici dels elements tradicionals que també participen en la cercavila o altres actes, i amb l'actuació principal dels mateixos. El punt culminant són aquestes danses de gegants, de nans o de bastoners, per citar-ne algunes, i el moment d'executar la dansa tradicional de la població, que segons el lloc s'inicia amb la participació de les autoritats. Bons exemples en són la Dansa de Castellterçol o el Ball de Plaça de Terrassa. Un cop acabats els balls, a les poblacions on és tradicional i des de la popularització dels castells també a molts altres llocs, és el moment de l'exhibició casteller.

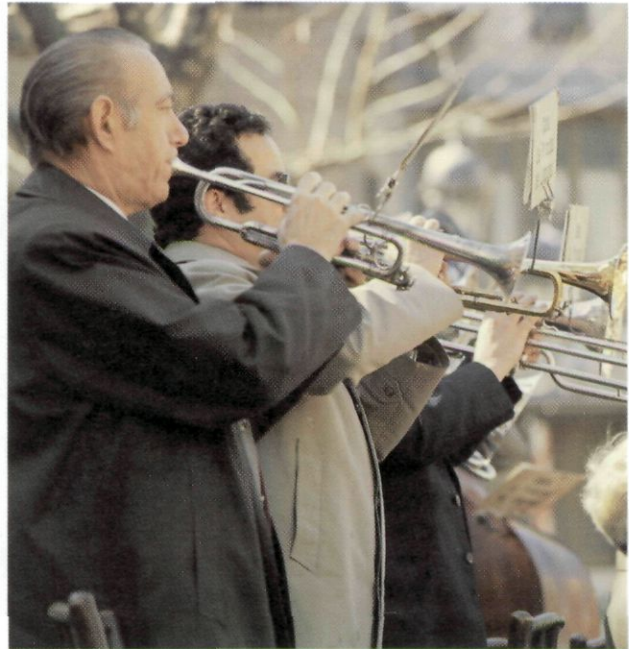
Hi ha poblacions en les quals les danses rituals es repeteixen o es complementen l'endemà, com podria ser el cas de la Matadegolla de Sant Feliu de Pallerols o la mateixa Dansa de Castellterçol, ja esmentada, que s'executa el dia següent amb el Ball del Ciri.

Ball de l'àliga. Mereix un esment especial la dansa d'aquesta figura pel significat simbòlic que té. A l'Estat Mitjana s'honorava els visitants il·lustres oferint-

los aquest ball com a màxim obsequi; justament per la seva importància, el càrrec de ballador de l'àliga era l'únic que s'obtenia per oposició. A la majoria de les poques poblacions on s'ha conservat o recuperat, és possiblement el moment més solemne de la festa. Per copsar la intensitat simbòlica del ball, només cal donar un cop d'ull a la plaça de Sant Pere de Berga per la Patum, o a l'església de Santa Maria de Badalona, quan l'àliga balla en ple ofici de festa major.

Tronada i castell de focs. Sense ser actes rituals amb una càrrega simbòlica similar als que hem esmentat, acostumen a ser, un o tots dos, actes indispensables en qualsevol festa major. Especialment el castell de focs acostuma a ser l'acte més multitudinari i amb més seguiment popular.

Festes de foc, trobades de gegants, de danses, de bestiar... A partir de la consolidació de les festes majors, moltes poblacions han incorporat trobades de nans, de gegants, certàmens de música tradicional, correfocs i festes de foc, recitals de danses tradicionals... En general no són actes patrimonials, si bé a molts llocs, on se celebren des de fa temps, han pres una dimensió tradicional i, pels elements que hi participen, un contingut patrimonial.

Sardanes a Sarrià. La cobla.
(Foto Ramon Manent)

Altres models de festa

D'altres festes que han emergit amb inusitada força són les trobades de cases regionals o d'altres cultures i realitats existents al país, com pot ser el Dia de Galícia, en el qual es reuneixen el bon nombre d'entitats gallegues que conviuen amb nosaltres. O també la *Feria de Abril de Catalunya*, per la qual passen un bon nombre de persones, malgrat que l'organització tendeixi a inflar les xifres i s'hagi polititzat, atès que s'ha convertit en un aparador de tota la classe política catalana i, per tant, camp de conreu de tots els mitjans de comunicació. Prenent com a model l'existència d'aquestes festes, no seria gens estrany que qualsevol dia aparegués una festa d'aquestes característiques en la qual es reunissin tots els immigrants magribins.

L'època moderna ens ha portat altres models de festa que abans no existien o bé que no tenien ni el caire ni la dimensió que tenen actualment. Per exem-

Festa Major de les Santes, a Mataró. (Foto Ramon Manent)

La diada castellera de la festa major de Vilafranca del Penedès és, junt amb la de Santa Úrsula a Valls, la fita màxima del món casteller. (Foto Kurimoto, Alfa-Omega)

Esforç col·lectiu, integració individual, sentiments a flor de pell, comunió amb els espectadors: els castells, més que veure'ls, cal viure'ls. **Josep Bargalló**, *Quaderns de Cultura Popular, 2. El fet casteller*.

Carrer de la Providència, guarnit amb motiu de la festa major de l'antiga vila de Gràcia. (Foto Josep Moragues, Alfa-Omega)

ple, han proliferat les festes comarcals i intercomarcals, a partir d'un àmbit concret de la cultura popular i amb un marcat sentit d'interrelació territorial, com pot ser la Trobada Castellera de l'Eix, la Pubilla Geganterera del Maresme, la Trobada de Corals Catalunya-Centre...

Aquestes trobades eren festes inexistents fins als anys vuitanta, si bé ara han pres una gran magnitud i continuen creixent. En aquest cas, la identitat i el sentit de pertinença aconsegueix una doble funció en un fenomen semblant al que van experimentar els Cors de Clavé al final del segle XIX. Per una banda, cada entitat representa la població a la qual pertany davant la resta de col·lectius assistents; per l'altra, expressa el sentit de pertinença a l'àmbit de l'activitat que desenvolupa i es relaciona amb d'altres que tenen la mateixa dedicació. Amb la denominació de nacional, o amb l'afegit de Catalunya, es fan trobades de tot l'àmbit nacional de bastoners, gegants, nans, cavallets, balls de cascavells, bandes de música, nans i cap-grossos, balls de gitanes, esbarts, diables,

satanassos dels pastorets, armats i manaies... També s'organitzen trobades d'àmbit nacional amb condicions específiques, com les de diables històrics, de gegants centenaris, de colles castelleres de la gamma de nou pisos...

La globalització indubtablement ens portarà noves formes festives, com ja ens les està portant el fenomen d'identitat cultural com a atractiu turístic. Segurament es produiran canvis a causa de la influència anglosaxona o de les tradicions aportades per les cultures immigrants. També els corrents de la moda ens portaran noves formes de vida que, en alguns casos, adoptarem fins a fer-les tradicionals. Hem d'estar oberts a tots els canvis que ja es produeixen i que es produiran per la interrelació cultural, hem de ser acollidors amb les tradicions d'altres cultures, però sempre vetllant que el llegir no ens faci perdre l'escriure. Catalunya compta amb un patrimoni immaterial excepcional, que hem de preservar, mantenir i potenciar, perquè és l'essència de la memòria col·lectiva de la nostra manera de ser.

Les festes locals

Albert Rumbo i Soler

Àmbit d'influència de les festes

De per si, el terme *fiesta* comporta la presència i participació de diverses persones. Com a mínim dues, perquè per més que algú pensi que pot celebrar una festa tot sol, aquesta singularitat va en contra del mateix concepte de festa. Per poder considerar una festa com a tal, com a mínim hi ha d'haver dues persones celebrant-la i compartint-la, perquè, entre moltes altres coses, la festa significa la celebració d'un determinat esdeveniment amb la comunitat que sent aquest fet com a propi. I és en aquest sentit que la festa esdevé un dels paràmetres definidors d'aquell grup humà que la celebra, grup que pot estar format per dues, mil, cent mil o sis milions de persones, però mai per un individu sol, cosa que anorrearà el concepte de comunitat i, per extensió, el de festa.

Partint d'aquesta premissa bàsica podem classificar les festes que es desenvolupen al nostre país en festes familiars, festes locals, festes comarcals i intercomarcals i festes nacionals. Les familiars serien aquelles celebracions que es desenvolupen amb la família i el nucli d'amistats més properes com a molt. Solen ser celebracions íntimes i intimistes, i moltes d'aquestes estan centrades en el cicle de la vida o en festivitats tradicionals que han arrelat especialment en l'àmbit familiar. Entre les centrades en el cicle de la vida hi trobaríem els bateigs, les primeres comunions, els casaments i els enterraments. Pel que fa a les festivitats tradicionals en què la família té un protagonisme important, hi podríem incloure la major part de celebracions nadalenques i els actes relacionats amb les festivitats de Tots Sants i el Dia de Difunts. Malgrat tot, però, com que les festes són ens vius que s'adapten constantment al període que els toca viure, es pot esdevenir que manifestacions po-

pulars transcendeixin un àmbit per passar a formar part d'un altre de més ampli o, a l'inrevés, es reclouguin i es converteixin en celebracions que tenen lloc en un àmbit més restringit. Així, per continuar amb els exemples que acabem de posar, durant les festes nadalenques tenim actes essencialment familiars, com el dinar de Nadal, i altres de més comunitaris, com pot ser el cas de la Missa del Gall. D'altra banda, la Castanyada cada cop més va deixant de ser una celebració familiar per esdevenir comunitària.

Les festes locals o comunitàries són aquelles celebrades per una col·lectivitat en un espai físic concret i determinat que habitualment sol coincidir amb el terme municipal. Són celebracions on els membres d'aquesta col·lectivitat se senten identificats amb la resta de membres i amb el mateix ritual festiu, i que reuneixen en un mateix grup diferents estrats i classes socials i diverses generacions. En un principi, les festes majors serien un exemple clar del que acabem d'exposar, de la mateixa manera que el Corpus ho fou en temps pretèrits. Però no només les festes majors presenten aquesta dimensió comunitària, sinó que hi ha altres manifestacions populars que també l'han assolit. Seria el cas, entre moltes altres, del Carnaval de Solsona, de la Festa del Pelegrí de Tossa o de la plantada i la crema de l'Haro de Les, per bé que aquestes dues darreres han esdevingut celebracions amb categoria de festa major.

Les festes comarcals i intercomarcals són aquelles en què la comunitat o col·lectivitat que les celebra també pertany a un espai físic concret i determinat, per bé que aquest espai inclou diversos termes municipals. Aquests termes municipals poden pertànyer a

A l'edat mitjana, les bèsties complien una funció simbòlica i didàctica... Els elements del bestiari eren considerats alhora tractats de naturalisme i manuals de comportament. **Jan Grau**, *Quaderns de Cultura Popular*, 4. *Les figures de la festa*

Durant el segle xv apareixen gegants i bestiari a tot Europa, relacionats amb les processons del Corpus. Els tres personatges més representats en aquests gegants europeus són Goliat, Sansó i sant Cristòfol. **Jan Grau**, *Quaderns de Cultura Popular*, 4. *Les figures de la festa*

El franquisme, conscient del valor identitari dels elements festius tradicionals, va imposar molts gegants que representaven els Reis Catòlics. Concentració o trobada gegantera. (Foto Ramon Manent)

la mateixa comarca administrativa, a una comarca natural o a diferents comarques. Ara bé, allò essencial continua essent, com passa amb les festes locals, la identificació amb la resta de celebrants i amb la celebració. Un bon exemple d'aquestes manifestacions populars serien els aplecs i romiatges on es reuneix, el mateix dia, gent de poblacions diferents. Podria ser el cas dels aplecs de Santa Caterina a Torroella de Montgrí, del Sant Crist a l'Ermita i al Castell de Mur, dels Francesos a Sant Aniol d'Aguja o dels vigatans a Sant Segimon. En aquest sentit, el que fa festa és l'aplec i no només l'indret, ja que si un determinat lloc convoca diversos aplecs en dies diferents i amb participants també diferents, ens podem trobar davant de celebracions locals. Seria el cas del Santuari de Falgars, al Berguedà, on el dilluns de Pasqua Granada i el 8 de setembre s'aplega la gent de la Pobla de Lillet, i el diumenge més proper a l'11 de maig, la de Sant Julià de Cerdanyola.

Finalment, tenim les festes nacionals. Aquestes són les que tenen incidència a tot el país, però que responen a les idees ja expressades de sentiment de pertinença a una mateixa col·lectivitat, per més gran que aquesta sigui. A Catalunya, les festes nacionals més destacades serien les dels dos patrons del nostre país, Sant Jordi i la Mare de Déu de Montserrat (molt més la primera que no pas la segona, potser pel seu major arrelament i antiguitat), la de Sant Joan i la Diada de l'Onze de Setembre. Al costat d'aquestes, hi ha festivitats celebrades arreu del país i que, en realitat, no deixen de ser celebracions nacionals, com ara la Nit de Reis.

Entre les festes nacionals esmentades, les més tradicionals són la de Sant Jordi, tot i no ser festa laboral, i la de Sant Joan, celebrada pels nostres avantpassats molt abans que el nostre país existís com a tal. La Diada de l'Onze de Setembre respon a un exercici de memòria i commemoració històrica, però està mancada de contingut tradicional. Per la seva banda, la Mare de Déu de Montserrat fou nomenada patrona de Catalunya l'any 1881, en ple moviment de la Renaixença. Els condicionants polítics de l'època, juntament amb l'innegable simbolisme de la muntanya de Montserrat i el llegendari que porta implícit, feren que la diada de la Mare de Déu passés del 8 de setembre (dia que la tradició li atorgava, ja que aquest és el dia de les marededéus trobades) al 27 d'abril,

ben a prop del patró sant Jordi. Malgrat tot, però, la major part de poblacions catalanes continua considerant com a patrona la Mare de Déu de torn, venerada en el santuari marià més proper, cosa que respon a un culte i una tradició locals molt més antics i arrelats.

A banda de les quatre categories festives de les quals acabem de parlar, al llarg del territori trobem celebracions locals que han esdevingut tradicionals o amb incidència nacional, i festivitats nacionals que en un indret concret han generat unes característiques remarcables i uns trets diferencials que han acabat generant celebracions locals distintes, per bé que emmarcades dins la celebració nacional de la qual neixen. Els motius que afavoreixen aquests canvis són diversos i molt variats, i poden anar des del turisme fins a la reivindicació política, segons el lloc al qual fem referència i segons el tipus de celebració que s'hi hagi vist afectada. Sense entrar a valorar aquests motius, com a exemple de celebració local que ha agafat volada nacional podem destacar la Patum de Berga. Per la seva banda, entre les festivitats que se celebren a tot el país i que en determinats indrets han acabat conformant singularitats remarcables trobem la Setmana Medieval de Montblanc, que durant la setmana de Sant Jordi celebra la capital de la Conca de Barberà, o les Falles d'Isil dins la celebració de la Nit de Sant Joan.

Del Corpus a la festa major

Comentàvem al darrer apartat el fet que la festa major és el símbol per antonomàsia de les festes locals o comunitàries, per bé que antigament aquesta funció l'havia tinguda la festivitat del Corpus Christi, veritable festa major de la Cristiandat durant gairebé cinc centúries. I és que en aquest sentit podem afirmar que la festa major, tal com la coneixem avui i entesa d'una forma genèrica, ha acabat essent la substituta, o la continuadora, segons es prefereixi, del Corpus.

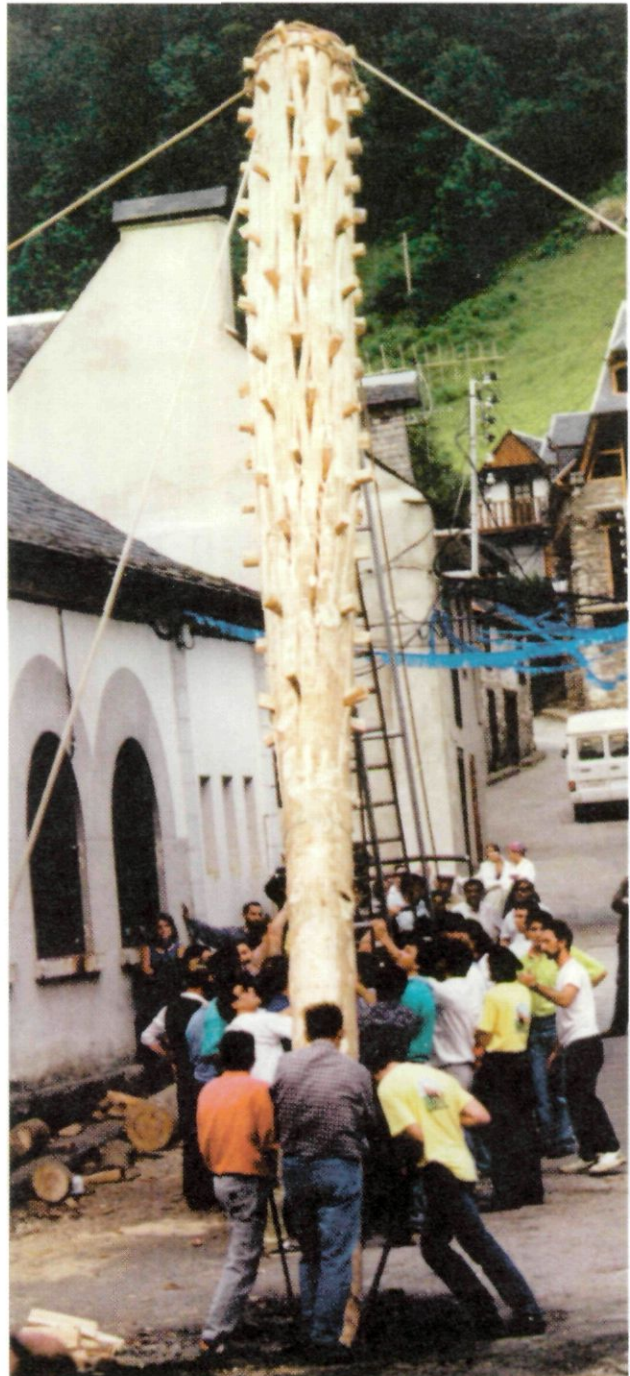
En realitat, el Corpus, festa en honor de l'Eucaristia que l'any 1262 el papa Urbà IV va fer extensiva a tota l'Església, nasqué com a festa total en tots els sentits. En primer lloc, complia la funció que avui en dia fan les festes majors, quant a celebració comunitària i col·lectiva, amb un programa d'actes lluït i ex-

traordinari, sobretot si tenim en compte que antigament les festes majors es limitaven moltes vegades a un ofici solemne, una processó estrictament religiosa i poc vistosa i, com a molt, un ball o algun altre acte lúdic per cloure la diada. El Corpus no, el Corpus representava la festa gran: un ofici encara més solemne, una processó completa i engrescadora per a la població, i la participació d'absolutament tothom a la celebració. I és que, tal com reflecteixen les antigues cròniques barcelonines, «a la processó hi assistí el bisbe, i del bisbe en avall, tothom».

Per la seva banda, la processó del Corpus, que variava molt en nombre de participants depenent de la població on se celebrava, devia ser en temps pretèrits un veritable espectacle; un desfilar continu de personatges i representacions que, tenint en compte els migrants mitjans de distracció de què disposava la població d'aleshores, devien ser rebuts com un veritable mannà festiu. I és que en aquest sentit, la processó del Corpus dels segles XIV i XV pot ser considerada com el primer vídeo de la història, ja que els espectadors veien passar davant seu els diferents passatges que conformen les Sagrades Escripures sense necessitat de llegir-les, cosa que, dit sigui de passada, la immensa majoria de la població tampoc no hauria pogut fer a causa de l'analfabetisme generalitzat de l'època. Com a exemple podem esmentar la processó del Corpus de Barcelona de l'any 1424, en la qual participaren fins a un total de cent cinc representacions diferents, algunes de les quals eren interpretades per un o dos actors i d'altres portaven un elenc de gairebé un centenar de personatges. És per això que si la Passió és considerada la gran obra del teatre medieval català (representada en un escenari convencional), la processó del Corpus seria l'obra cabdal del teatre medieval català de carrer, una obra itinerant i que es podria relacionar amb els grups actuals que es dediquen a fer teatre al carrer.

Fos com fos, però, el cert és que el Corpus reunia tots els ingredients per constituir la festa principal dels diferents pobles, viles i ciutats de Catalunya, amb una participació total i comunitària, i amb un programa d'actes extraordinari.

Aquesta celebració va tenir la seva època de màxim esplendor a Catalunya durant els segles XIV, XV i XVI. La progressiva pèrdua del significat religiós dels dife-

L'home rendeix culte a la vegetació a través d'un arbre que representa tota l'espècie. **Xavier Fàbregas**, *Les arrels llegendàries de Catalunya*.

Plantada de l'Haro, gran tronc d'arbre asclat, tasconat i coronat de flors que es cremarà durant les Festes del Foc de Lés, a la Vall d'Aran. (Foto Jan Grau)

Sant Jordi és la gran diada cívica de Catalunya. Les parades que omplen la Rambla barcelonina són el símbol de la presència del llibre als carrers de totes les poblacions del país.
(Foto Banal, Alfa-Omega)

rents entremesos que participaven a la processó va comportar les primeres crítiques i prohibicions eclesiàstiques (Concili de Basilea, 1431-1435), per bé que la celebració va resistir sense massa problemes fins a mitjan segle XVI, moment en què se situen les disposicions emanades del Concili de Trento (1545-1564) i les primeres prohibicions conegudes al nostre país (Concili de la Tarraconense, 1564).

Tot i això, gràcies en gran part a la tasca dels gremis i les confraries, el Corpus va allargar la seva època de florida fins al segle XVIII, quan l'entronització dels Borbons després de la Guerra de Successió també va afectar, com no podia ser d'una altra manera, la nostra cultura popular. El Decret de Nova Planta, a banda de significar la pèrdua de les nostres institucions de govern, de les llibertats polítiques i de constituir un intent de ferir de mort la llengua catalana, va assajar de controlar la societat civil catalana, motiu pel qual els béns dels gremis foren confiscats, i entre ells la imatgeria festiva, que va passar a mans dels ajuntaments de l'època, que és tant com dir a mans borbòniques. Durant la resta del segle XVIII va continuar havent-hi prohibicions de tot tipus, entre les quals la més destacada va ser la Reial cèdula de 1780, que prohibia la presència dels entremesos en actes religiosos.

Davant d'aquest panorama, les antigues representacions processionals es varen anar adaptant i, cada vegada més, varen esdevenir celebracions cíviques i populars, entre elles la festa patronal de la població, veritable antecedent de les actuals festes majors. Era lògic i normal que aquells elements festius que ja s'havien fet un lloc en l'imaginari popular i tradicional de les diferents poblacions catalanes participessin a les seves diades principals, i molt especialment a la festa dedicada al patró o patrons del municipi. Malauradament, alguns elements festius no sobrevisqueren a les prohibicions.

Esdeveniments com els conflictes polítics del segle XIX (on no hi hagué generació que no patís una guerra), l'important canvi social que suposà la industrialització, el naixement de l'associacionisme en el sentit modern del terme (societats obreres, ateneus, entitats excursionistes i Cors de Clavé), i el fort impuls polític, social i cultural que va suposar la Renaixença implicaren que les idees nacionals, laiques i li-

berals anessin triomfant progressivament a casa nostra. Tot plegat dibuixava una nova societat i alhora una nova visió del fenomen festiu al nostre país, de manera que les festes dels barris tradicionalment vinculades al Corpus començaren a ser organitzades pel poble; els gegants (l'element festiu que va sobreviure millor) ja no depenien només d'ajuntaments i parròquies, sinó que els mateixos barris i algunes societats i confraries se'n feren càrrec; i el concepte de festa major tal com l'entendem actualment va néixer llavors, impulsat sobretot per la Renaixença.

En definitiva, podem afirmar que s'esdevingué una conjuntura en la qual el poble va integrar tots els elements festius que formaven part de la processó del Corpus, i el mateix sentiment comunitari i col·lectiu que aquesta comportava, a altres manifestacions populars, el màxim exponent de les quals és la festa major, celebrada la diada del sant corresponent des de temps immemorial, però nascuda com a tal a mitjan segle XIX.

D'aleshores ençà, i amb més o menys alts i baixos, segons el règim imperant, el procés ha continuat pel mateix camí. Sens dubte, el cop de gràcia que va acabar d'enaltir la festa major com a gran esdeveniment de caràcter local i comunitari en detriment del Corpus fou la reforma litúrgica impulsada pel Concili Vaticà II (1962-1965), que recomanava defugir els signes externs, la qual cosa va fer desaparèixer del carrer les manifestacions religioses que tant havien ajudat a forjar això que denominem religiositat popular. Després de la reforma del Vaticà II, el fet que el Corpus deixés de ser festa laboral (1980) va reblar el clau de l'oblit. Així, els gegants, els dracs, les àligues, les mulasses, els diables, les danses i un llarg etcètera de representacions festives sobrevisqueren al Corpus i continuaren, i encara continuen, essent les protagonistes de celebracions com la festa major.

Tots aquests elements festius i els actes que caracteritzen les nostres festes majors actuals (i no només aquestes) han acabat esdevenint elements locals d'identitat comunitària i col·lectiva. I ja no es tracta només del fet que la gent d'una determinada població s'identifiqui amb els «seus» gegants (cosa que, pel simple fet de considerar-se'ls seus, estableix uns vincles d'identificació amb la resta de membres que comparteixen aquests sentiments i amb el mateix ri-

Processó del Corpus de Berga, als anys cinquanta. (Foto arxiu Albert Rumbo)

tus festiu), sinó que també cal tenir en compte que en diversos indrets de Catalunya trobem elements més o menys antics i més o menys propis que són veritables vincles aglutinadors de la col·lectivitat, alhora que tenen una funció integradora dels nouvinguts a la comunitat. I és que, tal com escriví mossèn Josep Armengou, «les tradicions comunitàries cohesionen els pobles i els mantenen viva la consciència de llur personalitat».

Entre els molts casos d'actes que han esdevingut símbols d'identitat d'una determinada població que trobem arreu del territori podríem destacar la Dormida dels Gegants de Mataró durant la festa de les Santes; la Tronada de la festa major de Reus; la Ballada de l'Àliga davant la Mare de Déu a la plaça del Blat durant les Festes Decennals de la Candela de Valls; el Cant de l'Apostolat a l'església de Sant Pere abans de la sortida de la Processó dels Dolors de Besalú; l'entrada de Sant Fèlix durant la festa major de Vilafranca del Penedès; la sortida del Tabal anunciant que un any més a Berga es farà Patum; o la ballada de les sardanes *La festa major* i *La processó de Sant Bartomeu* durant la festa major de Sitges.

També diverses figures del bestiar festiu poden ser considerades elements d'identitat local. Els gegants d'Olot, el drac de Vilafranca del Penedès, la mulassa de Reus, les àligues de Berga, Solsona i la Bisbal d'Empordà, lo marraco de Lleida i la cuca fera de Tortosa, en serien un bon exemple. I, per posar uns exemples musicals, només cal que aprofitem tot un seguit de melodies que han esdevingut veritables cançons locals, les més escoltades i sentides que s'interpreten durant les festes, malgrat que tinguin una procedència molt llunyana; seria el cas de la marxa militar *El Turuta* del Carnaval de Vilanova i la Geltrú i dels passosdobles *Amparito Roca*, durant les festes de Santa Tecla a Tarragona; *El Bequetero*, a les festes de les Santes de Mataró; i *El Patumaire*, nascut de la fusió d'*El Algabeño* i *El arte taurino*, de la Patum de Berga.

Festes Tradicionals d'Interès Nacional

El 30 de setembre de l'any 1983, el Govern de la Generalitat de Catalunya va crear, mitjançant l'aprovació del Decret 413/1983, la qualificació de Festa

Tradicional d'Interès Nacional. Amb aquesta institució es pretenia reconèixer tot un seguit de «manifestacions culturals consistentes en una representació concreta, que tinguin una continuïtat secular, unes dates de celebració periòdica i un local o un escenari determinats». El mateix Decret atorgava els primers reconeixements: la Passió d'Esparreguera, la Passió d'Olesa de Montserrat, la Processó i la Dansa de la Mort de Verges, i la Patum de Berga.

Uns anys més tard, el 16 de novembre de 1994, el Govern de la Generalitat va aprovar un nou decret, el 319/1994, que és el que regula actualment la declaració de Festa Tradicional d'Interès Nacional. Així, per tal que una celebració obtingui aquest guardó, cal que hi hagi una continuïtat històrica; uns valors culturals propis i característics de l'àmbit on se celebra; un important arrelament a la col·lectivitat que la celebra; uns espais determinats de representació; uns personatges o elements propis que responguin a una estructura o siguin equivalents a un simbolisme característic del fet que origina la festa, i una entitat pública o privada que en garanteixi la continuïtat.

La primera intenció del Govern de la Generalitat no era cap altra que reconèixer i premiar aquelles festes que, per una notable antiguitat, per unes característiques úniques o molt especials, i per una extraordinària singularitat en qualsevol àmbit, es poguessin qualificar de rellevants, excepcionals, especialment arrelades i pràcticament úniques. En poques paraules: d'interès nacional. Inicialment havien de rebre aquest distintiu aquelles festes que constituïssin manifestacions folklòriques singulars i excepcionals, i que fossin conegudes arreu del territori. El resultat, en definitiva, havia de ser una acurada selecció del calendari festiu català.

Malgrat aquest objectiu primer, però, el cert és que les darreres nominacions dutes a terme per la Generalitat no han estat exemptes de polèmica, en part perquè diversos sectors relacionats amb la cultura popular i tradicional del país han considerat que alguns reconeixements no eren prou merescuts, i en part perquè hom creu que abans de lliurar alguns dels darrers guardons se n'haurien d'haver lliurat altres. És a dir, que, a la relació actual de Festes Tradicionals d'Interès Nacional, hi figuren celebracions amb menys mèrits que d'altres que no hi consten. A més, determi-

Cuca fera de Tortosa.
(Foto Arxiu Joan Amades -
CPCPTC)

nades veus han atribuït alguns dels reconeixements a la voluntat que també en el camp festiu hi hagi un cert equilibri territorial i, a la vegada, han criticat que determinades manifestacions populars que no són massa ben vistes hagin estat bandejades, com podria ser el cas de les festes de bous de les terres de l'Ebre.

Sigui com sigui, però, fins al moment present han estat distingides com a Festa Tradicional d'Interès Nacional per la Generalitat de Catalunya vint-i-sis festes locals catalanes. Per la importància del reconeixement i, més especialment encara, per la transcendència d'aquestes celebracions, identitàries per la comunitat que les ha custodiat i ens les ha llegat, i veritable patrimoni històric, cultural i festiu català, a continuació fem una breu presentació de cadascuna d'aquestes festes per estricte ordre cronològic de celebració, seguint el cicle festiu anual.

Festes Decennals de la Mare de Déu de la Candela de Valls (Alt Camp)

Se celebren cada deu anys, tots els anys acabats en 1, des del 1791, de resultes d'un vot de poble. Tot i que la data central de la celebració és el 2 de febrer, festivitat de la Mare de Déu de la Candela, du-

rant força dies abans i després d'aquesta data una multitud ingent d'actes transformen la ciutat de Valls. Entre tots els esdeveniments festius cal destacar la solemne processó votiva que té lloc el mateix dia 2 al vespre, en la qual participen totes les associacions i entitats vallenques amb el seu corresponent penó, i en el transcurs de la qual l'àliga balla davant la Mare de Déu al Pati i a la plaça del Blat. Al final de la processó, la bandera de la ciutat és portada per l'autoritat de major rang que es trobi a Valls. I, atès que es tracta de Valls, hom tampoc no pot oblidar l'exhibició casteller. Mentre duren les festes, pràcticament tots els balcons de la ciutat llueixen el tradicional domàs blau cel, i a tot arreu es poden apreciar grans il·luminacions. (Aquesta celebració fou declarada Festa Tradicional d'Interès Nacional el 5 de juny de 1991.)

Fira de la Candelera de Molins de Rei (Baix Llobregat)

Més de cent cinquanta anys d'història és el bagatge d'aquest certamen firal, que, amb el pas del temps, ha esdevingut una celebració popular que va molt més enllà de la simple activitat econòmica que l'originà. La Fira de la Candelera se celebra cada primer cap de setmana de febrer i els actes que inclou

El tradicional ball de l'àliga de les Festes Decennals de la Candela, de Valls. (Foto Jan Grau)

Festa dels Traginers de Balsareny. Cursa de cavalls. (Foto Jan Grau)

es poden classificar en dos grans grups. El primer seria l'estrictament econòmic i firal, és a dir, aquell que mantindria l'esperit i el motiu originals a través de l'exposició de tot tipus d'elements relacionats amb sectors tan diversos com l'agricultura, la ramaderia, la indústria i el comerç. El segon tindria un caràcter més cultural, caràcter que se'n mostra a través d'una interessant i variada programació d'actes culturals, duts a terme amb la participació de les nombroses associacions existents a la població. A més, en aquesta celebració podreu contemplar l'únic camell que forma part del bestiar popular català. (Fins al moment present, la Fira de la Candelera de Molins de Rei ha estat la darrera celebració declarada Festa Tradicional d'Interès Nacional, i ho fou el 24 de desembre del 2002.)

Festa dels Traginers de Balsareny (Bages)

L'origen d'aquesta festivitat, el trobem en les tradicionals benediccions d'animals domèstics que al nostre país tenen lloc per Sant Antoni Abat, el més tradicional dels patrons dels traginers. Antigament, a Balsareny la celebració també tenia lloc aquest dia, com a mínim d'ençà del tombant del segle xx, que és de quan daten les primeres notícies que se'n coneixen. Fou a partir de l'any 1943 que la festa prengué l'estructura que ha arribat fins avui, en la qual cal destacar com a elements principals el banderer i els dos cordonistes, la cavalcada, la benedicció, la corre-guda (que abans es feia a la carretera i d'ençà del 1964 es fa a la pujada del Castell), el joc de les anelles i el ball de Sant Antoni. Actualment la festa se celebra cada any el diumenge de Sexagèsima, el diumenge de la setmana abans del Carnaval, i hom també pot trobar-hi mostres d'eines de pagès i d'antics oficis relacionats amb els animals. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Carnaval de Vilanova i la Geltrú (Garraf)

Documentat ja al segle xvii, i amb una època de màxim esplendor a mitjan segle xix, el Carnaval de Vilanova ha conservat ben vius costums i tradicions que caracteritzaren aquestes celebracions populars fins a la seva prohibició, per part del general Franco, l'any 1937. Sens dubte, hi tingué molt a veure el fet que malgrat l'esmentada prohibició Vilanova continués celebrant determinats actes carnavalescos, conve-

nimentment disfressats sota la denominació *Fiestas de Invierno*. Els actes s'inicien el dissabte previ al Dijous Llarder amb el Ball de Mantons, i a partir d'aquest dia i fins a l'enterrament de la sardina, el Dimecres de Cendra, és un no parar. A banda de xatonades, balls, mascarots, danses de Vilanova i cors de Carnestoltes, cal destacar alguns elements que han conservat la inversió de rols i l'engany, veritable essència del Carnaval: l'Arrivo, el Moixó Foguer, el Vidalot i, és clar, les indefectibles comparses i la incruenta batalla de caramels. (El Carnaval de Vilanova i la Geltrú és l'únic carnaval que ha estat declarat Festa Tradicional d'Interès Nacional, i ho fou el 24 de gener de 1985.)

Passió d'Esparreguera (Baix Llobregat)

La gran tradició passionística de Catalunya, segurament l'indret d'Europa on aquest gènere nascut del teatre medieval religiós ha gaudit de més popularitat, es veu clarament reflectida en aquesta passió. Com en d'altres indrets del nostre país, a Esparreguera la Passió se celebrava inicialment dins el recinte de l'església, posteriorment va passar al carrer i, finalment, a partir de mitjan segle xix, a l'interior del teatre. Documentada des de la primera meitat del segle xvi, actualment aquesta passió ha esdevingut un espectacle teatral impressionant, sobretot a partir dels canvis i les reformes que s'hi han produït des de la postguerra. Així, el text fou modernitzat —el text actual fou escrit l'any 1960 pel poeta local Ramon Torruella—, i avui les condicions i efectes luminotècnics, sonors i escenogràfics assoleixen un elevat grau de perfecció. Les representacions es duen a terme tots els diumenges i festius des de l'inici de la Quaresma fins a la primera setmana de maig. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 30 de setembre de 1983.)

Passió d'Olesa de Montserrat (Baix Llobregat)

Igual que a Esparreguera, a Olesa de Montserrat la Passió, considerada l'obra cabdal del teatre català, també es viu amb molta intensitat. Aquesta representació és documentada des de la primera meitat del segle xvi i actualment s'escenifica al Nou Teatre de la Passió els diumenges i festius des de l'inici de la Quaresma fins a la primera setmana de maig. Els canvis per tal d'actualitzar i modernitzar aquesta representació s'iniciaren ja abans de la Guerra Civil Es-

panyola de la mà d'en Joan Povill, director artístic de la Passió des del 1932. La versió actual data del 1948. El resultat dels esforços per modernitzar-la és una obra excepcional i gairebé perfecta des d'un punt de vista tècnic. Com també passa a Esparreguera, la participació del poble és massiva, amb la col·laboració directa d'unes vuit-centes persones. Al contrari que la vila veïna, però, a Olesa la representació es fa tota seguida (matí, tarda o vespre), i no partida. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 30 de setembre de 1983.)

Processó de Verges (Baix Empordà)

Verges conserva la més pura essència de la tradició passionística catalana, ja que la representació es continua duent a terme tal com es feia en temps pretèrits. Es fa únicament la nit del Dijous Sant; el text que s'hi recita, revisat per fra Antoni de Sant Jeroni vers el 1773, és el més antic de totes les passions catalanes; es representa al carrer, i inclou elements com la Dansa de la Mort, únic exponent conservat arreu del món d'aquestes antigues danses macabres. La representació de Verges consta de dues parts; la primera, escenificada dalt d'un cadafal a la plaça, narra els tres anys de vida pública de Crist fins a la seva condemna, i la segona, itinerant pels carrers, culmina amb la crucifixió. La il·luminació amb teies, i amb cargols al carrer dels Cargols, reforcen la sensació de trobar-nos en altres temps. La idea d'un doble final simultani i interrelacionat resulta, senzillament, una aportació teatral extraordinària. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 30 de setembre de 1983.)

Via Crucis Vivent de Sant Hilari Sacalm (Selva)

Malgrat que tinguem documentades processons a Sant Hilari des del 1731, l'origen de l'actual Via Crucis Vivent s'ha de buscar en els anys posteriors a la darrera Guerra Civil. Fou entre 1941 i 1942 quan l'aleshores vicari de la població, mossèn Francesc Carbó, va proposar de fer les estacions del Via Crucis pels carrers del poble. Aquestes primeres representacions es duen a terme el Dijous Sant fins que, l'any 1969, es passaren al Divendres. Cal destacar el fet que, ja en les antigues processons del segle XVIII, a banda dels tradicionals passos, hi ha documentats personatges de la Passió; és el que s'anomenarien misteris vivents. Actualment, aquest Via Crucis és un gran es-

pectacle en el qual es representen, de forma itinerant, catorze escenes de la Passió, que comencen amb el judici de Jesús i acaben amb la crucifixió, una espectacular escena que té lloc al turó de la Vaga. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Processó del Divendres Sant de Tarragona (Tarragonès)

Aquesta és, molt probablement, una de les principals mostres de religiositat popular tradicional catalana que es conserva avui al nostre país. Es tracta d'una processó nascuda el 3 d'abril de l'any 1550 de la mà de la Reial i Venerable Congregació de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, entitat que originàriament estava formada per espardenyers i esparters, i que s'ha ocupat d'organitzar la processó fins a l'actualitat. La Processó del Sant Enterrament, o del Divendres Sant, congrega fins a divuit germanats, gremis, confraries i associacions, cadascuna de les quals porta un o més passos, i es clou amb la bandera de la Congregació, l'arquebisbe de Tarragona i les autoritats. Marcada profundament per un estricte ordre protocol·lari imposat per una tradició llargament centenària, aquesta processó destaca per l'alt nombre de participants i de bandes de música que l'acompanyen. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Festa de l'Arbre de Maig i Ball del Cornut de Cornellà de Terri (Pla de l'Estany)

Tot i que hom ha situat l'origen d'aquesta celebració en la redempció dels anomenats mals usos feudals de l'any 1367, quan la vila de Cornellà de Terri passà a dependre directament del monarca Pere III el Cerimoniós, el cert és que tot sembla indicar que aquesta manifestació popular té unes arrels molt més antigues vinculades amb ritus arboris de fecundació de la terra. Avui, després de les interrupcions patides durant la dictadura d'en Primo de Rivera, la Guerra Civil Espanyola i la dictadura del general Franco, es poden diferenciar dues parts en aquesta festa, que té lloc cada any el Dilluns de Pasqua: la plantada de l'Arbre de Maig i el Ball del Cornut. La primera part, la que es deu remuntar a temps més pretèrits, consisteix en la plantada d'un gran pollancre o àlber, el Maig, que els homes de Cornellà han escollit el Di-

vendres Sant. A la segona, sis parelles dansen juntament amb un personatge que du unes grans banyes de boc que l'identifiquen i donen nom al ball. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Ball del Sant Crist de Salomó (Tarragonès)

Des del 1972, aquest ball parlat hagiogràfic es representa anualment els quatre primers diumenges del mes de maig a l'interior del temple parroquial. Abans, les representacions eren irregulars i intermitents, i tenien lloc pels carrers de la població. La representació narra un seguit d'esdeveniments historicolegendaris amb la finalitat que el poble conegui els miracles protagonitzats per la imatge del Sant Crist. Així, l'obra ens explica el viatge d'un personatge real, el mercader Josep Nin, que un any de fam s'embarcà amb rumb cap a Alger per portar blat. En tornar, i després de diverses vicissituds, el mercader va dur un crucifix que ben aviat va esdevenir un referent del culte local i comarcal. Dels goigs dedicats a aquesta figura en nasqué, a mitjan segle XIX, el Ball del Sant Crist, una obra que mobilitza gran part de la població: dels menys de cinc-cents habitants que té Salomó, cent vint participen directament en l'obra. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Festa major i Ball de Cavallets, Gegants i Mulassa de Sant Feliu de Pallerols (Garrotxa)

La festa major de Sant Feliu de Pallerols se celebra per la Segona Pasqua o Pasqua Granada; s'inicia el divendres i s'acaba el dimarts. Sens dubte, l'element més destacat d'aquesta festa major tradicional de la Catalunya Vella és el Ball de Cavallets, Gegants i Mulassa, conegut popularment amb el nom de Mata-degolla. A aquesta representació, símbol de la població i eix central de la celebració, només s'hi pot assistir tres vegades l'any: el dissabte de cinquagesma a les cinc de la tarda, durant la cercavila, i a les ballades del diumenge i el dilluns a les sis, a la plaça de l'Església i a la plaça del Firal respectivament. Aquest curiós ball, protagonitzat per vuit cavallets, dos gegants i una mulassa, consta de quatre danses o moviments diferents: el Ball Pla, la Mata-degolla, el Contrapàs i la Sardana Curta. No cal dir que el segon dels moviments esmentats és el que ha acabat donant nom al ball en general i, en certa manera, fins i tot a

la festa major. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

L'Aplec del Cargol de Lleida (Segrià)

Aquesta festa fou iniciada l'any 1980 per un grup de restauradors de Lleida amb l'objectiu de promoure els seus establiments amb una demostració gastronòmica, juntament amb divuit colles que l'Orde del Cargol havia reunit per passar el dia a la vora del riu Segre. Ambdós grups demanaren col·laboració i autorització a l'Ajuntament de Lleida, i la Paeria va decidir subvencionar les dues iniciatives gastronòmiques, alhora que va proposar de reunir-les en un mateix lloc. Des d'aleshores, milers de persones es reuneixen cada any al parc dels Camps Elisis durant el mes de maig per participar en aquesta interessant festa, de la qual el cargol és el principal protagonista. Lleidatans organitzats en colles i visitants gaudeixen d'un programa d'actes ben variat: concursos, audicions de sardanes, balls i revetlles, exhibicions castelleres, cercaviles i desfilades, i un llarg etcètera d'actes, entre els quals cal remarcar la Cursa de Cargols i la degustació de cargols a preus populars. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 14 de maig de 2002.)

La Patum de Berga (Berguedà)

La Patum és l'única celebració derivada de les antigues Bullícies relacionades amb el Corpus medieval que ha sobreviscut fins avui. Documentada d'ençà del 1454, va canviar l'originari nom de Bulla pel de Patum al tombant del segle XIX, denominació derivada del repicar insistent del tabal que presideix la celebració. A banda dels actes previs, la Patum té lloc cada any de dimecres a diumenge de la setmana de Corpus, dies durant els quals la festa s'apodera del carrer. A més dels elements festius que hom pot trobar en altres poblacions (nans, gegants o àliga), cal destacar l'actuació de dues comparses: la guita i els plens. La primera és una peça documentada fa gairebé quatre segles que ha esdevingut l'única mulassa del país que ha mantingut l'estructura de mula guita tradicional. Per la seva banda, els plens són, sens dubte, el major espectacle de la festa, el moment en què la plaça on es representa es transforma en un veritable infern. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 30 de setembre de 1983.)

La batalla o guerra de caramels és un dels moments culminants del Carnaval de Vilanova i la Geltrú.
(Foto Jan Grau)

Festa de les Enramades d'Arbúcies (Selva)

Directament vinculades amb el Corpus, les Enramades d'Arbúcies es continuen representant cada any, amb el format tradicional d'octava, des del diumenge de la Santíssima Trinitat fins al diumenge de Corpus. Documentades des del 1589, actualment destaquen més pel seu caràcter cívic i popular que pel seu caire religiós. Aquesta celebració consta de dues parts clarament diferenciades: les catifes de flors i les enramades. Les primeres tenen lloc, després d'intensos preparatius, el diumenge abans de Corpus, dia en què els carrers d'Arbúcies són encatifats de bon matí; a la tarda aquest art efímer és destruït per la desfilada d'elements festius. Per la seva banda, les enramades es mantenen des del dijous fins al diumenge de la setmana de Corpus, dies durant els quals els quatre barris de la població competeixen per fer una festa al més lluïda possible amb passades a la llum de les atxes, balls, sardanes i concerts. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Festa de les Enramades de Sallent (Bages)

Talment com passa a Arbúcies, també a Sallent la Festa de les Enramades es troba directament vinculada a la festivitat del Corpus Christi. Aquí, però, la festa comença el Dijous de Corpus i s'allarga fins al dilluns següent. Documentades des del segle XIV, actualment les Enramades també han canviat el to religiós per un de més lúdic i festiu. El cap de setmana anterior al Corpus es va al bosc a buscar els boixos que s'utilitzaran per guarnir i engalanar els carrers de la població, i el dimecres es comencen a col·locar, juntament amb la resta dels guarniments que durant tot l'any, amb molta paciència, han anat confeccionant els veïns. Un element diferenciador que cal destacar són els embotits, nom amb què es coneixen tot un seguit de ninots que es col·loquen per carrers i places. Aquests ninots grotescos, plens o embotits (d'aquí el seu nom) de palla, fan referència a personatges històrics o llegendaris de la vila. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 18 de maig de 1999.)

Falles d'Isil (Pallars Sobirà)

Aquesta celebració entronca amb els antics rituals precristians de culte al sol durant els solsticis. Els

preparatius per la festa comencen un mes abans de la Nit de Sant Joan amb la pujada dels nois a la muntanya d'Airoto, la posterior tallada de pins, l'escorçada dels tions i la preparació de les falles. Aquestes falles, tions d'un metre i mig aproximadament, esberlats per la part més prima i en els quals s'entatxonen teies per afavorir la combustió, resten a sol i serena fins el 23 de juny. En aquesta data són portades al Faro, on s'encenen i s'inicia el descens per la muntanya tan bon punt es fa fosc. La baixada fins a Isil queda plasmada a la muntanya durant més d'una hora per constants ziga-zagues de foc. Quan els fallaires arriben al poble amb les falles a les espatlles, les noies els ofereixen un pom de flors, coca i vi ranci. Posteriorment, les falles es llencen a la foguera de la plaça i la festa s'allarga fins a la matinada amb la ballada de danses tradicionals que foren recuperades el 1993. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 7 de juny de 1991.)

Festa major de Sant Pere de Reus (Baix Camp)

Aquesta celebració té com a dates centrals la diada de Sant Pere i la seva vigília. El dia 28 de juny, després de l'assistència de tot el seguici popular i de les autoritats locals al rés de les completes, té lloc un dels actes més esperats de la festa major de Reus: la tronada. Tan tradicional com eixordadora, tan potent com viscuda i tan senzilla com espectacular, la tronada fa que la plaça del Mercadal esdevingui un espai on els trons no et deixen sentir res més que no siguin els seus espetecs i on el fum et priva de veure-hi més enllà del mateix fum. L'endemà, diada de Sant Pere, cal destacar la processó del vespre, en la qual participa tot el bestiar festiu de la ciutat. Hi participen els diferents balls populars, els castells, els capgrossos, l'àliga, el drac i, és clar, la mulassa i els gegants. Menció especial mereixen aquests darrers; es tracta de cinc parelles de gegants, les tres més antigues de les quals són dels primers anys del segle XIX, que representen els cinc continents. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 26 de juny de 2001.)

Diada dels Raiers de la Pobla de Segur i el Pont de Claverol (Pallars Jussà)

El primer cap de setmana de juliol, des de fa un quart de segle, al Pallars Jussà se celebra aquesta diada, nascuda per recordar els temps en què el riu es

feia servir per transportar diverses matèries, especialment fusta. Tot això passava quan encara no s'havien construït les preses ni els embassaments i els rais podien circular, seguint el curs fluvial, des del Pirineu fins a la mateixa desembocadura dels rius. Aquesta diada pretén recordar aquest antic sistema de transport i els seus secrets, tant de construcció d'embarcacions com de navegació. Les embarcacions utilitzades, els rais, són fetes amb troncs lligats els uns amb els altres formant una plataforma, uns troncs que quan arribaven al seu destí moltes vegades també eren venuts. Sens dubte, a banda del taller de construcció i d'altres actes paral·lels, el plat fort de la celebració té lloc el diumenge: el descens pel riu fins al Pont de Claverol. El museu raier ens dona més informació sobre aquest antic ofici. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 25 de juny de 2002.)

Festa major de Gràcia (Barcelonès)

Al final del segle XIX, la festa major de la vila de Gràcia era considerada la més important del pla de Barcelona, i ho va continuar essent després de la seva integració al cap i casal l'any 1897. Sens dubte, l'element més destacat d'aquesta celebració és el guarniment de carrers, una activitat de la qual ja es té constància al darrer terç del segle XIX i que d'ençà dels anys vint es regula com a concurs. La Guerra Civil i la llarga nit del franquisme suposaren una important crisi per a aquesta celebració, que va passar de comptar amb una participació de més de setanta carrers i places guarnits el 1942 als quatre o cinc de l'any 1977. La recuperació de part de les llibertats perdudes i de les institucions democràtiques suposarà un nou i definitiu impuls per a la festa. Una festa que comença el 15 d'agost i dura set dies, en els quals hom pot gaudir d'un munt d'actes impressionant, atès que cada carrer n'organitza dos o tres diàriament. El darrer dia la festa es clou amb un corre-foc. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 30 de juliol de 1997.)

Festa major de Sant Bartomeu de Sitges (Garraf)

Cap al final d'agost, la vila de Sitges es transforma i deixa de ser simplement una població turística per convertir-se en un referent de la cultura popular i tradicional del nostre país. Documentada des del segle XVI, la festa major en honor a sant Bartomeu té lloc els

dies 23 i 24 d'agost. Aquesta és una de les festes majors que presenta l'esquema típic d'aquestes celebracions a la zona del Penedès històric i el Camp de Tarragona. Entre els actes que s'hi desenvolupen cal destacar l'entrada de gralles del dia 23 al migdia; la interpretació de les sardanes *La festa major* i *La processó de Sant Bartomeu* al Cap de la Vila el mateix dia; i, evidentment, les processons. Entre aquestes són remarcables la de Sant Bartomeu, celebrada la tarda del dia 24, i la Matinal, que surt a les sis del matí i que és considerada la més sitgetana de les cercaviles. Entre els entremesos i balls que participen a la festa són especialment dignes d'esment el ball de bastons i la moixiganga. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 5 de juny de 1991.)

Dansa de Castellterçol i Ball del Ciri (Vallès Oriental)

Aquestes dues danses es ballen en el transcurs de la festa major de Castellterçol, el darrer diumenge d'agost la Dansa i el dilluns següent el Ball del Ciri. Es tracta de dues danses solemnes i cerimonials que, des de les primeres notícies que se'n coneixen, del segle XVII, sempre han estat relacionades i apareixen de forma conjunta. Les interpreten sis parelles de balladors, que antigament eren els administradors que deixaven el càrrec i els que l'assumien; actualment pertanyen a un esbart dedicat exclusivament a la conservació de la Dansa i del Ball del Ciri. El diumenge, a dos quarts d'una del migdia, es balla la Dansa davant les autoritats, amb tot el cerimonial i protocol que comporta. El dilluns a la tarda es balla el Ball del Ciri, durant el qual l'antic relleu d'administradors és representat simbòlicament pel lliurament que tres de les parelles fan a les altres tres d'unes almorratxes plenes d'aigua de roses i d'uns ciris. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 8 de juliol de 1985.)

Festa major de Sant Fèlix de Vilafranca del Penedès (Alt Penedès)

Deixant a banda alguns actes preliminars, la part central d'aquesta celebració es desenvolupa entre els dies 29 d'agost i 1 de setembre; n'és el dia central el 30, diada de Sant Fèlix màrtir. Celebrada des del 1776, quan sant Fèlix fou nomenat copatró de la població, juntament amb sant Raimon de Penyafort, la festa de Vilafranca ha esdevingut el prototipus de fes-

ta major de la Catalunya Nova, ja que conserva ben vius actes tradicionals documentats des de ben antic. Els actes que hi tenen lloc són nombrosos i interessants; hom no s'ha de perdre l'exhibició castellera del dia 30 al migdia (on es reuneixen les quatre colles punteres de l'any), la processó del mateix dia al vespre, acabada amb l'excepcional entrada de sant Fèlix, i el darrer cant dels goigs en honor al sant màrtir. Un altre element a destacar és el drac, una feixuga i imponent figura del bestiar popular català que es troba documentada d'ençà del 1601. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 5 de juny de 1991.)

Festes de la Mare de Déu del Tura d'Olot (Garrotxa)

Les festes del Tura a Olot es troben documentades des del segle XIV, per bé que és l'any 1636 quan s'esmenten per primera vegada alguns dels seus actes festius. D'ençà de mitjan segle XIX l'estructura del seu programa d'actes és similar; se celebra en els dies propers al 8 de setembre, diada central de les festes. Entre els molts actes dels quals hom pot gaudir, cal destacar les cercaviles i les ballades dels *cabeçuts* (tal com anomenen els nans a Olot), els *cavallins* (cavallets) i els gegants. Totes aquestes figures, que a les cercaviles van precedides pel famós Lligamosques, un dels primers nans documentats al nostre país, han esdevingut un element indefectible dins l'imaginari popular olotí, especialment els gegants, les testes dels quals, obra de Miquel Blay i Celestí Devesa, són una veritable obra d'art. Un altre acte festiu al qual cal fer referència és el correbou, citat ja entre els actes documentats l'any 1636. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 17 de setembre de 1996.)

Festes de Santa Tecla de Tarragona (Tarragonès)

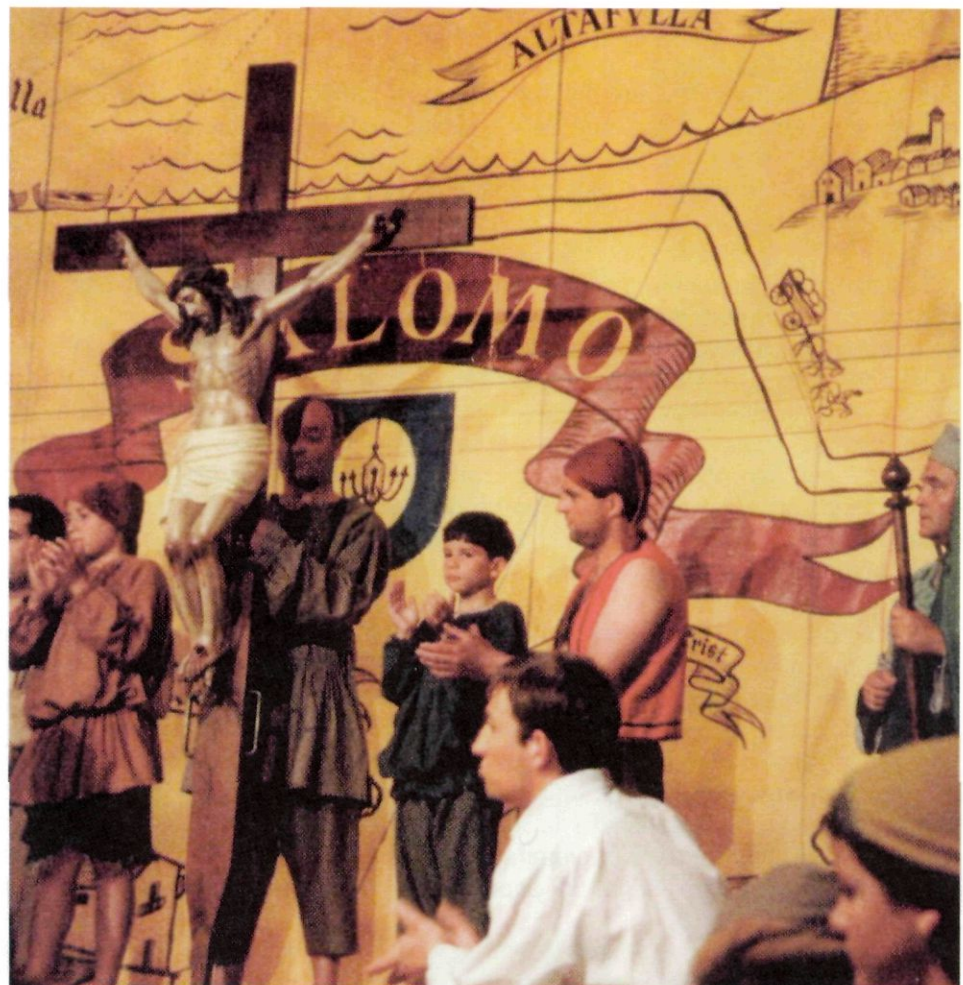
L'origen d'aquestes festes es remunta al 1321, quan va arribar a Tarragona la relíquia del braç incorrupte de santa Tecla. Durant gairebé set segles la festa ha evolucionat i s'ha anat conformant fins a esdevenir la manifestació popular que és a l'actualitat. Les festes s'inicien el 15 de setembre amb la crida, per bé que els dies principals són el 22, el 23, diada de Santa Tecla, i el 24. Es tracta d'una celebració que segueix l'esquema típic de festa major del Penedès històric i del Camp de Tarragona, en la qual hom no es pot perdre la processó del Braç de Santa Tecla del dia 23 al vespre. També cal gaudir del castell de

focs que la mateixa nit es llança des de la platja del Miracle, com també dels pilars caminants que les quatre colles castelleres tarragonines executen el dia de la Mercè al migdia. I qualsevol moment és bo per veure actuar el ball de Dames i Vells, un element festiu que actualment és únic a Catalunya, i degustar el plat típic de les festes: l'espina amb cargolins. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 6 de febrer de 1996.)

Festa del Pi de Centelles (Osona)

Aquesta celebració té lloc el 30 de desembre, dia de Santa Coloma; és documentada des del 1751, per bé que tot indica que es tracta d'una manifestació popular anterior, derivada dels antics ritus pagans de fe-

cundació relacionats amb el solstici d'hivern. Els preparatius de la festa comencen el dia de Sant Esteve, quan s'escull el pi que protagonitzarà la celebració, de tronc recte i capçada rodona i espessa, i el dia 29, quan als baixos de l'ajuntament es reparteixen la pólvora i els pistons entre els *galejadors* (que disparen salves d'escopeta contínuament). El gran dia, però, és el 30, en què, després de missa primera, la comitiva va al bosc per esmorzar i tallar el Pi. Un cop tallat, es transporta dret damunt d'un carro fins a la porta de l'església, se l'entra dins i, lligat per la part inferior del tronc, és penjat cap per avall sobre l'altar major amb cinc poms de pomes i neules lligats a la brancada. El pi es despenja el dia de Reis. (Festa Tradicional d'Interès Nacional des del 17 de novembre de 1987.)

Ball del Sant Crist de Salomó. (Foto Jan Grau)

Els símbols de la festa i la festa com a símbol

Jan Grau i Martí

Catalunya, com tots els països, compta amb uns elements simbòlics institucionals: les quatre barres, la senyera, els Segadors i l'Onze de Setembre. Com també ho són la mateixa llengua catalana, sant Jordi, la Mare de Déu de Montserrat i la Generalitat. D'aquests símbols assumits per tothom, la Diada Nacional i les dels patrons de Catalunya són dates del calendari que generen festes que se celebren, amb major o menor mesura, a tot el país. La senyera, les quatre barres i la llengua catalana són presents a pràcticament totes les festes.

Popularment s'assumeixen altres símbols, reconeguts també institucionalment pel seu valor patrimonial. De forma genèrica, la sardana, els castells, la barretina, el ball de bastons, el bestiar festiu, les danses tradicionals i d'altres manifestacions tradicionals s'identifiquen com a símbols del nostre país, i el seu valor es multiplica pel gran nombre de gent que hi participa. Estadísticament, hi ha prop d'un milió de persones a Catalunya que es relacionen amb un o altre àmbit de la cultura popular o de l'associacionisme cultural.

En l'àmbit local, l'escut de la població, el penó o bandera, o l'ajuntament, són també símbols amb incidència en aquella comunitat. Però en una societat permeable com l'actual, el que reforça el sentit de pertinença són els elements de cultura popular que es projecten arreu del país. La identitat nacional es nodreix de cada identitat local i la força de moltes identitats locals consolida la nacional, sobretot quan l'element de projecció és la cultura popular.

Els recipients on es cou aquesta identitat local són les festes i les representacions plàstiques tradicio-

nals, que es converteixen en referents. La festa és un moment culminant i excepcional de la vida del poble. El fet que elements i actes festius, fins i tot la mateixa festa, se sacralitzin i prenguin categoria de símbol aconseguix un efecte de cohesió. La festa és un trencament cíclic i preestablert del quotidià que aconsegueix una funció comunitària, per una banda amb caràcter terapèutic per als participants, tant actius com passius, i per l'altra patrimonial, ja que consolida la identitat de la comunitat.

Cal destacar la importància de la cultura popular en moments de globalització perquè contra aquest fenomen només es pot contraposar la singularitat i l'autenticitat. No és la primera vegada que ens trobem enfrontats a pressions foranes. Durant el franquisme existia una Direcció General de Cultura Popular, que la manipulava com a element de propaganda. De resultes de la pressió franquista, encara molts dels turistes que venen a Catalunya pensen que els elements propis de la cultura popular catalana són els toros, el flamenc i la paella.

El turisme és una de les principals eines de projecció, alhora que un motor econòmic del país, i el calendari festiu és un atractiu turístic de primer ordre. El calendari festiu, però, té una dinàmica econòmica pròpia. Cal tenir en compte que, al llarg de l'any, a Catalunya tenen lloc prop de sis mil festes, sense comptar el gran nombre de manifestacions festives i lúdiques que es duen a terme, o l'activitat de les més de quatre mil entitats que es dediquen a alguna activitat festiva. El panorama festiu de Catalunya, econòmicament parlant, mou xifres molt importants; calculant a la baixa, si considerem una despesa mitjana de

Quan, a causa d'una exultació interior, l'ésser humà sent l'impuls d'esplaïar-se, un dels gestos instintius primaris —és donar-se les mans i saltar fent la rotllana. La dansa és la més antiga de les arts. **Lluís Subirana.** *Quaderns de Cultura Popular, 9. La sardana*

Aplec de Calella de la Costa, al Maresme. (Foto Ramon Manent)

quinze mil euros per festa, descobrim que es mouen més de setanta milions d'euros, a més del moviment econòmic que genera cada entitat que, per petita que sigui, augmenta la xifra considerablement. Tot això, sense comptar l'economia indirecta que promou qual-sevol festa a la població on s'organitza.

Hi ha una tendència a rebre el que es considera modernitat amb els braços oberts, i a oblidar que justament allò de modern que sobrevisqui perdrà aquesta categoria i esdevindrà tradicional. Internet, els mitjans de comunicació, les modes, les ofertes de consum massificat... són atractius que enlluernen fàcilment. La llengua mateix es veu pressionada pel castellà, però també per l'anglès. Així mateix, el nostre calendari rep pressions, com les de Sant Valentí o Halloween. Però només es pot modernitzar a partir d'allò que és tradicional i les festes han d'evolucionar per adaptar-se als nous temps, evidentment tenint en compte allò que té un valor simbòlic, per tal de no perdre la identitat pròpia.

Hem de tenir en compte també els immigrants, cada vegada més nombrosos, molts dels quals vénen de cultures diferents de la nostra. Només els podrem acollir correctament, oferint-los allò que han vingut a buscar, si els fem participar de la nostra manera de ser, és a dir, de les nostres tradicions; han de poder entendre com som per poder-ho fer. Justament per aquest motiu són igualment perilloses les actituds xenòfobes com les que, en nom de la tolerància i el respecte, ens obliguen a canviar a nosaltres. A tall d'exemple: tenim coneixença d'una escola, en la qual era tradicional de muntar el pessebre, però que el Nadal passat van deixar de fer-lo per respecte als nens musulmans, sense pensar altres formes de fer-los participar de la tradició de la mateixa manera que ho feien altres nens de famílies no creients. Contraposades a aquesta actitud, hi ha escoles que treballen la interculturalitat de manera molt positiva, amb la premissa que conviure és compartir.

Ara, més que mai, calen accions per difondre les nostres tradicions davant dels reptes de la immigració i de la globalització. Com que és inútil oposar-se a aquestes realitats de manera irreductible, la fórmula més eficient és projectar la nostra cultura de la manera més àmplia possible, hem de sumar voluntats. Segurament, com sempre ha passat en etapes de

pressió, mentre es mantingui viva la memòria col·lectiva i la voluntat d'expressar la identitat de forma lúdica i oberta, les festes i les tradicions evolucionaran, i només desapareixeran aquelles que es mantinguin estàtiques.

El calendari tradicional català és un patrimoni i un polaritzador de la nostra identitat nacional i una eina útil que ens ajuda a seguir les pautes culturals del nostre país. Només que gratem una mica, hi trobem un ampli ventall de festes i celebracions, repartides per tots els indrets del país i carregades d'elements tradicionals. El més important, però és el moviment humà que hi ha darrere, els municipis, les entitats i les persones que fan que aquest patrimoni sigui viu.

Bibliografia

AMADES, Joan. *Costumari català*. Barcelona, Salvat. 1982.

AMADES, Joan. *Guia de festes tradicionals de Catalunya*. Barcelona, Editorial Aedos. 1958.

ARTÍS-GENER, Avel·lí. MOYA, Bienve. *Festes populars a Catalunya*. Barcelona, Editorial Hmb. 1980.

BELLMUNT i FIGUERAS, Francesc. *Calendari tradicional de les comarques de Lleida*. Lleida, Pagès Editors. 2002.

CABALLÉ i CLOS, Tomàs. *Folklore catalán*. Barcelona, Editorial Freixenet. 1947.

CARBÓ i MASLLORENS, Joaquim. *L'Home dels Nassos*. Barcelona, Editorial La Galera. 1995.

Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja. Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona, Altafulla. 1989.

Calendari de festes de les Illes Balears i Pitiüses. Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona, Altafulla. 1992.

Festes i tradicions de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Barcelona, Departament de Comerç, Consum i Turisme. 1992.

GRAU MARTÍ, Jan. *Fabulari Amades*. Tarragona, Edicions El Mèdol. 1995.

ROUILLARD, Dom Philippe. *Diccionari dels sants de cada dia*. Vilassar de Mar, Edicions d'Occident. 1965.

SERRA i BOLDÚ, Valeri. *Festes i tradicions populars de Catalunya*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1986.

SOLER i AMIGÓ, Joan. *Enciclopèdia de la fantasia popular catalana*. Barcelona, Barcanova. 1998.

Pàgines Web

www.cercat.com

www.etnocat.readyssoft.es

www.festes.org

www.firesifestes.com

Diada de l'Onze de Setembre.
Ofrenes al Fossar de les
Moreres. (Foto Jaume
Mestres, Alfa-Omega)

Ball de cercolets a Vilafranca del Penedès. (Foto Ramon Manent)

Els innocents. Gravat vuitcentista. Biblioteca de Catalunya. (Foto Ramon Manent)

Fundació Jaume I

Memòria de l'any 2003

Creu de Sant Jordi

La Generalitat de Catalunya ha atorgat la **Creu de Sant Jordi** a la Fundació Jaume I «en reconeixement a la seva activa presència en la vida catalana i a la promoció permanent del nostre fet nacional. Aquesta tasca s'expressa, entre d'altres iniciatives —com el suport a l'activitat de l'Editorial Barcino o l'edició periòdica d'una Nadala miscel·lània—, en la concessió de guardons com el Premi d'Honor Jaume I a persones i entitats, els premis Jaume I d'Actuació Cívica, els premis Baldiri Reixac a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana.»

L'acte solemne de lliurament tingué lloc en el Gran Teatre del Liceu, de Barcelona, el 14 d'octubre, i fou presidit pel Molt Honorable Senyor Jordi Pujol i Soley, president de la Generalitat de Catalunya.

Anteriorment ja havien rebut aquest mateix guardó, a títol personal, el nostre fundador, Lluís Carulla i Canals, i la seva esposa, Maria Font de Carulla, presidenta de la Fundació Jaume I. També ha estat guardonada com a entitat la col·lecció Els Nostres Clàssics de l'Editorial Barcino.

Premi Octubre 2003

Un altre reconeixement que cal agrair és el Premi Octubre 2003 a institucions, el qual fou lliurat a la presidenta de la Fundació Jaume I en el curs del sopar dels XXXII Premis Octubre, convocats per la Fundació Ausiàs March i l'Editorial 3i4 amb el suport d'Acció Cultural del País Valencià. L'acte es va celebrar el 25 d'octubre al saló Alameda Palace de València.

XXVII Premi d'Honor Jaume I

El Premi d'Honor Jaume I, dotat amb 50.000 euros, es concedeix a persones vivents o entitats que amb la qualitat de la seva activitat científica, cultural o cívica hagin ajudat a enfortir la consciència de comunitat nacional i el sentit de pertinença a la cultura dels Països Catalans.

Un cop sospesats els mèrits que cal reconèixer a les persones o entitats susceptibles d'ésser guardonades, el Jurat atorgà aquest guardó al senyor

Josep M. Álvarez Suárez

Secretari general d'UGT de Catalunya, nascut a Belmonte (Astúries)

Perquè, amb una actitud decidida i coherent, ha defensat des de les seves destacades responsabilitats sindicals el dret de les persones que tenen altres llengües maternes a accedir, ja des de l'escola, al ple coneixement i a l'ús habitual del català per afavorir la cohesió i el progrés social.

Ha impulsat la consolidació del català en l'àmbit sindical; la creació del Servei de Normalització Lingüística de la UGT de Catalunya i les Illes Balears; l'organització de cursos de llengua catalana; les jornades Llengua, treball i societat; la publicació *Les Notícies de Llengua i Treball*, etc.

La seva tasca i el seu compromís en favor de la llengua catalana són exemplars i han contribuït a fer-la present amb naturalitat en el món del treball.

XXI Premis Jaume I d'Actuació Cívica

Els Premis Jaume I d'Actuació Cívica són sis guardons, dotats amb 5.000 euros cadascun, destinats a fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones vivents que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El Jurat ha ponderat diverses propostes rebudes d'arreu dels Països Catalans i, d'acord amb els criteris assenyalats en cada cas, atorga els Premis Jaume I d'Actuació Cívica de l'any 2003 a les persones següents:

Jaume Arnella i París de Barcelona

Per una dilatada activitat de trobador, rondallaire, cantant i, sobretot, promotor i animador del folk català, tasca que va iniciar l'any 1967 amb el Grup de Folk i que va continuar amb altres formacions emblemàtiques de la música popular, com Els Sapastres i l'Orquestrina Galana, fins a esdevenir precedent i inspirador del moviment de renovació de la cançó catalana d'arrel tradicional que més endavant donaria com a fruit el Festival i el Centre Artesà Tradicionàrius i que actualment ha afavorit que hi hagi grups i festivals de música folk arreu dels Països Catalans que continuen la línia que ell va iniciar.

Pere Artís i Benach

de Llorenç del Penedès (Alt Camp)

Perquè, vinculat vocacionalment al món de la música, ha estat cantaire de l'Orfeó Català, secretari executiu de l'entitat i assessor cultural del Palau de la Música; directiu del Secretariat dels Orfeons de Catalunya, de la Federació Catalana d'Entitats Corals, de la Fundació Pau Casals i de l'Escola de Pedagogia Musical; perquè col·labora i dirigeix la revista *Catalunya Música*; per una continuada tasca d'animació social al Centre Cultural de Llorenç del Penedès, i per ser autor, entre d'altres, dels llibres *El cant coral a Catalunya*, *L'Orfeó Català: llibre del Centenari* i *Pedres Vives*, i de nombrosos articles de divulgació musical.

Antoni Carreras i Casanovas

de l'Espluga del Francolí (Conca de Barberà)

Per la participació activa en associacions i entitats culturals tarragonines, en especial de la Conca de Barberà, com l'Arxiu del Monestir de Poblet; el Centre d'Estudis Locals de l'Espluga de Francolí, que presideix i des del qual ha organitzat diverses exposicions importants sobre prehistòria local, la Guerra Civil, la flora i vegetació, etc.; la comissió Pro-restauració de l'Església Vella, i els patronats municipals d'Iniciatives, de l'Escola-Taller i de la Cova de la Font Major, el muntatge museogràfic de la qual va projectar i dirigeix. Ha publicat nombrosos treballs monogràfics d'història de la Conca de Barberà, articles en revistes i llibres especialitzats, i és coautor de la important *Història de l'Espluga de Francolí*, en curs d'edició en sis volums.

Josep Galan i Castany

de Fraga (Baix Cinca, Franja d'Aragó)

Per una tasca vocacional i exemplar com a professor de primària i director d'escola a Santa Margarida de Montbui; com a impulsor de l'associacionisme cultural en defensa de la llengua catalana a la Franja de Ponent, on presideix, des de l'origen, l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, amb seu a Fraga. És fundador i col·laborador de les publicacions *Temps de Franja*, *Batecs* i l'anuari *Cinga*, i ha impulsat accions cíviques a favor de la llengua, com jornades d'estudi, edició de publicacions, conferències de divulgació de la Franja, etc. També és autor d'una obra ja considerable sobre la llengua fragatina: *Refranyer fragatí*, *Frases fetes*, *Les cançons de la nostra gent* i *Les motades de Fraga*.

Joaquim Maluquer i Sostres

de Barcelona

Per una densa trajectòria de servei al país com a advocat, economista, sociòleg i ornitòleg, que ha desenvolupat en les instàncies més diverses, com la reestructuració de la indústria cotonera catalana; la Institució Catalana d'Història Natural, que va presidir i des de la qual va impulsar el llibre *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la natura als Països Catalans*, document d'ecologia científica pioner a Europa; la col·laboració amb Pere Duran i Farell a *Gas Natural*; la secretaria del Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya, etc. Discret i eficient, ha estat clau en nombroses iniciatives culturals, com ara propiciar el diàleg entre Catalunya i el País Valencià, i la gestació d'Acció Cultural del País Valencià. Ornitòleg per voca-

ció, fou col·laborador desinteressat de J. M. de Casacuberta a l'Editorial Barcino, on va publicar *Els ocells de les terres catalanes* (1956) i *L'estructura econòmica de les terres catalanes* (1963). És doctor en Sociologia per la Universitat de Ginebra (1963), títol que va obtenir amb la tesi *L'assimilation des immigrants en Catalogne*.

Antoni Pérez i Gil

de Dénia (Marina Alta, País Valencià)

Perquè ha posat generosament al servei del país la seva dedicació professional com a advocat, que el va portar a defensar patriotes valencians davant dels tribunals franquistes i, des de fa molts anys, a treballar des de l'ombra en tots els processos de dignificació nacional al País Valencià, amb una tasca continuada d'assessorament tan eficaç com discreta, i fins i tot anònima, a entitats com Acció Cultural del País Valencià, el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma i les fundacions Ausiàs March i Josep Renau, entre d'altres, i per haver estat decisiu en qüestions com ara la defensa de la instal·lació de repetidors de TV3 o la conversió de l'edifici d'El Siglo Valenciano en centre d'irradiació cultural catalana al bell mig de la capital valenciana.

Jurat

Joan Bada i Elias, Antoni Dalmau i Ribalta, Mercè Durfort i Coll, Jordi Estruga i Estruga, Ramon Pla i Arxé, Vicent Sanchis i Llàcer, Carles Solà i Ferrando, Josep Maria Terricabras i Noguerras, Joaquim Triadú i Vila-Abadal.

XXV Premis Baldiri Reixac

per a l'estímul i el reconeixement de l'escola catalana

Premiats 2002 i 2003

Els premis Baldiri Reixac estan destinats a l'estímul i el reconeixement de l'escola catalana i són dotats amb les aportacions voluntàries dels receptors d'aquest llibre-nadala que la Fundació Jaume I tramet cada any a persones interessades en la nostra cultura. L'àmbit dels premis és el dels Països Catalans. L'organització compta amb l'assessorament de la DEC, Delegació d'Ensenyament Català d'Omnium Cultural.

25 anys de premis

La convocatòria 2002 / 2003 ha estat la vint-i-cinquena des que, l'any 1978, iniciàvem una de les activitats més gratificants de la Fundació Jaume I. Al llarg d'aquests anys han vist reconeguda la seva bona feina i la seva fidelitat a la llengua i la cultura pròpia quasi tres-centes escoles, més de cent cinquanta mestres i milers de nois i noies d'arreu dels Països Catalans. I la llarga llista de persones que, amb la seva generositat, fan possibles aquests premis continua creixent. Vàrem celebrar l'efemèride amb tots els integrants del Jurat al llarg d'aquest quart de segle en un àpat de germanor que va presidir el M. H. Senyor Jordi Pujol i Solel, president de la Generalitat de Catalunya.

Premis a les escoles

14 premis de 3.300 euros cadascun

CEIP Mare de Déu del Patrocini

de Cardona (Bages)

En reconeixement a la seva llarga trajectòria de catalanització i arrelament al barri on està situada l'escola, que li ha permès de consolidar-se tot i la davallada demogràfica arran del tancament de les mines. I per la participació activa en la vida cultural de la població amb l'oferta d'activitats extraescolars, d'esplai i musicals, des del mateix centre.

CEIP La Parellada

de Santa Oliva (Baix Penedès)

Per ser un centre d'atenció educativa preferent, que ha anat creixent juntament amb les urbanitzacions de l'entorn, i que ha fet del teatre una activitat vertebradora de tots els aprenentatges escolars, especialment la llengua, amb un equip de mestres competent i entusiasta, que ha aconseguit la implicació de tot l'alumnat i la participació dels pares en nombrosos projectes educatius.

CEIP Enric Grau Fontserè

de Flix (Ribera d'Ebre)

A l'esforç d'un equip de mestres que ha sabut tirar endavant activitats d'innovació tecnològica, aprenentatge de llengües estrangeres i treball de projectes, i per l'arrelament a les tradicions culturals de la comarca, mitjançant la participació de pares i de l'ajuntament de la població.

CEIP Martí Poch

de l'Esplugu de Francolí (Conca de Barberà)

Perquè compta amb un equip de mestres compromès, que ha sabut potenciar l'ensenyament rigorós i sistemàtic de la llengua i la literatura catalanes, i per haver sabut implicar tots els alumnes i les famílies en el projecte educatiu del centre.

CEIP Carme August

de Girona (Gironès)

A una escola amb gran nombre d'alumnes nous nats, de procedència cultural diversa, que duu a terme un ensenya-

ment de la llengua i la cultura catalanes de qualitat i que desenvolupa el sentit cívic de l'alumnat mitjançant un gran nombre d'activitats d'arrelament a la ciutat.

IES Josep Vallverdú

de les Borges Blanques (Garrigues)

Per dur a terme un projecte educatiu rigorós i sòlid, que ha sabut fomentar en els alumnes la solidaritat, l'actitud crítica i l'arrelament a la realitat comarcal. També pel desenvolupament de les noves tecnologies com a eina de relació i d'intercanvi amb centres educatius europeus.

Escola del Carme

de Sabadell (Vallès Occidental)

Per la llarga tradició d'ensenyament català i d'arrelament a l'entorn i per haver sabut impulsar un projecte pedagògic innovador, amb el desenvolupament de moltes activitats relacionades amb la vida cultural de la ciutat, entre les quals destaquem les musicals.

IES Celestí Bellera

de Granollers (Vallès Oriental)

Per ser un centre situat en un barri perifèric de la ciutat, que ofereix batxillerats i formació professional, capdavanter en la utilització de les noves tecnologies i compromès en el desenvolupament de projectes de sostenibilitat, que ha esdevingut referència a tota la comarca per la seva qualitat pedagògica.

CEIP Antoni Doltra

de Pineda de Mar (Maresme)

Per ser un centre molt arrelat al barri del Poble Nou, amb un equip de mestres cohesionat i dinàmic que fa un esforç decidit per integrar els alumnes de procedència cultural diversa, molts dels quals d'immigració recent, mitjançant el desenvolupament de programes d'ensenyament de la llengua i la cultura catalanes.

CEIP Salvador Vilarrasa

de Besalú (Garrotxa)

A un equip de mestres que, amb professionalitat i constància, desenvolupa un projecte de qualitat arrelat a l'entorn tradicional, alhora que duu a terme activitats creatives, com ara l'escriptura de guions cinematogràfics.

CEIP Víctor Oroval

de Carcaixent (Ribera Alta)

A l'empena d'un equip de mestres entusiasta, que des de fa temps ha optat decididament per l'ensenyament en valencià, i que emprèn nombrosíssims projectes i activitats que estimulen el treball de la llengua, amb la participació de tota l'escola, alhora que posa en pràctica mètodes innovadors.

IES Marc Ferrer

de Formentera (Illes Balears)

A la fermesa d'un equip de professors que, des de la creació del centre, ha tingut com a objectiu prioritari el desenvolupament d'un projecte sociolingüístic coherent i adequat a l'entorn, i per impulsar variadíssimes propostes culturals i lingüístiques d'indubtable qualitat pedagògica.

Bressola del Vernet

de Perpinyà (Rosselló), Catalunya Nord

Per l'entusiasme i l'eficàcia dels mestres i mainaderes, que han aconseguit que tots els nens i nenes visquin en català i s'expressin amb fluïdesa en totes les situacions, i per la qualitat desenvolupada en les activitats educatives de l'escola.

Col·legi Sant Ermengol

de les Escaldes, Andorra

Per l'exemplaritat de l'equip de mestres a l'hora de fer del català la llengua d'aprenentatge i vehicular del centre en un ambient acollidor, on els espais s'han adequat per afavorir un ensenyament de qualitat, individualitzat, amb suport de les noves tecnologies, que afavoreix la relació harmònica entre alumnes i professors.

Premi a mestres i professors

Dotat amb 9.000 euros: 6.000 euros a l'autor del treball guardonat i 3.000 euros de subvenció per contribuir a la seva edició, ha estat atorgat al treball:

Anem a excavar, de Pilar Pous i Altafaja i Montserrat de Rocafiguera i Espona

Per l'aportació a la didàctica de les ciències socials d'un model pràctic, ben desenvolupat i rigorós, experimentat durant anys, que introdueix l'alumnat de batxillerat en el treball arqueològic mitjançant la simulació científica.

El jurat ha establert una menció especial al treball:

Ètica de la diversitat, de Manuel Güell i Barceló i Josep Muñoz i Redón

Un treball innovador i útil que proposa un conjunt d'activitats didàctiques per tractar el concepte de la diversitat des d'una perspectiva àmplia.

Premis als alumnes

74 premis de 600 euros cadascun

Educació infantil i Cicle inicial

Les abelles

Alumnes de P4 d'educació infantil del CEIP Mare de Déu del Reimei, d'Alcover

A les portes de Rodonyà

Alumnes de P5 d'educació infantil i 1r de cicle inicial de primària del CEIP Les Comes, de Rodonyà

La princesa i el dofí. El bosc prehistòric

Alumnes de 1r i 2n de cicle inicial de primària del CEIP Sant Josep de Calassanç, de Súria

Tastem la tardor

Alumnes de 1r i 2n de cycle inicial de primària del CEIP Mare de Déu de Montserrat, de Súria

La fada polida

Alumnes de 1r i 2n de cycle inicial de primària del CEIP La Monjoia, de Sant Bartomeu del Grau

Aprendre amb la bresquillera

Alumnes de P3, P4 i P5 d'educació infantil del CP Sant Jaume Apòstol, d'Alfarb

Els joguets dels nostres avis

Alumnes de 1r de cycle inicial de primària del CP Blasco Ibáñez, d'Alzira

El conte de tots

Alumnes de P3, P4 i P5 d'educació infantil del CEIP Sant Ignasi, de Manresa

Els colors

Alumnes de P4 d'educació infantil Escoles Alba, de Corbins

Cicle mitjà i superior

Som gats! de la indústria paperera de la Pobla

Alumnes de 5è i 6è de primària del CEIP Maria Borés, de la Pobla de Claramunt

Genialitats

Alumnes de 6è de primària de l'Escola Vedruna, d'Artés

Un recorregut per la ciutat de Manresa, tot seguint la Sèquia

Alumnes de 6è de primària de l'Escola Nostra Senyora del Pilar, de Manresa

Un pessebre de paper de diari

Alumnes de 6è de primària del Col·legi Sagrat Cor de Jesús, de Súria

Antoni Gaudí: arquitectura i natura, alumnes de 5è i 6è d'educació primària

Auca d'en Gaudí, alumnes de 5è de primària de l'Escola Cooperativa El Puig, d'Esparreguera

La família

Alumnes de 6è de primària del CEIP Costa i Llobera, de Barcelona

De setembre a juny: història del nostre hort

Alumnes de 4t de primària de l'Escola Brianxa, de Tordera

Almanac dels alumnes de 4t d'E.P.

Alumnes de 4t de primària de l'Escola Casals-Gràcia, de Manlleu

València, la ciutat que t'acull

Alumnes de 6è de primària de l'Escola Gavina, de Picanya

Del bé al mal

Alumnes de 5è de primària del CP Ausiàs March, d'Albalat de la Ribera

La vinya

Beatriz Sentandreu i Llopis, alumna de 3r de primària
Arantxa Sentandreu i Llopis, alumna de 6è d'educació primària del Col·legi Aulari de Rugat

Retalls de la vida i de l'art de Gaudí

Descobrim Gaudí

Alumnes de 5è i 6è de primària del CEIP Sant Josep de Calassanç, de Súria

Església Parroquial de Sant Jaume de Tivissa

Alumnes de 6è de primària del CEIP Marcel·lí Domingo, de Tivissa

El Canigó

Alumnes de 5è i 6è de primària del CEIP Josep M. Xandri, de Sant Pere de Torelló

Ensenyament secundari obligatori

El camp del meu avi

Alumnes de 1r d'ESO de l'IES Pius Font i Quer, de Manresa

A la costa de la mar Egea: Turquia

Cultivem la llengua

Antologia poètica de Miquel Martí i Pol

Alumnes de 4t d'ESO de l'IES El Cairat, d'Esparreguera

La traducció i les noves tecnologies al servei de la tradició cultural i del futur de la llengua catalana

Alumnes de 3r d'ESO de l'IES La Serra, de Mollerussa

L'escriptura creativa del jo

Alumnes de 4t d'ESO de l'IES Castell d'Estela, d'Amer

Estudi demogràfic de Constantí

Alumnes de 3r d'ESO de l'IES de Constantí, de Constantí

Dos anys de vida

Alumnes d'ESO de l'IES Secció Guadassuar, de Guadassuar

Des d'Aielo fins les estrelles

Alumnes de 2n d'ESO de l'IES Porçons, d'Aielo de Malferit

Projecte del llibre: Postals de Menorca

Alumnes de 4t d'ESO del Col·legi La Salle, de Maó

El rock

Alumnes de 1r i 2n d'ESO de l'IES Jaume Huguet, de Valls

Verdaguer a l'institut: un espectacle multidisciplinari

Alumnes de 4t d'ESO de l'IES Maremar, del Masnou

Vinga, llig el meu llibre, alumnes de 1r d'ESO

Els nostres viatges pel món, alumnes de 2n d'ESO del C. C. Santa Maria Auxiliadora, d'Algemesí

Colònies tèxtils dels rius Llobregat i Cardener

Montserrat Ribera i Parera, alumna de 3r d'ESO del Col·legi La Salle, de Manresa

Naixement gaudinià

Alumnes de 1r i 2n d'ESO del Col·legi Closa, de Barcelona

Poesia i cançó. Joan Salvat-Papasseit, alumnes de 3r i 4t d'ESO
Ens visita l'escriptor Antoni Dalmaes. Llegim: *Silvestre Malasang i Doble joc*, alumnes de 1r, 2n, 3r i 4t d'ESO de la Secció d'Ensenyament Secundari Fonts del Glorieta, d'Alcover

Gaudir Gaudí

Alumnes de 1r d'ESO del Col·legi Sant Josep, de Tordera

Tradicció i espiritualitat

Alumnes de 4t d'ESO de l'Escola Pia, de Tàrraga

Narracions màgiques, alumnes de 1r d'ESO

Nissagues, petites històries familiars, alumnes de 2n d'ESO de l'Escola Joaquina de Vedruna, de Terrassa

Batxillerat i formació professional

Brams d'ase

Mireia Font Chirveches i Elisabet Puigbò i Gassó, alumnes de 2n de batxillerat del Col·legi La Salle, de Manresa

Elaboració d'un curtmetratge "Capítol 16"

Josué Andreu i Colàs i Xènia Sánchez i Ferré, alumnes de l'IES Gaudí, de Reus

Patrimoni local d'Esparreguera

Sandra Cicuéndez Navarrete i Susana Montero Garre, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES El Castell, d'Esparreguera

La presó, un mecanisme de cohesió social

Teresa del Amo Busto, alumna de 2n de batxillerat de l'escola Sant Jaume, de l'Hospitalet de Llobregat

Gabriel Blancafort, la Renaixença de l'orgueneria catalana

Anna Gil Ferrer, alumna de l'escola Daina-Isard Cooperativa d'Ensenyament, d'Olesa de Montserrat

Estudi antropomètric dels / les alumnes del Costa i Llobera

Elisenda Sabaté Pérez i Miquel Miralles Garcia, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES Costa i Llobera, de Barcelona

La incertesa de la immigració

Gemma Badesa Mas, alumna de 2n de batxillerat de l'escola La Salle Bonanova, de Barcelona

Antroponímia d'Almòster

Pau Sotelo Prats, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Sant Josep de Calassanç, de Barcelona

La Masia: un exemple d'art popular. Evolució i transformació dels elements arquitectònics del mas

Roser Bovés i Villaró, alumna de 2n de batxillerat de l'Escola Mare de Déu de Núria, de Barcelona

Un any de cartellera teatral: aproximació a l'estudi de la cartellera teatral de Barcelona, temporada 2001-02

Sandra Bellver Catalan, alumna de 2n de batxillerat del Centre d'Estudis Montseny, de Barcelona

L'enfonsament del Titànic

Carla Cuesta Reig, alumna de 2n de batxillerat de l'Escola Sant Gregori, de Barcelona

Cambó i Macià: identitat catalana entorn de 1931. Reflexió en premsa: L'Opinió i La Veu de Catalunya de 1931

Pol Ferrer i Catasús, alumne de 2n de batxillerat del Col·legi Casp - Sagrat Cor de Jesús, de Barcelona

Viatge genètic

Arnau Busquets Garcia, alumne de 2n de batxillerat de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Fem divulgació científica: Parlem de biologia, Alba Bach, Arnau Busquets i Mariona Rius

Cine Colón, un cinema a la vida d'Olot, Paula Descals i Rabat, alumnes de 2n de batxillerat de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Esbart dansaire Fontcoberta. Símbol d'identitat cultural del Pla de l'Estany

Ana Bustins i Teixidor, alumne de 2n de batxillerat del Centre Educatiu Les Alzines, de Girona

Verdaguer: en la memòria d'un poble

Laia Peran i Selva, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Alexandre Satorras, de Mataró

La vinya, els vins de Ponent. El vi a les nostres terres

M. Mercè Brescó Baiges i Elisenda Vilajoliu Galceran, alumnes de 2n de batxillerat de l'Escola Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

No te la juguis: posa't el cinturó!

Laura Agraz Sánchez, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Guindàvols, de Lleida

Estudi dels murs amb calor latent i optimització del sistema Munters-Trombe

Alumnes de 2n de batxillerat de l'IES Castellar, de Castellar del Vallès

Cicles diversos

La fàbrica tèxtil del Pla de Santa Maria

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Sant Ramon, del Pla de Santa Maria

Vida i obra de Frederic Mompou. Els sons de Catalunya

Alumnes de 2n grau elemental de l'Escola Municipal de Música Robert Gerhard, de Valls

Les receptes de tardor

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Salvador Dalí, de Figueres

Viure la Pau

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Circell, de Moja

Cantata de Nadal "Espurnes de Ventijol" i altres activitats interculturals

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Marquès de la Pobla, de Capellades

Un any amb Gaudí

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Antoni Gaudí, de Sant Boi de Llobregat

Treballs any Gaudí 2002

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Drassanes, de Barcelona

Verdaguer a Bell-lloc del Pla

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Bell-lloc del Pla, de Girona

Viatge al país dels contes

Alumnes, de 2n a 6è de primària del CEIP d'Alfés, d'Alfés

Les llegendes de Lleida

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Joc de la Bola, de Lleida

Multiculturalitat, conviure en la diversitat

Alumnes d'educació infantil i primària del Col·legi Joaquina de Verdruna, de Terrassa

El nostre amic Enric Valor, producció de la setmana cultural de l'escola

Alumnes d'educació infantil i primària del CEIP Víctor Oroval, de Carcaixent

Canigó. Una adaptació del poema realitzada per a l'any Verdaguer

Tots els alumnes de La Bressola de Perpinyà, de Perpinyà

Crònica sobre el transport ferroviari a Mallorca

Alumnes d'educació infantil i de cicle mitjà i superior de primària de l'escola CIDE, de Palma de Mallorca

Educació especial

Aquelles tres nenes...

Alumnes de primària de l'Escola d'Educació Especial Xaloc, de Sabadell

PREMI EXTRAORDINARI VERDAGUER

Mossèn Cinto, molt ens encisa!

Alumnes d'ESO de la Secció d'Ensenyament Secundari Fonts del Glorieta, d'Alcover

Tutoritzats per J. M. Calbet, Maria Martí, Isabel Granollers, Pilar Cañellas, Judith Segarra, Francesc Terreu, Toni Rion i Olga Martínez

XXVI Premis Baldiri Reixac

per a l'estímul i el reconeixement de l'escola catalana

Dotació total 107.700 euros

Convocatòria per al curs 2003 i 2004

Aquests premis, destinats a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana, són dotats per la Fundació Jaume I amb les aportacions voluntàries dels receptors del llibre-nadala que la Fundació trameta cada any a persones interessades en la nostra cultura.

L'àmbit d'actuació és el dels Països Catalans. L'organització dels premis compta amb l'assessorament de la DEC, Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural. Els Premis Baldiri Reixac són convocats en **tres modalitats**:

Premis a les escoles

14 premis de 3.300 euros cadascun

Serà premiada la qualitat global, en llengua i continguts, de les escoles i els instituts quant a la catalanitat: lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en el conjunt de les seves activitats, ús del català com a llengua de relació entre els alumnes, activitats culturals d'arrelament al país i aplicació conseqüent del Projecte Lingüístic de Centre.

Per a participar-hi cal omplir i trametre el **qüestionari** que facilita la **Fundació Jaume I**, així com la documentació que s'hi demana. Les escoles unitàries integrades dins d'una ZER s'han de presentar conjuntament.

Les escoles i els instituts ja presentats als Premis en anys anteriors i no premiats que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin el qüestionari actualitzat, sense que calgui aportar documentació nova.

No hi poden optar els centres educatius ja guardonats en convocatòries anteriors.

Premi a mestres i professors

Dotat amb 9.000 euros, que es distribueixen així: 6.000 euros a l'autor del treball guardonat, i 3.000 euros de subvenció per contribuir a l'edició del treball premiat

Serà atorgat a un treball inèdit de temàtica pedagògica que contribueixi a l'ensenyament en català a qualsevol nivell i matèria.

Cal acompanyar els treballs —presentats anònimament i en **dues còpies**— amb la **fitxa d'inscripció** complimentada, dins un sobre tancat. A l'exterior no ha de constar el nom de l'autor, sinó només el títol del treball.

El Jurat podrà dividir el premi o deixar-lo sense adjudicar. A l'edició del treball premiat ha de constar el premi amb el qual ha estat guardonat.

Premis als alumnes

75 premis de 700 euros cadascun

Seràn atorgats a treballs escolars fets, preferentment en equip, per alumnes d'ensenyament no universitari. L'import del premi es destinarà a llibres o materials didàctics en català escollits pels alumnes guardonats.

Els treballs hauran de ser fets **en català** i podran tractar de temes de qualsevol de les **àrees de coneixements** dels diversos cicles escolars, així com ésser resultat d'activitats del centre (dels murals, les maquetes i les manualitats més grans de 60 x 60 cm, només se n'admetran fotografies). Quant als **treballs de recerca** de segon de batxillerat, només se n'admetrà **un per centre**.

El Jurat valorarà especialment els treballs que suposin un aprofundiment en la **realitat nacional catalana** i en la nostra **tradició cultural**. Acompanyarà els treballs una memòria breu, no més llarga de dos fulls, on cal especificar les motivacions, les circumstàncies, la manera com s'ha fet el treball, etc.

Per optar al premi, cal acompanyar cada treball amb la fitxa d'inscripció, segons el model que en facilita la Fundació Jaume I.

No seran admesos els treballs que no vagin acompanyats de l'esmentada fitxa d'inscripció complimentada.

Els treballs i la documentació s'han d'adreçar a:

Premis Baldiri Reixac. Fundació Jaume I

Aribau, 185, 3r. 08021 BARCELONA

Telèfon: 93 200 53 47 - Fax: 93 200 56 33

Correu electrònic: info@fundaciojaumeprimer.org

El termini de presentació s'acabarà el dia **13 de febrer de 2004**.

Els treballs tramesos per correu que arribin després d'aquesta data, només seran admesos si al mata-segells consta que la tramesa és anterior al 7 de febrer.

Els **treballs no premiats** podran ésser recollits des del 25 de juny fins al 17 d'octubre, prèvia presentació de la fitxa d'inscripció.

La **Fundació Jaume I** podrà disposar dels treballs premiats durant un any per tal d'exposar-los i promoure'n la difusió.

Amb el patrocini honorífic de la

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

Editorial Barcino

Furs de València

Durant el darrer any l'Editorial Barcino ha publicat el volum novè dels *Furs de València*, que tanca l'edició d'aquest text bàsic del dret valencià, iniciada l'any 1970 pels professors Germà Colón i Arcadi Garcia. Els *Furs de València*, elaborats al llarg dels quatre segles que van des del XIII, just després de la conquesta de Jaume I, fins al XVI, constitueixen el corpus principal del material legislatiu valencià i són, doncs, juntament amb els privilegis, encara inèdits, l'instrument fonamental per al coneixement i l'estudi del dret al regne de València. L'amplitud del període cronològic que abracen i la seva extensió, a més, els converteixen en un document d'innegable interès lingüístic. Una vegada enllestida pròpiament l'edició crítica del text, al volum novè s'ha inclòs un minuciós estudi filològic de Germà Colón, on s'analitzen i exemplifiquen una gran quantitat de fenòmens lingüístics localitzats al text dels *Furs*. Al volum hi ha també un estudi historicojurídic de Vicent Garcia Edo, que fa un ampli repàs de la història dels *Furs*, des dels seus inicis, lligats a la conquesta valenciana, fins a la seva abolició, ordenada l'any 1707 per Felip V.

Llibre de Sent Soví

L'altra novetat d'Els Nostres Clàssics és una nova edició del conegut *Llibre de Sent Soví*, receptari gastronòmic originalment publicat el 1979, a cura de Rudolf Grewe. En aquesta segona edició, revisada per Amadeu-J. Soberanas i Joan Santanach, s'ha optat per incloure el text complet del *Llibre de Sent Soví*, transcrit només parcialment a la primera edició, i del més extens *Llibre de totes maneres de potatges de*

menjar, textos que l'any 1979 havien estat considerats testimonis d'una única obra. Aquests canvis han comportat una necessària revisió a fons dels manuscrits medievals conservats a València i a Barcelona. En aquesta nova edició s'ha afegit el text crític d'un tercer receptari medieval, compost per una trentena de receptes de preparacions dolces, l'anomenat *Llibre de totes maneres de confits*.

Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions

L'Editorial Barcino s'ha sumat a la commemoració del centenari de la mort de Jacint Verdaguer amb la publicació de dos volums de la seva Biblioteca Verdagueriana. El primer és una reedició del llibre que inaugurava la col·lecció, ara fa cinquanta anys: les *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques*, del fundador de l'editorial Josep M. de Casacuberta. La segona aportació ha estat l'edició del llibre *Manuscrits verdaguerians de revelacions, exorcismes i visions. Quaderns d'exorcismes*, on es recullen les anotacions, fins ara inèdites, que Verdaguer prenia durant les sessions d'exorcismes dutes a terme entre els anys 1890 i 1892 a la Casa d'Oració del carrer dels Mirallers de Barcelona. Aquesta edició completa, doncs, la de les *Llibretes de visions de Teresa*, publicades l'any 1994 per la mateixa editorial. L'establiment del text dels quaderns d'exorcismes ha anat a cura d'Amadeu-J. Soberanas. El volum completa, a més, amb un estudi introductori de Joan Bada, on es reconstrueix el context social i històric en què cal situar els darrers anys de Verdaguer, i amb una descripció codicològica dels tres quaderns d'exorcismes conservats, a cura de Joan Santanach.

Museu de la Vida Rural

de l'Espluga de Francolí

Exposicions temporals

Els colors de la guerra

Els darrers quinze dies de les Brigades Internacionals

Mostra d'una selecció de la rica i vasta producció cartellística generada pels dos bàndols enfrontats en la contesa de 1936-1939, que ens ajuda a interpretar els esdeveniments bèl·lics des del punt de vista estilístic i estètic i, també, la força del cartell com a mitjà de propaganda política i d'educació social. Els cartells exposats són una petita part dels més de tres mil recopilats i estudiats per Jordi i Arnau Carulla i publicats dins els dos volums de l'obra *La Guerra Civil en 2.000 cartells* (Barcelona, Postermil, 1997).

L'exposició coincidí amb els actes commemoratius del comiat, ara fa seixanta-cinc anys, de les Brigades Internacionals, els quals tingueren lloc el darrer cap de setmana d'octubre a Marçà, Barcelona i l'Espluga de Francolí. Amb aquest motiu, el Museu de la Vida Rural també va acollir l'exposició Els darrers quinze dies de les Brigades Internacionals, amb fotografies inèdites de Robert Capa, excel·lent complement de l'anterior.

Les abelles i la mel

Es manté aquesta exposició temporal sobre apicultura i mètodes i tècniques d'obtenció de la mel, dedicada essencialment a les escoles i d'un remarcable valor didàctic i pedagògic. Hi destaca la instal·lació d'un rusc vivent, gràcies al qual es pot seguir visualment el treball dels insectes, la formació de les cel·les, la reina de l'eixam, etc.

IX Premi Vida Rural d'Etnografia

La Fundació Jaume I convoca aquest premi a un treball d'història oral sobre costums i tradicions populars amb la finalitat de promoure la recerca etnogràfica entre els joves i els estudiants i recollir testimonis vivents sobre costums i ritus socials antics de l'Espluga de Francolí i la Conca de Barberà: naixement, bateig, primera comunió, festeig i casament; estudis i jocs de la mainada; lleure del jovent; solemnitats religioses, pietat familiar i popular; balls i festes majors; enterraments i funerals; vestits i habilla-ment personal; alimentació; feines de la llar, treballs agrícoles i oficis artesans; comerç, mercats i mitjans de transport, etc.

En aquesta novena convocatòria el premi ha estat atorgat al treball:

Segle xx. Migracions a l'Espluga de Francolí, de Xavier Lozano i Bosch, de l'Espluga de Francolí, alumne de batxillerat de l'IES Martí l'Humà, de Montblanc

El Jurat ha atorgat dos accèssits als treballs:

El ferrer tradicional, està acabat?, de Ferran Civit i Martí, de l'Espluga de Francolí

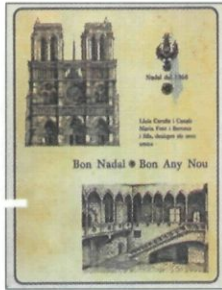
La pagesia abans i ara, de Xavier Pagès i Espada i Josep Maria Tarragó i Clivillé, alumnes d'ESO de l'IES Joan Amigó, de l'Espluga de Francolí

Dedicació de les nades

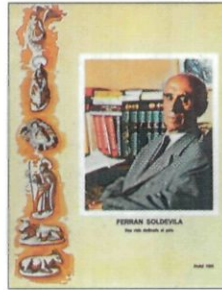
Catàleg de totes les nades editades des de l'any 1967

1967. Joan I el Caçador (*)

1968. Pau Claris (*)

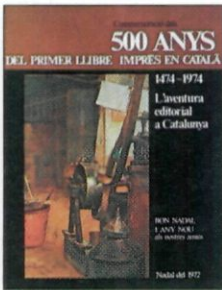
1969. Ferran Soldevila (*)

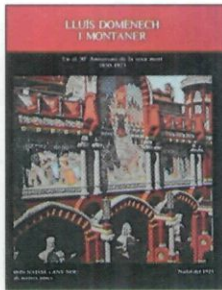
1970. Enric Prat de la Riba (*)

1971. Pau Casals (*)

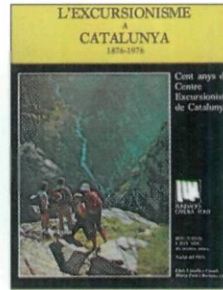
1972. 500 anys del 1r llibre imprès en català (*)

1973. Lluís Domènech i Montaner (*)

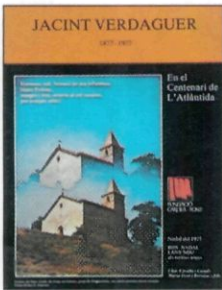
1974. Àngel Guimerà (*)

1975. L'excursionisme a Catalunya (*)

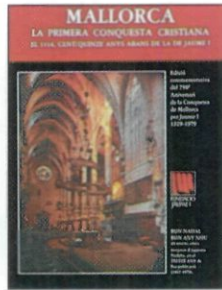
1976. Jaume I, el Conqueridor (*)

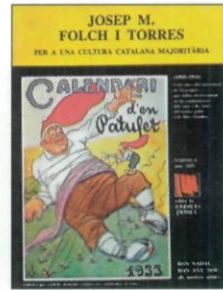
1977. Jacint Verdaguer

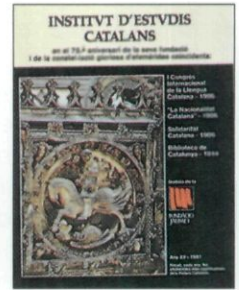
1978. La naixença de Catalunya (*)

1979. Mallorca, primera conquesta cristiana

1980. Josep M. Folch i Torres (*)

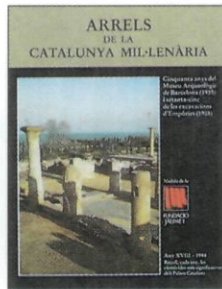
1981. Institut d'Estudis Catalans

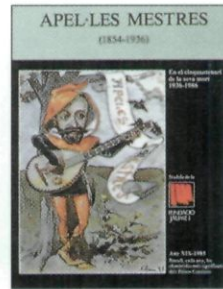
1982. Commemoració de la Renaixença (*)

1983. L'expansió de Catalunya en la Mediterrània

1984. Arrels de la Catalunya mil·lenària

1985. Apel·les Mestres

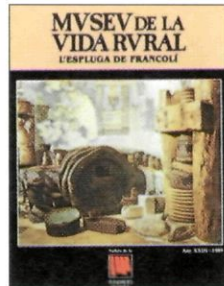
1986. Catalans a Amèrica

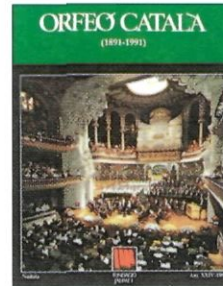
1987. Pere III, el Cerimoniós

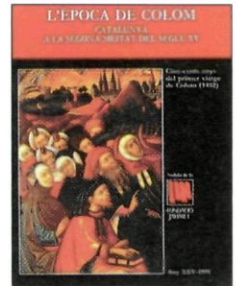
1988. L'exposició del 88 i el nacionalisme català

1989. Museu de la Vida Rural (*)

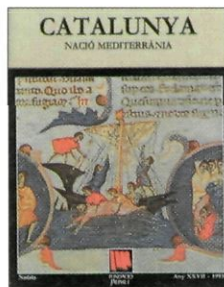
1990. Orfeo Català

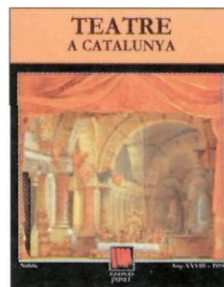
1991. L'època de Colom

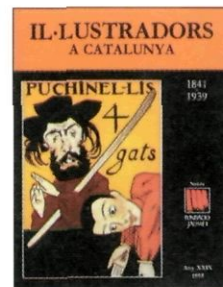
1992. Els Borja

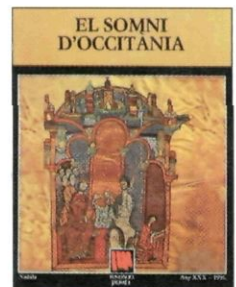
1993. Catalunya, nació mediterrània

1994. Teatre a Catalunya

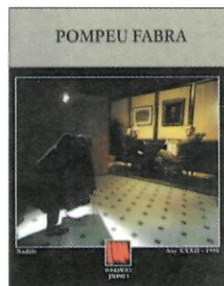
1995. Il·lustradors a Catalunya

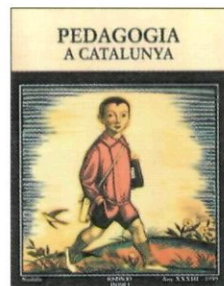
1996. El somni d'Occitània

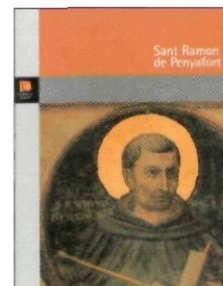
1997. La primera revolució industrial a Catalunya

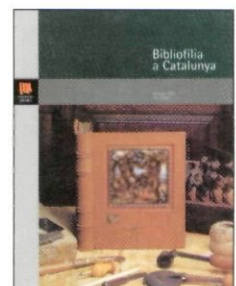
1998. Pompeu Fabra

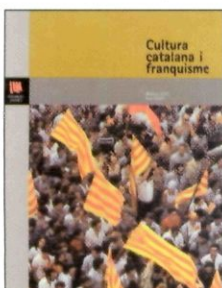
1999. Pedagogia a Catalunya

2000. Sant Ramon de Penyafort

2001. Bibliofília a Catalunya

2002. Cultura catalana i franquisme

Les nades que porten un asterisc (*) a continuació del títol són exhaurides.

